

EX-LIBRIS BIBLIOTECA DE CATALUNYA

JOAN
TEIXIDOR
APUNTS ENCARA
EDICIONS DESTINO

JOAN TEIXIDOR

Apunts encara

Joan Teixidor nasqué a Olot l'any 1913. Es llicencià en Filologia Romànica a la Universitat de Barcelona i molt aviat es donà a conèixer en la seva doble vocació de poeta i de crític de temes literaris i artístics. Ha publicat els següents llibres de poesia: *Poemes* (1932), *Joc partit* (1935), *L'aventura fràgil* (1937), *Cami dels dies* (1948), *El príncep* (1954), *Per aquest misteri* (1962) i *Quan tot es trenca* (1969), que va merèixer la Lletra d'Or i que s'inclou en la recopilació de la seva obra poètica completa fins avui publicada amb el títol *Una veu et crida*. És autor de l'estudi i antologia *Pere Serafí* (1935), i amb Martí de Riquer i J. M. Miquel i Vergès d'una *Antologia general de la poesia catalana* (1936). Com a crític literari i tractadista d'art ha publicat: *Entre les lletres i les arts* (1957), *Antoni Tàpies* (1964), *Els antics* (1968), *Viatge a Orient* (1969), *Cinc poetes* (1969), *Miró. Sculptures* (1973), en col·laboració amb A. Jouffroy, *Joan Miró, litographe III* (1977), *Tot apuntat* (1981) i *Els anys i els llocs* (1985).

Apunts encara continua l'aventura iniciada amb el llibre anterior *Tot apuntat*. Es tracta d'una sèrie de petits articles de temàtica molt diversa publicats en els anys 1983-1985. Tornen a aparèixer artistes i poetes, ciutats i paisatges, tot allò llegit i vist per un home que intenta comprendre el que hi ha fora d'ell. Però, també, la continua intromissió de records i d'obsessions molt personals que afloren continuament en el text, donen un accent més íntim de dietari a l'escriptura. Al capdavant el poeta que és Joan Teixidor ens fa sentir la seva veu de sempre.

Page

11-50-1914

Remount - Lake camp

1. Lake camp

and in straight

line - 1914

March 1914

Per a

Nielsen Benjamin

recondant lants anys

i lants anys

amb un abanyat

San Tullidw

seu 1986

JOAN TEIXIDOR

APUNTS ENCARA

APUNTS ENCARA

1983-1985

EDICIONS DESTINO
BARCELONA

JOAN TEIXIDOR

APUNTS ENCARA

1983-1985

Continuo la petita sèrie amb un meu llibre anterior, *Tot apuntat, 1963-1973*. Valg digui: mirant i vivint i m'agrada que el pensament i la pluma ho facin continuar. És el meu ofici i hi sóc fidel. Això no es ben bé un dietari, però quan veig que la meua infantilitat i la meua massa sovint en els meus comentaris, penso que el dietari té molts elements de dietari. No dubto que escric per a mi, però també per a mi.

M'adona també que em repeteixo que hi ha imatges, records i obsessions que aflorin i continuen en aquest text. Però m'imagino que també són d'una fe de qui sóc o de qui voldria ésser. Al capdavall és inevitable. Quan el veig en veure i parlem amb una certa vivacitat sempre em repeteix. I té també que, increïblement, mai es escriure cosa si paries.

Constato també que molts d'aquests apunts es referencien a persones i amics que ja no hi són. No es que m'agrada escriure necrològiques. Però els meus avys, que ja són morts, han fet que els morts em vagin escrivint i em facin companyia. Em conduïen pensant que jo els escrivia i jo els escrivia.

EDICIONS DESTINO
BARCELONA

JOAN TEIXIDOR

APUNTS ENCARA

1983-1985

© Joan Teixidor
Ediciones Destino, S.A.
Consell de Cent, 425. 08009-Barcelona
Primera edició: novembre 1986
ISBN: 84-233-1515-0
Dipòsit Legal: B. 28.728-1986
Impress per Gràfiques Instar, S.A.
Indústria s/n. L'Hospitalet (Barcelona)
Impress a Espanya - Printed in Spain

UN PRÒLEG L. NOSTRE PAISATGE

Continuo la petita aventura iniciada amb un meu llibre anterior, *Tot apuntat, 1965-1975*. Vaig llegint, mirant i vivint i m'agrada que el pensament i la ploma ho facin constar. És el meu ofici i hi sóc fidel. Això no és ben bé un dietari, però quan veig que la meva intimitat intervé massa sovint en els meus comentaris, penso que el que escric té molts elements de dietari. No dubto que escric per als altres, però també per a mi.

M'adono també que em repeteixo. I que hi ha imatges, records i obsessions que afloren continuament en aquest text. Però m'imagino que també això dona fe de qui sóc o de qui voldria ésser. Al capdavall és inevitable. Quan el cor es vessa i parlem amb una certa vivacitat sempre ens repetim. I sé també que, inexorablement, només sé escriure com si parlés.

Constato també que molts d'aquests apunts es refereixen a persones i amics que ja no hi són. No és que m'agradi escriure necrològiques. Però els meus anys, que ja són molts, han fet que els morts em vagin encerclant i em facin companyia. Em conhorto pensant que si dic de la seva mort també dic alguna cosa de la seva vida. I, a més, estic segur que aquests morts que estimo i recordo encara viuen.

de vida que em mancava.

Però veig moment que aquest viatge apassionant arriba a la seva fi. Comprenc que el nostre alany té un límit, que hi havia una equívoca llum al capdavall de la via.

UN PROBLEMA

Continua la petita aventura iniciada amb un nou llibre anterior, Tot quantat, 1962-1972. Vaig llegint, mirant i vivint i m'agrada que el pensament i la ploma ho facin constar. És el meu objectiu i hi sóc fidel. Això no és per bé ni per mal, però quan veig que la meua intimitat intervé massa sovint en els meus comentaris, penso que el que existeix té molts elements de distància. No dubio que existeix per als altres, però també per a mi.

M'adono també que em repetixo. I que hi ha imatges, records i observacions que s'afeguen contínuament en aquest text. Però m'imagino que també això dona fe de que soc o de qui voldria ésser. Al capdavall és inevitable. Quan el cor es vessa i parlem amb una certa vivacitat sempre ens repetim. I se també que, inevitablement, només se escriure com si parles.

Constato també que molts d'aquests apunts es referencien a persones i amics que ja no hi són. No es que m'agradi escriure necrològiques. Però els meus amics, que ja són molts, han fet que els morts em vagin concorrent i em facin companyia. Em comporta pensant que si dic de la seva mort, potser pot bé dir alguna cosa de la seva vida, ja que m'agrada que aquests morts que estimo i respecte tinguen lloc.

Primer edició: novembre 1980

ISBN: 84-233-1315-0

Dipòsit Legal: B. 21.722-1986

Impressió per Quilques Instar, S. A.

(Indústria s/n, L'Hospitalet del Llobregat)

Impressió a Espanya - Printed in Spain

EL NOSTRE PAISATGE

Anem pel món durant tota la vida cercant el paisatge que ens correspongui. Allà on arribaríem a ésser nosaltres mateixos, més aptes i més lliures. Un racó de Toscana ens sotja amb la renglera de xiprers sobre la coma d'una corba endolcida. Però més enllà, a Delfos, ens espera el riu platejat de les oliveres que es vessa cap a mar. Hi ha el desert a Líbia o a Pèrsia amb la seva temptació d'absolut. A Noruega l'aigua s'endinsa en els fiords com si volgués retenir-nos per sempre. En la suau ondulació de Sussex els oms encerclen catedrals i abadies. He vist també el sinuós caminet dels indis en els faldars inacabables dels Andes. A Holanda la plana és inacabable i distribuïda en rectangles perfectes. A Castella hi ha un cel molt alt, puríssim, sobre els blats. Seguint el Loira, castells i arbres desgranen la seva ègloga senyorial. Els gratacels de l'illa de Manhattan, el paper i la fusta als temples de Kyoto, un tendal de núvols sobre l'Himàlaia... No acabariem mai d'enumerar meravelles. Tot és una temptació, un convit constant, alguna cosa que et crida com si fos inventada per a l'avidesa del cor. Ens imaginem feliços o tristos, exaltats o en pau, com si tot fos per a nosaltres el tros de vida que ens mancava.

Però ve un moment que aquest viatge apassionant arriba a la seva fi. Comprenem que el nostre afany té un límit, que hi havia una equívoca llum il·lusòria al capdavant de la nos-

tra recerca, que l'horitzó és sempre horitzó. Llavors volem tornar a casa. Com Ulisses o el fill pròdig. Cansats i penedit, ens adonem que no hi havia res més a la nostra vida que allò que vàrem veure per primera vegada quan érem infants. Ja ho sé que això ens limitava i ens reduïa, però també ens havia fet créixer àdhuc en aquest anhel d'uns altres paisatges. I ve l'hora del retorn. Hi ha melangia en els vells camins que refem d'esma, en els camps fatigats, a la casa dels avis, en el perfil de Santa Magdalena, a la Vall d'En Bas o a la Vall de Bianya. Però allà ens espera inexorablement el nostre paisatge.

VENÈCIA

Potser mai com ara Venècia no havia estat un lloc tan sorprenent i tan emocionant. És un fet de contrast. Venim de ciutats on carrers i places estan plens de cotxes que ens aclaparen amb el seu continu vaivé. I de sobte ens trobem en un espai on no hi ha vies ràpides ni cinturons de ronda i el cotxe que portem ha quedat enclaustrat a l'Autorimessa que hi ha abans d'entrar a Venècia. Comença el reialme de l'aigua i dels petits carrerons i de la gran plaça on els nostres passos ressonen sobre les llambordes. En altres segles també hi havia trànsit rodat a les ciutats d'on venim, però era un trànsit molt més assossegat que no el d'ara i el contrast no podia ser tan fort i, en conseqüència, no ens podíem sorprendre de la mateixa manera. El reialme de l'aigua somorta, acariciant el marbre dels palaus, és el reialme del silenci. Hem arribat al paradís de què ens parlava William Morris. Si tenim la precaució d'anar a Venècia en els mesos en què el turisme va de baixa, la nostra felicitat serà completa. Mesos d'hivern que escauen a aquests murs filigranats i renegrits. Un cel baix i gris, sempre he somiat la neu a Venècia.

Anirem primer, ritualment, a la gran plaça, el gran saló del recinte tancat on s'aixeca la majestat d'una arquitectura aplomada. La mateixa majestat que trobarem en les teles immenses i clamoroses dels grans mestres venecians. La ciutat fou prepotent i poderosa, reina del mar i curulla de riqueses.

Ara viu dels records, defallida en el seu somni. Ara és espectacle decadent i la melangia la nodreix com un virus invencible. Potser llavors és millor que deixem l'esplendor de la gran plaça i comencem a perdre'ns pels carrerons petits i callats que l'encerclen. Tot es farà més humil i més íntim. Els segles deixaren el seu pes sobre les cases. Una porta entreoberta i una finestra tancada ens condueixen cap al misteri. El cel és lluny i esblaimat com un altre canal més enllà de les rasants de les cases. No hi ha temps, potser. Proseguim d'una manera monòtona aquell camí del silenci i ens perdrem en aquest indret on tots els carrers són d'aigua i "plou quietament en el pou de la vida".

LA LLIÇÓ DELS OFICIS

A la nova sala de la Caixa de Barcelona del passeig de Gràcia, s'hi pot veure ara una exposició fotogràfica de Marta Povo sobre els oficis artesans de la ciutat, que és d'un interès extraordinari no solament per la seva qualitat, sinó també pel que té de suggestiu el tema. Un món que s'esllangueix sota la pressió dels nous procediments industrials encara viu en petits obradors que trobarem a qualsevol racó en les nostres passejades quotidianes. Els simples noms d'aquests oficis, sense cap adjectiu, són ja d'una eloqüència màgica. Els escrivim amb una certa emoció: serraller, puntaire, cadiataire, embogador, matalasser, enquadernador, escenògraf,

palmer, ganiveter, fuster, tapisser, vidrier de buf, forner, es-pardenyer, llauner, tallador de vidre, modista, taxidermista, envernissador, impressor, torner, cisteller, orguener, escultor tallista, baster, figuraire, sabater, enreixetador, *luthier*, boter.

Marta Povo n'ha fet aquest inventari amb una probitat ben artesana que fa que ens arribi intacta tota la força expressiva de la gent treballant, de les eines que manipulen, de les matèries que afaïçonen fins a arribar al producte. Podria imaginar-se un objectiu més capritxós que fes ressaltar el gest i la llum, la teatralitat de l'escena, la prioritat d'allò que en diem artístic en la fotografia. Però, amb un gran encert, s'ha preferit en aquest cas accentuar el caràcter documental. Amb una sensibilitat exquisida, Marta Povo ha comprès que el que era important era una imminència dels fets, d'aquest treball compassat que aplega hores i hores. Una certa monotonia de les imatges és precisament la seva gràcia. Res no ens distreu d'aquest món concret que s'intenta fixar per a la nostra comprensió.

A la portada del llibre *Oficis artesans de la ciutat*, que ha publicat l'admirable editorial Joventut dels Zendrera i que recull bona part d'aquestes fotografies de Marta Povo, hi ha en primer pla la mà d'un palmer treballant. La mà és absolutament la protagonista d'aquesta meravella dels oficis. La mà intel·ligent i experta, pacient i segura, callada i absorta. La mà sobre l'eina i sobre el coure o la pell, sobre la fusta o la roba, sobre el paper o la punta. Aquesta presència de la mà que toca les coses, que té temps per pensar i per somiar, ens porta a una terra de virtuts molt antigues on és evident que el treball es confon amb l'amor. Abans de la pulsació mecànica del botó, aquesta mà que encara acaricia.

Fa impressió de pensar que en aquells anys uns noms com els de Cézanne, Dufy o Matisse poguessin ser encara uns noms de batalla. En un moment donat tot és avantguarda, però és evident que aquest qualificatiu llavors ja no els esqueia, a uns artistes ja morts o consagrats i entrats a la història amb tot el que això implica de pau i de distanciament. Només el tall de la nostra guerra explica aquesta incongruència. I la guerra, en aquest cas, vol dir també una ideologia. Els Muguruza i Sotomayor ens explicaven que s'havia de tornar a les fonts, i les fonts eren l'Escorial i Velázquez, i a Catalunya com a màxim un Martí Alsina o un Vayreda. Tot el que havia passat després era nefast, i ja no cal dir Le Corbusier o Picasso, per exemple. Recordo que vaig escriure un article atacant els frontons que prosperaven en totes les construccions urbanes i només m'encoratjà amb una carta que encara conservo el meu bon amic i gran arquitecte Corderch de Sentmenat. Un altre article contra la pintura de Sotomayor tingué més mala fortuna i fou considerat inoportú per tota la crítica oficial.

Ara, l'exposició d'homenatge a Ramon Rogent a la Virreina, amb motiu dels 25 anys de la seva mort, ens recorda tots aquests fets lamentables. Ell fou el primer —hi afegiríem els noms dels seus companys Fin, Fabra i Vilató— que va intentar rompre aquest enclaustrament denigrant. Amb ell tornàvem a una vertadera tradició, que evidentment era més pròxima i real que aquella vana fantasmagoria que se'ns proposava com a exemple. No és que els grans noms més històrics no existissin per a ell, perquè era un home molt culte i entès, però sabia molt bé que el que representaven de viu es podia trobar millor en noms més contemporanis i en un moment determinat més rebels que en les inútils repeticions acadèmiques dels seguidors sense ànima. Amb

discreció i timidesa que els temps imposaven, va decidir de fer de pont entre el que aquest segle ens havia ja donat i el que havia de venir fatalment. És aquest paper de pont, de salvaguarda d'una realitat negada estúpida, el que ara admirem en la seva obra i en el seu mestratge.

Els colors s'esvaeixen. Els grocs, els roses i els blaus estableixen una filigrana candorosa que ens emociona per la seva emoció continguda, per la seva agudesa. La línia insinua un camí d'arabesc que converteix la tela en una gran tapisseria. A vegades s'imposa una certa contundència en el traç, i segons les èpoques, tan ben assenyalades en el catàleg que acompanya l'exposició, els negres, la rigidesa de vitrall i un acerat expressionisme estremeixen la inquieta aventura. Dones, flors i paisatge no s'allunyen mai de tot el que ens és més pròxim. El pintor viu la seva terra i el seu món amb un amor impàvid.

AMETLLERS

Arbres i flors han estat cantats i pintats per poetes i artistes. S'hi aplicaren minuciosament els trobadors i els gòtics. Els seguiren amb el mateix amor detallista pre-rafaelites i simbolistes. Foren lliris i xiprers en els moments més exaltats. Però, quan hi ha menys febre i tot és més dolç i assereinat, l'ametller, amb la calligrafia sinuosa de les seves branques i la flor blanca o lleugerament rosada, excel·leix sobre tots. Potser perquè arriba tan aviat a la floració com un amor primerenc. En el Mediterrani assolellat, que és el seu reialme, en ple hivern, al gener, esclata com una nevada lluminosa. Té aquest aire de sorpresa que fa més incitants les coses. Ens obliga a esperarçar i a creure que tot tornarà a viure.

Entre nosaltres, inoblidables versos maragallians ho proclamen. Però una antologia de lloances a la seva intempestiva bellesa, quan tota la natura encara està adormida, no s'acabaria mai. Prou que després una ploguda extemporània pot arrencar la flor i el fruit, però de moment el miracle ja s'ha produït i anem pel camp que s'ha convertit en jardí com si fóssim més rics per unes hores. En somnis, a la nit, encara el blanc ens acompanya. El blanc de les flors, que s'ha avançat a l'aparició de les fulles com si volgués dir-nos que la bellesa no mor.

Cal esperar que la gelada no arribi i que aquesta meravella acabi en el fruit, en la riquesa de les múltiples aplicacions degustatives o de la farmacopea. Les ametlles crues o cuites, les menjarem i també poden ser una beguda delitosa, també ingredient de cremes per a la torbadora pell femenina, i en els dies freds la seva closca pot servir-nos per donar escalf als nostres cors i a les nostres cambres glaçades. Són moltes les coses que ens donen, com són moltes les seves varietats, que poden tenir uns noms d'una estranya suggestió lírica: desmai o llargueta, esperança forta, la dama, victòria, pasquala, blanqueta. Per acabar, ens pot servir per batejar pobles. A Catalunya n'hi ha sis d'encapçalats per aquest nom: l'Ametlla de Mar, l'Ametlla del Vallès, l'Ametlla de Montsec, l'Ametlla de Segarra, l'Ametlla de Casserres i l'Ametlla de Merola.

LES PLACES DURES

Sobre aquest tema de les places dures que ara s'implanten per tot Barcelona i que provoquen tanta polèmica, la meva discrepància es refereix concretament a l'adjectivació que les qualifica.

Que una plaça sigui dura em sembla incomprendible. Les connotacions de la paraula són més aviat tristes. Diem un treball molt dur, una vida molt dura o un hivern duríssim, i tots ens entenem per sentir pena. Sabem també que l'aigua dura, d'acord amb el Fabra, cou malament els aliments i dissol malament el sabó. És evident, doncs, que les places no han de ser dures. Precisament les admirem i les estimem quan són amables i acollidores. I això al marge dels materials que s'empren per a la seva construcció, que poden ser durs en principi, però al capdavall no ho són. L'apoteosi de pedra i marbre de la plaça de Sant Marc de Venècia serveix per anar a parar a una gran estança que ens acull i ens conforta.

Això, és clar, no té res a veure amb el fet que en una plaça hi hagi arbres o no n'hi hagi, com sovint ingènuament s'imagina. A la nostra plaça del Rei i al Campo de Siena no hi ha cap arbre, i ens hi trobem com a casa. Però també ens trobem com a casa a la Place des Vosges de París i a la petita plaça Major de Banyoles, on hi ha arbres. Els ocells hi van i s'hi esplaien de manera distinta però igualment commovedora. També nosaltres ens hi aturem com si ens calgués molt de temps o hi passem de pressa com si fugíssim. Però sempre la plaça és un refugi i un encant.

Només hi ha una cosa que no és acceptable, i és posar-hi o no posar-hi arbres per raons de moda estètica, per comoditat o perquè la plaça s'ha d'inaugurar demà mateix. El formigó i la pedra artificial es manipulen fàcilment. Els arbres exigeixen un tracte més lent. Un gratacel es pot fer en pocs dies i un roure necessita centúries. Però això ens portaria molt lluny. Volem les coses ben aviat i només per a nosaltres. Hem perdut aquella saviesa antiga que perllongava el passat i esperava el futur. La massa arbòria de Forestier a Montjuïc ja té gairebé un segle. No sabem plantar arbres per als nostres fills i els fills dels nostres fills.

S'aixeca el vent i les antenes del molí comencen a rodar. Tot és més viu i ple de música. Els pins de la carena s'han esgarrifat i també sembla que roden. Una mica de pols agita els camins i se'n va cap als camps. Els ceps s'aprimen en el retall de la seva cal·ligrafia. El cel és dilatat i d'un blau tendríssim. El cel és el reialme del vent. Hi té la seva casa i el seu jardí, i la seva aventura. El necessita tot per córrer, per esllavissar-se arreu com una carícia planyent. El vent canta una cançó interminable i les antenes del molí fan de contrapunt a la tornada.

A vegades el vent és només una insistència discreta, una esgarrifança a la pell que ens estimula, que ens fa més àgils i desperts. El necessitàvem per moure'ns, perquè la nostra passa fos més esvelta, perquè tot fos més ràpid i feliç. Aixeca les faldilles de les noies i dibuixa les formes dels cossos, els flancs, els pits, com un escultor experimentat. Però de cop també s'abriva i es fa més impetuós. I llavors la melodia dolça pot tornar-se un bram com de mar esvalotada. I allò que ens estimulava es va fent com una lluita que ens aclapara. Les antenes del molí roden massa de pressa. El vent s'ha convertit en una força excessiva i és un cavall impetuós que es desferma.

Quan l'espai hi ajuda és com un exèrcit que no té aturador. Verdaguer ens diu que a la gran plana de l'Empordà la tramuntana a l'hivern fa una feina que no podrien fer els homes: l'escombria impecablement. Quan arriba al mar aixeca la cresta de les onades i produeix aquella immensa correntia de què ens parlava Ramon Llull. Si perd el seny, descalça vaixells i els enfonsa. El vent és també una gran destrossa, les aigües convulsades, els naufragis eterns, la mort al capdavall de l'onada.

Ara ha parat el vent i les antenes del molí també es pa-

ren. Tornem d'un gran viatge. Arriba l'hora de la pau. Tot és quiet i immòbil. És com si haguéssim sobreviscut a una gesta impossible. Però al llit, colgats, en somnis, encara sentirem el vent.

LES MIDES D'AMÈRICA

Quan arribes a Amèrica des del nostre món de comarques i subcomarques, de petits rius i de petites planes, la cosa que et sorprèn i t'aclapara més són les mides geogràfiques. És realment un nou món el que veus. Si vas de Santa Fe de Bogotà a Lima, si tens sort quan l'avió s'aproxima als Andes, t'adones que les nostres muntanyes més respectables són com joguines comparades amb aquell terrabastall immens de pedra i neu que s'aixeca clamant al cel. Aquest continent s'estén entre el paral·lel 55 de latitud Sud, que correspon a la Terra del Foc, fins al 45 de latitud Nord de Nebraska, o sigui 100 graus de meridià. A Europa arribarien als 15 des de Noruega al Mediterrani. Els Andes, des de Veneçuela al sud, tenen 10.000 quilòmetres. L'Amazones drena una àrea de més de sis milions de quilòmetres quadrats i té una llargària de 6.280 quilòmetres o de 5.500 quilòmetres segons si es creu que neix a les fonts de l'Ucayali o a les fonts del Marañón.

No acabariem mai si anéssim donant xifres del Mississipi o del Río de la Plata, de la pampa argentina o de les Rocalloses. Tot plegat, una vastitud que només pots arribar a comprendre una mica en els mapes. És segur que no podràs seguir els rius en el seu curs o pujar al cim de les muntanyes com ho podem fer a casa nostra.

I potser és això el que et desespera, perquè no és un món de racons que puguis assaborir, sinó unes grans distàncies

que cal imaginar. I t'hi perds fatalment, perquè els homes només comprenem la terra que trepitgem, les coses que toquem. Penso que he anat a Amèrica massa tard de la meua vida. A Amèrica, s'hi ha d'anar quan tens vint anys, com els conqueridors del segle XVI. Ja no es tracta de conquerir imperis, però almenys seria bo de tenir un contacte més directe amb aquests grans espais, amb aquesta geografia que t'ultrapassa però que voldries conèixer una mica. Recordo que a Machu-Picchu, mentre admirava els blocs monumentals de pedra de les ruïnes tan ben tallats i polimentats, els ulls se'm perdien cap a la muntanya, cap aquell camí dels inques que la travessen, i pensava que per entendre tot allò hauria d'haver pujat allà des de Cuzco, no amb el trenet que hi porta, sinó a peu, encara que això representi dos o tres dies. Potser llavors hauria pogut saber alguna cosa d'aquella meravella que encara era massa de llibres i de fotografies per ser ben bé de veritat.

ELS TRES INDIS

Primerament me'l trobo al Museo Nacional de Antropologia de Mèxic. Al voltant del pati solemne de pedra basàltica amb el gran paraigua d'alumini per on salta l'aigua, s'obren les sales que ens introdueixen a totes aquelles cultures pre-colombines que tenim massa el vici de considerar iguals quan realment es diferencien d'una manera ben clara si t'hi fixes una mica. No és el mateix dir maies que tolteques, Teotihuacán o Oaxaca, totonaques o asteques. I el rostre de l'indi pot ser cruel o dolç en la pedra porosa volcànica, en el nacre i l'ònix o en el jade i l'obsidiana que brillen amb estrèpit. Des de la noblesa del Cavaller de l'Àguila fins a la rotunditat meditabunda d'un cap olmeca de Veracruz hi ha un

abisme. Encara hi ha lloc per a aquell maternal nu femení de Nayarit. Són rostres que ens miren i ens semblen enigmàtics, però que a poc a poc se'ns fan nostres.

Però al carrer els venedors ambulants i en les botigues de *souvenirs* m'ofereixen un altre indi de pacotilla que t'enerva com tot això que pertany al folklore comercialitzat, a una badoqueria turística a la qual donen gat per llebre. Els colors són més estridents i tot és aparentment més indi. Han desaparegut la dignitat i la qualitat. Als voltants del Zócalo de Mèxic, això es fa insuportable. I penso que aquest indi fals no ens deixa veure l'altre, el que realment va viure i encara viu. I això, aquesta falsedat, arriba fins a folklores més il·lustres, com per exemple els murals de Diego Rivera al Palau Nacional. No dubto de la seva qualitat plàstica, però em fatiguen les històries pretesament didàctiques on un respectable sentiment indígena que necessita el contrast de la barbàrie hispànica es barreja amb una fraseologia marxista.

Aquell indi que encara viu, l'he vist en els mercats venent o comprant, assegut immòbil en un racó, arrossegant-se de genolls per apropar-se a la imatge de la Virgen de Guadalupe. Per les carreteres o pobles del Yucatán, l'he entrevist per la porta mig oberta de la seva caseta, ajagut a l'hamaca. A Uxmal va haver-hi una estona molt llarga que jo no podia admirar els graons impressionants de la piràmide perquè me'n distreia el petit indi que els anava pujant. La taca virolada de la camisola quan grimpava amb una llestesa incomprendible per aquells graons tan alts i estrets, era com un vol d'ocell que se m'endua la mirada. Era una imatge feliç, encara el joc d'un nen, sense art ni turisme. Vaig pensar que quan arribaria al capdamunt de la piràmide, després de tants segles, hi trobaria el seu déu.

En les seves memòries, inèdites encara, Josep Llorens Artigas ens conta que l'any 1951 un dia va anar a visitar-lo al seu taller de Charenton-le-Pont, en el Quai des Carrières 22, a París, el seu amic escriptor Ramon Xuriguera i quan li va obrir la porta no sap per què se li va ocórrer dissociar els seus noms i li va preguntar si venia a veure en Llorens o si venia a veure l'Artigas. La facècia va durar una bona estona i entre tots dos —diu— “vàrem anar criticant l'un en Llorens i l'altre l'Artigas”. Ara penso, i sé segur que l'artista també ho pensa, que més enllà de la facècia hi ha una situació de fet que és molt important. Com en altres casos, trobem sempre dos homes en un home i el pudor propi de les ànimes altes es lliura continuament a un escamoteig perquè seria irresistible que tot fos massa despullat. Llorens Artigas o Papitu, com ell mateix s'anomena i com nosaltres l'anomenem —encara un altre nom per fugir o per trobar-se—, ha jugat tota la vida a aquesta doble cara que ha enganyat a molts perquè una d'elles, la de l'home faceciós, divertit i pintoresc, sempre sortia a primer pla i ocultava tot allò més íntim i secret que també era ell.

D'aquell home faceciós també caldria parlar-ne, perquè ha estat un prodigi d'intel·ligència i de gràcia, un espectacle excitant, i moltes hores de tots els seus amics són riques de la meravella del seu dir i del seu gest. Però jo, aquí i avui, voldria parlar de l'altre Llorens Artigas perquè em temo que l'hem negligit massa. També la seva vida hi ha contribuït. Les seves col·laboracions amb grans artistes d'aquest segle, concretament amb Joan Miró, amb les concessions evidents que implica tota col·laboració, sobretot si es realitza amb tanta consciència com en el seu cas, deixaven moltes vegades a l'ombra el seu caire més particular, el nucli dels seus interessos més íntims.

En un home obert com ell això és lògic i parlaríem com d'un cert sacrifici si no fos que a la llarga no té sentit perquè un home és tant allò que dóna com allò que reté. És evident que ara ens referim a aquest Llorens o Artigas dels gerros, a la seva ceràmica enterament personal que al llarg de la seva vida ha anat produint amb una precisió exemplar, amb una agudesesa única que li atorga un lloc preferent en l'art d'aquest segle. I és sobretot a través d'aquests gerros que se'ns apareix aquell segon home que dèiem, no diré oposat a l'altre, però sí contradictori, car ens porta a un món on prèviament es van apagant les paraules i les facècies perquè emergeixi només el rigor i el silenci. Les superfícies brunyides i quietes i que sembla que no ens vulguin dir res, els esmalts que fulguren però que també callen, les formes puríssimes sense cap altra significació que elles mateixes, ens submergeixen en una saviesa molt antiga, en una pau de segles que no necessita estímuls històrics, que viu de la seva simple presència. És una experiència allisonadora passar-se unes hores mirant i acariciant —perquè com ja se sap la ceràmica vol ésser acariciada com el cos d'una dona— alguns dels seus pots. En els ulls i en les mans, hi resten després com una distància d'horitzons i com un tacte de fruita. Si l'art, com s'ha dit, pot arribar a ésser uns *exercitia spiritualia*, és evident que aquest en seria un dels exemples més il·lustratius. Tot conspira cap a la meditació i a l'ascesi, cap a un despreniment de les aparences per arribar a una pura essència, a una aproximació al buit que ens enriqueix, al silenci que ens salva. I això no al marge, sinó amb la confabulació de la qualitat sensual de la matèria. Al capdavall això potser no és massa estrany si pensem que l'artista és un devot de les arts extremorientals que portaren aquestes ambicions de vida de meditació fins a les últimes conseqüències. Ell també estima el recolliment individual i renuncia a la vanagloria pública. Ell també ho vol tot senzill, humil, eloqüent amb el mínim de mots. Ell també prescindeix de tot argu-

ment i es queda quiet, assegut al pedris del Racó de Gallifa, mirant el sol que es pon.

Aquest és l'artista que voldriem que fos comprès en la seva més íntima significació. Si pensem en la ceràmica que es feia en la seva joventut podem comprendre fins a quin punt la seva obra ha estat renovadora i la seva influència decisiva. Tenim de l'art unes idees massa sistematitzades i encara, sense adonar-nos-en, fem cas de gèneres i de dimensions i considerem una obra important segons una classificació purament escolàstica. I, a més, ens costa llegir quan el llegir significa massa temps. Així, ens costa veure que en qualsevol d'aquests pots hi ha un pes de vida que no trobaríem en tantes obres plenes de pompa i pamfletàries. L'art és ara una enorme paciència —aquest fang i aquest foc que ens fan tornar a néixer a una vida més elemental i més lliure.

GAUDÍ, ARQUITECTURA I LITERATURA

Aquest *Gaudí* d'Ignasi de Solà-Morales i de Francesc Català Roca que ha editat Polígrafa és una joia. Tant l'autor del text com el fotògraf s'hi han aplicat amb un rigor i una sensibilitat admirables. Hi ha molts llibres, i bons, sobre aquest arquitecte, però aquest és una síntesi molt útil i alligonadora. Paraules i imatges ens van traslladant per totes les etapes d'una obra molt complexa que, al mateix temps que ens dona fe d'una gran personalitat, ens deixa veure també la seva implicació en un context històric ple d'incidències i de contradiccions. Des de *revivals* inicials fins a la plena eclosió d'unes formes cada vegada més úniques i irreductibles, el procés té alguna cosa de drama en tres parts que ens porta a un desenllaç que precisament pel que té de genial es conclou en ell mateix i no permet seguiments ni deixebles. La llista

dels edificis cabdals —Casa Vicens, *El Capricho* de Comillas, Pavellons Güell, Col·legi de les Teresianes, Palau Güell, Palau Episcopal d'Astorga, Los Botines de Lleó, Bellesguard, Casa Calvet, Casa Batlló, Parc Güell, La Pedrera, la reforma de la catedral de Palma de Mallorca, el projecte d'hotel a Nova York, l'església de la Colònia Güell i la Sagrada Família— ens invita a un itinerari apassionant que ha estat esgranat en els seus detalls més eloqüents i decisius. El mapa de Gaudí tan complicat es fa plenament entenedor.

Sobre Gaudí tots hem fet molta literatura. Les circumstàncies de la Catalunya d'aquells anys i la personalitat desbordant de l'arquitecte ho exigien. Però ara m'adono que potser aquesta literatura no era tan equivocada com una pretesa objectivitat posterior ens volia fer creure. Al capdavant, el mateix Ignasi de Solà-Morales —tan reflexiu i conscient en el seu text— ho reconeix al final, quan al·ludeix al “seu intens patetisme i la seva trèmula humanitat”.

L'ambigüitat i la contradicció són inherents a unes èpoques determinades i, encara més, a certs homes que ultrapassen qualsevol classificació massa rígida. Si es tracta de qualificar Gaudí, sempre se'ns farà difícil de saber si parlem d'un arquitecte, d'un escultor, d'un pintor o d'un profeta. Tota una sèrie d'afanys que ens porten a una suma que ens sembla impossible fa lògic que això que en diem d'una manera una mica despectiva *literatura* sigui també una forma de definir-lo. Per citar un nom essencial indiscutible, tampoc no sabia dir si Miquel Àngel fou arquitecte o escultor o pintor, i per a mi, molt íntimament, un poeta que ens trasbalsa. Tampoc no sé si Leonardo era pintor o científic, anatomista o inventor de màquines. El geni és allò que se'ns esmuny de les mans i de la nostra comprensió. El geni és una roca solitària que clama al cel i que mai no acabem d'entendre.

VISITA A L'ACRÒPOLIS D'ATENES

Fa gairebé un any i mig vaig tornar una vegada més a Atenes. I, com és obligat, vaig pujar a l'Acròpolis. No vaig tenir sort, eren dies de Setmana Santa i el recinte sagrat de la deessa era més ple que la nostra Rambla. Els grups de turistes ho envaïen tot amb la seva pressa i el seu xivarri. I els turistes i els seus guies amb el seu programa tan estricte no tenen temps i no poden veure res. Potser com en una imatge televisiva veuen el Partenó a través de l'objectiu de la seva màquina perquè s'han de fer fotos sense parar. I encara si aixequen els ulls han de fixar-los en els ulls del guia o de la guia, que els explicaran amb més o menys fortuna tot allò que han de veure i que no veuran perquè a l'esplanada ja els reclamen impacients els autobusos que els han portats no fa gaire. Encara sort si la guia té un rostre agraciat i ens pot fer imaginar que veiem una koré rediviva. Però això no passa sovint. La guia és autoritària i té massa feina amb el ramat que acompanya. Algun l'escolta amb devoció, però la majoria es distreuen i mitja hora després ja no es recordaran de res. Gairebé sempre la cultura turística és aquesta estafa.

Recordo els anys quaranta quan tarda darrera tarda pujava a l'Acròpolis amb aquest home sensible i entès que es diu Juan Ramón Masoliver. No hi havia gairebé ningú: un arqueòleg pensarós, un devot fervorós, una noia amb els ulls extasiats, un poeta abstret que confegia versos amb els llavis mig closos. Ens assèiem a les llambordes i vèiem cap a ponent el cel incendiats del capvespre. El marbre de mel de les columnes respirava compassadament. El ritme de tot era precís i exacte. Callàvem, teníem moltes hores encara per arribar a comprendre una mica tota aquella grandesa que no s'acaba mai. Tot era una referència molt íntima. Érem molt joves també i l'entusiasme ens posava un vel màgic perquè hi veiéssim millor.

En aquesta última visita tan trista que ara comento vaig refugiar-me de seguida al Museu. Generalment en els programes turístics el Museu és exclòs perquè faria perdre massa temps. Llavors tens l'avantatge d'estar més sol i en les sales quietes pots tornar a veure i pensar. Repasso les imatges inoblidables: la teoria de les koré amb el seu somriure enigmàtic, l'esfinx alada, els cavalls lineals de la Quadriga, la Gorgona que treu la llengua, l'ofrena del Moscoforós, l'efeb de Keitios, el noi ros, el relleu votiu de la pensarosa Atena, els plecs crispats de la germana de Ketrops, els nois que porten aigua, la noia que es descorda la sandàlia, la mirada escrutadora d'Àrtemis, el cap impetuós d'Alexandre Magne, el filòsof neoplatònic que medita... Marbres i marbres encara vius que ens parlen i ens interroguen.

Ara al Museu, per raons de seguretat, concretament per evitar la pol·lució de l'aire que cada dia fa més estralls, s'hi han instal·lat les grans Cariàtides que feien de columnes en l'Erectèion. Jo les havia vistes a l'aire lliure, embolcallades d'aquell blau lluminós de Grècia, d'aquell sol daurat de la tarda que es mor. Tot és més somort i incert en aquella llum d'interior. L'esclat antic s'ha perdut. Però és inevitable aquesta hivernació. La història de l'Acropòlis és també la història de la seva ruïna.

UN HOME I EL MAS

Aixecaren la casa en el planell perquè cap a baix la terra era bona i el bosc s'enfilava bé pels pujols. Necessitaven aquelles parets per dominar el petit reialme dels conreus, les pastures i els arbres. Un món fou construït en uns límits precisos, tancat i sòlid, i només faltaven els segles i el pas de les generacions. I els segles vingueren i els homes anaren treba-

llant de pares a fills amb una persistència obsessiva. Tot era el mateix, la vida i el treball, el dia i la nit, els naixements i les morts. El mas era refugi i eina, solaç i angúnia, però donava bo d'estar-hi perquè necessitem arrelar-nos com els arbres. I no moure'ns. El *mansonarius*, l'home del mas, segons els vells pergamins, és "el qui ha de romandre".

El mas té uns baixos ombrívols on el bestiar s'ajaça. Hi ha també un celler olorós i un rebost fornit de tot el que cal, una pastera i el trull. A la planta principal hi ha les estances on es viu, espaioses i clares. Tot de records s'hi congreguen en les calaixeres ventrudes, a la llar que fumeja, en els llits que suportaren tantes hores de cansament i d'insomni, d'amor i de malaltia. Quan arriba el capvespre, aixopluga els cossos cansats. És l'hora dels càlculs i de les rondalles. I l'hora de la nostàlgia. La nostàlgia i el guany, també els trobarem a les golfes de dalt, amb els grans a assecar i els finestrons que miren el paisatge, que s'ha fet més dilatat amb l'altura i també més arrodonit i feliç.

Vaig sortir del mas fa molts anys. Era fadrístern, calia obrir-me un camí a la vida. M'esperava el repte del món, però jo era agosarat i tendre, una mica inconscient però amb ímpetu segur. He conegut altres cases, ciutats enormes, llits de ventura, hores solitàries en les grans avingudes i en les places desertes. M'he desarrelat per arrelar-me de nou i he perdut o guanyat amb un vaivé continu, d'ací d'allà, una fulla que es desprèn o l'oreneta que emigra. Tot era efímer i ràpid com l'aigua que s'esmuny. Ara el mas és un somni perdut, però encara el veig quan la fatiga em venç i cerco un lloc on estintolar-me.

EL DELTA DE L'EBRE

Recordo un sol inclement sobre els arrossars que ens atuí; la pols giravoltant a l'aire que ens deixava blancs els cabells i els vestits; un silenci immens en el camí sense límits, ell mateix horitzó inabastable. Les hores més llargues, els minuts com una càrrega insuportable. Allò que en diem la Natura i la Bellesa, segons cànons ruskinians, només un miratge i un engany. Massa densa l'atmosfera, com una pressió que ens aïllava i ens comprometia, i ens feia febles, indefensos.

Però després recordo un crepuscle lívid, transparent, sobre els mateixos arrossars. La pols s'adormia en els camins i en els marges. Tot era quiet i en pau com després de la batalla. El temps es feia dolç i podia dilatar-se indefinidament com aquella plana. El temps ja no hi era. Només el vèiem com un diorama en les ombres que s'anava allargassant, en la llum que es feia més íntima, en el repòs compassat de tot. Ens ajaçarem a terra per mirar el cel. Tampoc ja no hi era, un llac extasiat que respirava feliç com el mar tan pròxim. Les immensitats que es complementen; el cel, la terra, el mar. Només de cop, i com un advertiment, el so d'una escopetada i els ànecs salvatges a la deriva.

L'Ebre neix molt lluny, a Fontibre, prop de Reinosa, a la serralada cantàbrica. Recorrerà un camí de 908 quilòmetres per reialmes i terres distintes. Passarà arran de ciutats i deserts, horts i penya-segats. Com la vida dels homes, serà cristal·lí quan comença, enfangat més tard, desigual i inquiet, feliç i trist, una cinta mòbil que no es detura mai fins que arribi aquí i es prepara amb parsimònia per a una bona mort. El delta fa conscients i reflexives aquestes esposalles. Hi ha temps encara, aquest crepuscle allargassat que no s'acaba mai, aquesta hora en els bancs de la plaça o en el marge que rep l'última besada del sol. En el triangle dilatat, l'aigua

va cercant emperesida, com si tot li dolgués, l'últim tram del seu curs. Sap que el mar ja és a prop i va retardant la seva abraçada. Però el mar s'apropa perquè ha arribat l'hora. L'illa de Buda va mar endins i s'enfonsa.

CAMP DE TARRAGONA

A vegades el paisatge té una serenitat precisa: se'ns fa clàssic i gairebé humà. Tot és domesticat i pròxim, i en la gran claror les coses es perfilen amb una nitidesa de bella estrofa. En aquests volts del Mediterrani en trobaríem bons exemples, i a Catalunya el Camp de Tarragona ho corroboraria plenament. Som lluny del paisatge dels romàntics, on tot s'estremeix, les cascades brollen tempestuosament, els arbres deliren i les altes muntanyes clamen al cel.

D'aquest últim paisatge poetes il·lustres en feren un paradigma i els pintors encara accentuaren el seu clamor escenogràfic, la gran òpera de les tempestes i de les nuvolades. Un excursionisme fervorós imaginà el seu culte i la Natura fou temple dels devots. Llavors l'altre paisatge, el paisatge discret i senzill que evocàvem, desaparegué de les pàgines dels llibres i dels gravats dels artistes. No deia res a les ànimes ensulsiades. Era massa de cada dia, com allò que no es veu de tant veure-ho.

Però vingueren altres escriptors, també com el paisatge més discrets i pacífics, i començaren a caminar pels camps conreats. Les hortes polides i un horitzó més assequible fixaren les seves mirades. Hi ha oliverars i ametllers, saules i palmeres, el brot de la vinya, la col ubèrrima. Els camins foren trepitjats durant segles i segles i ens porten aviat al mas i al poblet. No cal cap heroisme per trepitjar-los, i en el passeig de la tarda són només una plàcida distensió on es va

encalmant la nostra fatiga. Calcularem les vessanes de terra, els rendiments possibles, sense cap avarícia, només perquè tot això és bo i ens arriba a les mans i a les boques. La muntanya serà pujol, i la cascada, una petita riera. L'aigua canta per les sèquies amb un ritme pausat que ens acompanya com una discreta melodia; hi ha un vol d'ocell com una carícia, un lleu buf de vent en el molí i, molt a prop, la palpitació cristal·lina del mar. Vivim en una cambra endreçada. La llar i el camp se'ns confonen, el cel també és pròxim.

Veig Altafulla una mica encimbellada, sense cap prepotència excessiva. Recordo els versos de Marià Manent: "I com l'ordi de les eres / el cloquer s'ha endormiscat, / Altafulla, amb cent palmeres / i un castell de vi daurat".

MÉS VAL ARA QUE MAI

Finalment, i després de dos anys de lluites aferrissades, el jurat d'aquest any del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes ha decidit atorgar-lo a Joan Coromines. Dir que s'ha fet justícia és massa obvi per insistir-hi. La llàstima és que la justícia no s'hagués fet abans. Sigui com sigui, però, més val ara que mai, com malauradament fou el cas de noms tan indiscutibles com els de Josep Carner, Ferran Soldevila i Josep Pla, que es quedaren a la cuneta per una política discriminatòria que el temps i la història faran completament incomprensible. És massa clar que tota aquesta gent que cito feren moltíssim per l'honor de les lletres catalanes perquè es pugui entendre que en una hora de mala memòria se'ls neugués aquest honor.

Però ara és un bon dia per a tots nosaltres, i més val dedicar-lo íntegrament al guanyador. Joan Coromines és una figura intel·lectual ingent que s'ha passat tota una llarga vida

de treball per deixar-nos una obra impressionant en el camp de la filologia. Pel seu volum i la seva transcendència, sembla impossible que un sol home hagi pogut portar tant de pes. Una de les seves últimes tasques a què encara s'aplica diàriament és aquest *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, que llegim amb delectança i profit. M'he passat moltes hores en aquest joc de paraules analitzades amb rigor i passió. Diem que cada home és un món, i és evident que també cada paraula és un món. Ell mateix ens ho diu quan ens parla de "nous significats i dades de totes classes referents a la vida i ambient de les paraules". Resseguiu la seva marxa històrica, l'aventura dels derivats, el misteri dels seus orígens, i tot plegat és més captivador i emocionant que la novel·la més suggestiva. Les paraules són uns personatges que es mouen i viuen en una peripècia incessant.

A l'atzar escullo una paraula per fer veure fins a quin punt la lectura del *Diccionari* és una contínua meravella. La paraula *fru-fru* ens evoca immediatament la Belle Époque, les seves frivolitats i el París dels nostres pares. Però en el text de Coromines es converteix en quelcom que, si bé té un enllaç evident amb els nostres records, ens trasllada a un altre món molt pròxim i molt remot que ens commou. Transcripció: "FRU-FRU, *frufreujar, fruar*, ross.: onomatopeies. Segurament es poden documentar abans en francès, però no deixen de ser populars entre nosaltres. El masover de l'antiga masia, a la vall de Pallerols del Cantó (Urgellet), que ha succeït al suprimit monestir de Santa Cília d'Alins, em contava (1957) com havia quedat abandonada, perquè cap pagesa no hi volia viure, per tal com de nit s'hi sentia el *fru-fru* de les faldilles de seda de les monges pecadores, condemnades a ballar eternalment sense repòs, en penitència pels escandalosos festins que hi celebraven en vida: hi ha al costat un molí per on fresseja l'aigua del riu de Pallerols, però la gent i sobretot la 'monestina' (l'última pagesa que hi visqué)

creuen en la romàntica llegenda, i elles no podien dormir d'esgarrifança".

LES GARBES DORMEN AL CAMP

Primer, en els dies freds era un verd tendre i esprimatxat, sobre el terròs. Després, més tard, cap al bon temps, les espigues esveltes, una tofa daurada sobre els camps, onejaven suaument com una mar dolcíssima. Les tardes es feien llargues i el madurar feliç. Finalment vingué l'hora del fruit i de la sega. Les espigues foren tallades aciençadament i ara "les garbes dormen al camp, / Déu els do bona dormida". La terra torna a ser ocre i l'or es va esmorteint. Les tardes encara són clares i el pa ens espera sobre la taula parada. S'ha complert el cicle.

Aquestes coses són el nostre ritme, allò que ens conhorta en el trasbals del temps que s'imagina sempre un altre temps perquè se sent insatisfet i ho voldria tot nou, acabat de fer. La natura ens diu que no cal aquest defici i que n'hi ha prou amb la petita lluita quotidiana que es va repetint incansablement a través de les estacions. Néixer i morir com el blat és l'única riquesa. Hi ha massa llum a les espigues perquè hi renunciem; hi ha massa pau a la tarda per no fer-la nostra. M'he assegut en un marge i he anat contemplant les garberes, la casa pròxima, els xiprers i la palmera, el cel en èxtasi, i he pensat que ja ho tenia tot i que no em calia res més. Els anys seran aquesta lenta successió i la vida el vaivé compassat on totes les coses tenen el seu lloc i res no hi sobra i res no hi falta. Passarem comptes per sempre i trobarem que hem fet les paus.

Quan m'he aixecat començava a avançar el crepuscle, i a ponent una mica de roig entre els núvols era com una pinze-

llada inquieta que m'interrogava. El roig es feia increpant, i els núvols, més foscos. Hi ha hagut un moment que he tingut por de la nit que venia, d'aquella mateixa monotonia que em conhortava abans. Potser cal partir, no aturar-se i abandonar la natura amb la seva quietud indiferent. Inventar una altra història. Però aquest desassossec no ha durat gaire. Sé que després del crepuscle i de la seva màgia, de la seva temptació, demà m'espera l'alba de sempre i tornaré a la pau i a la conformitat.

LES OLIVERES I EL MAR

El mar és una massa blava crepitant de llum cap a l'horitzó. Palpita feliç al migdia quan el garbí l'encrespa. A la nit s'ajaga com un rostre fatigat. El fistó del mantell del mar és la platja sinuosa i quieta. Més endins, cap a terra, hi ha els camps ubèrrims i els arbres que els encerclen. I, enmig dels camps, aquesta altra llum de les oliveres que onegen també com un mar de plata. El mar és la Mediterrània i l'olivera el seu arbre, el contrapunt just del blau, el gris de somni que l'acompanya.

L'olivera té el tronc revellit, nuós i gruixut, i els anys li han donat una pàtina apergaminada, un hivern etern. Però, a sobre, la floració i les fulles s'expandeixen com una primavera també eterna. Les fulles, lanceolades i rígides, tenen alguna cosa de metàl·lic, una vibració d'armadura. El gris contribueix a l'engany. Però després el ventet suau les entregira i tot és com una música clement en les hores assolellades.

El reflex de plata fa unes aigües vives que van a parar al cel extasiat. Les hores són encalmades i felices a la seva vora. Tot sembla a la nostra mida. Hi ha arbres a muntanya

que ens trasbalsen amb la seva prepotència i la seva flama abrivada. L'olivera és un fogar familiar, ens hi trobem com a casa, la sabem útil i propícia.

Tots els arbres tenen la seva llegenda, però l'olivera els supera tots amb les seves múltiples significacions. Nasqueren els mites ja fa segles a l'Orient i ens arribaren intactes a nosaltres. D'oliveres, a Espanya i a Itàlia, és on n'hi ha més, però a Grècia són sagrades.

Se'ns diu que fou una donació d'Atena als homes i com a símbol de victòria coronà el cap dels guanyadors dels jocs olímpics. A Palestina n'hi ha menys, però el colom de l'arca de Noè en portava un esqueix al bec. La glòria i la pau són la divisa de l'olivera. El Senyor fou rebut a Jerusalem amb branques d'olivera.

A COR BATENT

A cor batent és el títol del tercer volum de les memòries d'Alexandre Cirici, que per dissort nostra va deixar inacabades. Ara, quan penso en la seva vida i en la seva obra tan ben rememorades en l'actual exposició d'homenatge del Paraninf de la nostra vella Universitat, em sembla que aquesta expressió li escau com l'anell al dit, és ben bé la síntesi expressiva de la seva manera de fer i d'anar pel món. Tot en ell era aquesta disposició expectant que ens fa estimar els homes i les coses, el temps que ens toca, una dona o una pàtria. El recordo sempre tens, una mica tibet, però ardent per dintre, amb un esforç constant per contenir l'impuls que se l'enduïa, aquella voluntat de definir i de concloure, d'arribar a terme, de ser útil, de servir en el més alt sentit de la paraula. Potser, d'Alexandre Cirici, el que preferieus més, al capdavant, és aquell tremp moral que l'emparava i que li féu su-

portar estoicament tots els malastres que la seva història, sacsejada com tantes històries dels homes de la seva generació, l'obligà a suportar. Guerra i exili, una vida difícil que es va imposant amb un esforç constant, dibuixen ara una silueta clara, com aquelles hores clares que també evoca en un altre títol de la seva autobiografia.

Però tot el que pugui dir del seu cor entusiasta no es contradiu en res amb la seva voluntat de rigor i de feina ben feta que segurament havia heretat dels seus admirats mestres noucentistes. Això es lliga amb una obra que ara ens impressiona pel seu volum i la seva eficàcia, amb un mestratge que proclamen amb raó els deixebles que ha deixat. En el treball era molt conscient i reflexiu, i papers i fitxes, apunts i croquis, l'acompanyaven sempre. Recordo que quan férem, amb motiu d'un congrés internacional d'editors, un viatge junts amb ell i la Carmen al Japó, Hong-Kong i Tailàndia, jo li deia sovint: "No veuràs res si tens tan programat allò que has de veure; per veure s'ha de badar". Em mirava una mica rígid i no em contestava. I tenia raó, perquè hi ha moltes maneres de veure. És evident que la seva no era la meva. Però la seva era la que li corresponia, i és segur que veia i retenia amb una acuitat admirable. Allò que podia semblar un prejudici era l'arrel d'un esquema, una estructura necessària per comprendre, per bastir un món que volia harmoniós, coherent, gairebé perfecte en aquesta Catalunya desballestada que tant estimava i volia redreçar.

En última instància tornava a intervenir aquella força que assenyalàvem, aquell deure i aquell amor que s'abrandaven i es confonien i que li donaren uns anys de vida molt gràvids, sense falliments, fins a l'última hora. Sí, a cor batent va viure i a cor batent va morir.

UN NU DE JAUME PLA

Fou a Florència, a Roma, a Venècia, on va començar aquesta història del nu femení que durant segles havia d'omplir teles a tot Europa. Teles bones, mediocres i dolentes que eren un testimoni d'un culte constant. Abans el nu també havia resplendit en els marbres grecs, però era un nu més abstracte, numeral i de cànon, arquitectura encara, i ens traslladava a un món distant, de déus i de deesses, d'herois i d'atletes, de kóre floral i absorta. Ara, però, el nu era més pròxim i immediat, en les cambres recloses i en el veïnatge dels jardins. En els venecians i els manieristes, en els pintors de Fontainebleau o en Lucas Cranach, es feia insinuant i equívoc. Era un motiu de joc i de gràcia, d'erotisme feliç, en Fragonard. De llangors i d'apassionaments per als romàntics i els simbolistes i arribaria a extrems de deliquescència en el pinzell tèrbol de Gustave Moreau. En olis i gravats de Picasso es feia desballestat i caricaturesc, motiu d'irrisió i a vegades d'una tendresa inusitada. I en l'escultura de Giacometti una flama planyent i solitària.

Però abans de passar a les grans teles clamoroses, n'era lliçó obligada a les acadèmies més circumspectes on s'esforçaven els joves aprenents d'artista. Si havia estat el final de l'arquitectura, ara el camí per arribar-hi era el paper Canson fatigat de tants exàmens dels futurs constructors. Hores i hores per a l'aprenent i per a la model, encimbellada en la petita tarima, oferint-se a una difícil perfecció gairebé sempre inaccessible. La llum era zenital i la carn es marcava en els crepuscles estremits de nostàlgia. El culte es feia rutina i es tancaren les acadèmies i l'artista aniria a buscar el nu al carrer o a la platja.

Com sigui, hi ha una hora d'intimitat en què el nu continua la seva vigència. Les velles lliçons foren apreses d'una manera prou exhaustiva perquè el tema no retorni de tant

en tant a les mans de l'artista. Potser ara és més paisatge que no estructura, més sensibilitat a flor de pell que no acadèmia. El buri de Jaume Pla va resseguint perfils, i les formes s'inflamen en la seva cadència. S'inflexiona la línia amb una força tensa que apuntala els flancs i decanta les espatlles. Hi ha un moviment de vida perseguit com un somni. Els braços s'aixequen i les cames es vinclen. I tot s'acquieta en el tendre del pit i en l'obaga del sexe.

L'ORIENT DE VILADECANS

Ara tot es fa sumptuós. El paper, enriquit per la tècnica mixta, pels grumolls i els empastellaments, va adquirint consistència, esdevé una matèria molt sòlida, compacta i densa. I, per si això no fos prou, el color s'abranda i s'abrusa, vol arribar a límits insostenibles d'estridentència perquè tot sigui com un crit. Els vermells, els grocs, els verds, els blaus es decanten de més a menys i de menys a més com si cerquesin un contrapunt que els compensés. Negres i grisos són com cels de suport i de tenebra on el flamejar de les banderes es fa més crepitant. Hi ha els camps partits per posar ordre al ritual. Tot és contingut i frenat, però la cerimònia ha arribat al luxe.

Abans hi havia en aquesta pintura una reminiscència constant de suburbi, un gris de pols i uns blancs bruts de paret escrostonada. Els retalls i objectes de velles artesanies, aquelles eines de treball que ens la feien pròxima, com si tot encara fos trobat en un racó d'una cambra de mals endreços o en el pati de darrera de la casa. Allò que en dèiem el miserabilisme i l'art pobre fou una temptació. Es tractava de subratllar, potser, la inutilitat de l'art que havia intentat tantes aventures. També el paper era més efímer, els silencis

més interrogants i el color tenia menys esclat. Una certa timidesa s'emparava d'aquella mena d'inventari malenconiós de les coses que havien passat i que ara es feien folklore en un món de tècniques cada vegada més absolutes i agressives. Un plany elegiac, com de neorealisme italià, estrema la imatge.

Però l'artista ha viatjat i ha tornat del seu Orient amb una cohort de mandales tibetanes, amb estendards de no sé quina Mongòlia, amb pelfudes tapisseries perses, amb lacades superfícies de fusta japonesa, amb lluïssor de porcellana de Xina. Tot ha anat una mica així quan tants homes del nostre Occident cansat es decanten a fórmules filosòfiques i religioses orientals intentant un altre refugi o una altra pàtria. No diré ni sí ni no. Simplement constato un fet que impregna la nostra manera de veure les coses en aquests anys de notícies de tot el món en els diaris, d'avions que van i vénen d'arreu en poques hores, on tot es fa assequible i també, potser, a vegades, massa ràpidament digerit.

CLÍNICA DELFOS

Acompanyo a la clínica un familiar. I comencen aquelles llargues hores de sempre, perquè hi ha molts malalts i s'ha d'esperar el torn. Hi ha una sala petita, un passadís llarg, uns rostres fatigats i infermeres i metges que van i vénen. Tot és una mica depriment, com és lògic, i, les revistes de sobre de la taula, ja les hem fullejades moltes vegades en ocasions semblants. La llum és somorta i incita a aclucar els ulls.

I és llavors, quan els ulls es mig acluquen, que comença un temps màgic. El nom de la clínica em trasllada de cop a un cel blau i net de Grècia com no n'hi ha cap més al món i

a un riu d'oliveres que es vessa per la planura de Krissa i va a parar a les aigües rutilants del golf d'Itea. En el record, Delfos s'encimbella en el faldar meridional del Mont Parnàs amb el seu temple d'Apol·lo i una mica més amunt el teatre i l'estadi. El dring de l'aigua de Castàlia encara m'arriba a les orelles. Veig les tres columnes dòriques que es conserven del Toló del santuari d'Atena Pronaia. A les llambordes de la via sagrada els peus trepitgen fort, i molt lentament la mà acaricia el marbre porós del Tresor dels atenencs. Hi ha una gran pau; he arribat a Delfos al capvespre per estar sol i defugir els turistes.

En el museu els plecs hieràtics de la llarga túnica de l'Auriga em donen seguretat com si encara fos possible aquell gest de l'atleta. La mà esquerra ha desaparegut com tantes coses, però els peus grans, nus, els ulls lluminosos i la boca ardent continuen proclamant el triomf. És una vida que s'exalta i crida a l'esperança.

En el mateix museu hi ha una altra estàtua plena de suggeriments. És l'Antinous de Delfos, el cos llangorós d'aquell noi bellíssim que morí jove i fou divinitzat pel seu amic l'emperador Adrià. Ens en parla l'escriptura sàvia i sensible de Marguerite Yourcenar en un llibre famós. És una figura torbadora, ja tota aparença, crepuscle d'una època imperial que va cap a la mort. Som ja molt lluny de la tibantor viril de l'Auriga i de l'aurora argentada de les oliveres cap a mar. A Delfos, però, hi cap tot i els segles s'hi apilen. Els vaticinis encara són possibles i la Pítia ens espera per dir-nos la seva profecia en el recinte de pedres.

Ara m'adono que, com es diu, les hores han passat volant. La llarga espera que em traslladava al paratge dels somnis i dels records m'ha enriquit una vegada més. Agraeixo profundament a la clínica els seus serveis i el seu nom.

MEDITATION ROOM

Sempre que arribo a l'aeroport d'Amsterdam i em sobra temps d'un avió a l'altre, pujo a la galeria de la primera planta i em refugio una estona en aquell petit recinte acollidor del Meditation Room. Hi ha algun passavolant com jo. M'assec, tinc temps, agraeixo la pau de la capella després de tants quilòmetres que he fet i dels que encara m'esperen. Viatjo cap a una altra terra oferta en els versicles de la Bíblia que trobo a punt en el banc. Quan m'aixeco per sortir, m'apropo a la taula sagrada on hi ha el llibre on firmen els visitants. Són noms desconeguts i unes petites frases en totes les llengües que es parlen. Jo també, en el més bell catalanesc del món, com deia Ramon Muntaner en la seva *Crònica*, confesso la meva fe.

Quan vaig a Brighton, em deixo caure sovint a la Universitat de Sussex, un conjunt d'edificis on l'arquitectura sobria i harmoniosa de Sir Basil Spence s'expandeix entre els grans oms centenaris. La primera vegada que hi vaig anar em digueren que havien fet aquesta nova universitat allà precisament perquè era un paratge on hi havia uns arbres tan bells. Tot plegat està presidit per una gran església circular amb uns vitralls que filtren una llum dolcíssima i on tots els fidels, sigui quina sigui la seva creença, poden acollir-se i resar. L'any passat, la meva néta Magalí, filla de pare anglès i de mare catalana, hi va fer la seva primera comunió.

Durant els anys que es construïren arreu aquests llocs per tenir tractes amb Déu, en aquella Espanya tan catòlica de Franco també feien universitats i aeroports, però no hi trobo mai un racó equivalent. Se n'oblidaren, les paraules altisonants substituïren la consciència i l'eficiència que en aquests altres països teòricament més agnòstics i laics donaven aquests bons resultats. Al nostre país de blanc i negre, de

tot o res, ens deien només o bé que havíem d'anar a missa cada dia o bé que era malvist d'anar-hi. Jo, que sóc d'un altre món i que de petit vaig aprendre dels meus pares, a casa, i del pare Joan Profitós a l'Escola Pia d'Olot, a estimar la meva fe i també la dels altres, no ho entenc, tot això.

Sempre penso de tornar a agafar algun dia un bitllet d'anada i tornada sense moure'm d'aquell aeroport, i, ni que em requi de no entrar a la ciutat meravellosa on hi ha tantes coses per veure, entraré un cop més al Meditation Room, on tots els viatges tenen el final més feliç que es pugui imaginar.

PAISATGE I PAISATGISME

Quan parlen de Camille Corot (1796-1875), tots els estudiosos d'art estan d'acord a assignar-li un cert paper presidencial dintre la història del paisatgisme europeu del segle passat. Entre la fantasmagoria crepuscular dels romàntics i el gran esclat de la festa major impressionista, la seva obra té una concentració especial en el tema que la fa arquetípic d'un gènere. Ell és, en definitiva, el paisatgista tòpic, el resum d'unes apetències de realitat que provocaren en tants artistes vuitcentistes l'abandó del taller i la recerca d'una vida més autèntica en plena natura.

Entre nosaltres, un cas paral·lel em sembla que és el de Joaquim Vayreda (1843-1894). També ell, encavalcat entre el seu mestre Martí Alsina i els modernistes de la fi de segle, adquireix un aire, no ja de pont, sinó d'atur feliç i de màxima condensació en el complex entrellat del paisatgisme del segle dinovè. Tot allò que en els precursors era aspiració i estudi, un afany de superar la retòrica academicista, i que més tard, en mans dels modernistes, deriva cap a nous plan-

tejaments i a successives ruptures, en el cas de Vayreda, com en el cas de Corot, es resol en pau, en un punt just d'equilibri i de fatalitat. És com si "pintar paisatges" fos l'única sortida possible en un moment de crisi de les fórmules artístiques imperants. Ja ho sé, que tant l'un com l'altre cultivaren altres gèneres, però ara, estudiant el conjunt de la seva obra, el perillós i exclusivista apel·latiu de *paisatgistes* aplicat a aquests pintors se'ns fa gairebé obligat. Sempre serà el cant dels arbres o de les aigües llisquents, les muntanyes pensadores, el que anirem a buscar en les seves teles.

En el cas de Joaquim Vayreda, això és tan evident que ja és reiterativa l'afirmació que el mateix paisatge físic d'aquests voltants d'Olot ens sembla fatalment "un Vayreda". Ens hem acostumat tant a veure aquest món amb els seus ulls, que ja és impossible que els nostres ens serveixin. Potser no és bo l'exclusivisme, però aquest fet es produeix sempre que un artista ha arribat al moll del seu tema.

La intimitat en què va viure i va pintar aquest paisatge el feia tan seu —i, en conseqüència, tan nostre— que ja ens sembla una frase acabada on no falta cap paraula. Un cert lirisme que s'ha retret a Joaquim Vayreda segurament prové d'aquesta situació extrema. Hi ha moments que l'art ens importa com una investigació, com una aventura de l'home en el joc arbitrat de les formes, i gairebé no ens interessa allò que diu, sinó com ho diu. Però hi ha uns altres moments en què diríem que l'art es desprèn d'ell mateix, i llavors és quan el tema pren una importància primordial. Això és vàlid tant per a un Pantocràtor com per a una *madonna* senesa, tant per a una Venus de Cranach com per a unes flors de Renoir. Els problemes formals passen a segon terme i només queda l'avidesa dels nostres ulls. Només veiem les petites o grans històries al·ludides, tot aquell context que ja no és pròpiament art, sinó una vida més indiferenciada. D'això també se'n diu, d'una manera una mica despectiva, literatura. Però al final ens quedem amb el nostre entusiasme i la nostra

petita història i continuem veient aquest paisatge que estimem tant a través de les teles de Joaquim Vayreda.

FESTA MAJOR D'OLOT

Hi havia la meravella dels ulls astorats perquè tot era gran i magnífic. S'empolainaven els carrers i l'altar de la Verge. Els habitants fabulosos d'un reialme de somni —els gegants, els nans, els cavallins i el cap de lligamosques— sortien de la seva cofurna i anaven a plaça a veure el sol i a ballar. L'aire era exaltat, els balcons com retauls de rostres, els vestits virolats, les mirades enceses. I això duraria dies i dies, i una nit s'encendrien els focs amb una apoteosi de llum i de soroll. Ho havíem esperat en nits d'hivern i en matinades de primavera i en capvespres d'estiu. Era com si tota la nostra infantesa depengués d'aquell ritu, com si tot l'any només fos arribar a aquest joc que ens semblava ben bé per a nosaltres precisament per això: perquè només era un joc, una ofrena gratuïta, la joia reclosa en ella mateixa.

Després vingueren unes altres primaveres i la sang s'enardia d'una altra manera. Una adolescència tèrbola i clara ens posava una ombra en els ulls i una vacil·lació en el gest. Aparegueren les noies, les noies en flor de Proust. Havíem jugat amb les seves nines en cambres arraconades de les seves cases, i ara les acompanyàvem a la font i collíem flors per a elles. A les nits les somiàvem. I quan venien les festes tot adquiria un ritme més apressat, perquè aniríem al ball, ens hauríem de jurar un amor etern. Tot això també pertanyia al ritu, a la marxa inexorable de la vida, a un joc que ja era més perillós però que ens feia créixer. Tocaven sardanes a la plaça, els vestits eren més rutilants, les cabelleres es

desfeien. A vegades esclafia una rialla i potser, més tard, un plor mullava una galta.

Ara m'arriba la festa de lluny, com un ressò d'altres temps, com tot allò que he perdut o he guanyat. Sóc a la galeria sol, i la nit és ampla i acollidora. Entre les branques del plàtan s'ha enfilat un coet, però les estrelles són encara més altes. Les estrelles estan quietes, immòbils, i Venus s'ha amagat darrera un núvol. Els anys deixaren un solatge estrany on juguen igualment la tendresa i la consciència. L'amor també se m'ha tornat tendresa i consciència. Demà potser aniré a la plaça a tornar a veure com ballen els gegants. Em donaran la mà, per arribar-hi, les meves nétes.

LECTURES D'ESTIU

Aquest parèntesi de les vacances d'estiu és sovint un pretext per a la dispersió i el desordre. Però també pot ésser que ens inviti a la meditació i al silenci. Per mi, en els meus anys encalmats, la contemplació del paisatge i la lectura m'emplen les hores fins a l'exhauriment de tota la seva substància preciosa. Estic bé amb un llibre a la mà i aixecant de tant en tant el cap per perdre'm en la línia sàviament dibuixada de la muntanya que em tanca venturosament l'horitzó.

I les lectures també sembla que hagin d'ésser una mica pacífiques. Els volums grocs o grisos de la nostra Fundació Bernat Metge em són obligats. Això ja ve de molt lluny. Va començar quan tenia quinze anys en una gran pairalia de la muntanya, austera i sòlida com una fortalesa, voltada d'aquells roures savis de què ens parla Marià Manent en un dels seus millors poemes. Era l'heretat d'un cosí gran que m'era padri i m'invitava a passar-hi unes setmanes cada any. Allà, en la penombra de la biblioteca o en l'ampla galeria penja-

da sobre el paisatge, jo anava intentant de llegir i de comprendre aquells clàssics grecs i llatins que descobria per primera vegada. No sé ben bé si em servien de gaire, però és segur que hi ha moltes coses que s'aprenen sense entendre-les massa.

Ara el ritu continua. I, per sort, aquest any em toca el volum sisè dels *Diàlegs* de Plató que conté la meravella de *El Convit*. Llegir-ho una vegada més, en una versió catalana excel·lent, és com si no l'haguessis llegit mai perquè el secret d'una obra com aquesta és que neix cada dia per al nostre cor. Hi ha sempre una nova llum que inunda les paraules. És una riquesa que necessita tota una vida per exhaurir-la. El que havíem pensat sempre és una altra cosa que ens va enriquint des del text cap a l'interior de nosaltres. Els noms són uns altres noms i els pensaments uns altres pensaments perquè no toquem mai a fons en aquesta immersió feliç. I en aquest cas el diàleg socràtic sobre l'amor és encara una advertència i una lliçó, que ens commouen molt més que tots els grans llibres que s'han escrit sobre aquesta aventura que malmena o salva els homes. Ens diu Diotima, a través de Plató o de Sòcrates: "Tots els homes són fecunds segons el seu cos i segons la seva ànima, i la nostra naturalesa, quan l'home arriba a una certa edat, desitja procrear... La unió de l'home i de la dona és un acte de procreació que és de naturalesa divina, i això, gravidesa i procreació, és quelcom d'inevitable que s'esdevé en un ésser mortal"... "Cal que l'amor, a més de desitjar el que és bo, desitgi la immortalitat, si és cert que l'amor és el desig de la inacabable possessió d'allò que és bo"... "I el que pot engendrar en l'ànima, més encara que no pas en el cos, engendrarà en ella allò que cal engendrar-hi i infantar-hi".

Eulàlia Presas, la meva bona amiga sàvia, que ara em fa recordar els nostres anys universitaris, és la traductora d'aquest diàleg memorable. N'ha fet també la revisió del text i ha redactat una notícia preliminar que és un model de

comprensió, d'agudeses i de sensibilitat. Tos els enamorats d'aquest best-seller de tants segles li donarem les gràcies.

RENAIXEMENT I NOSTÀLGIA

Tot això que evoca de primavera exaltada la gran paraula Renaixement té com totes les primaveres un temps molt curt i un desenllaç tardor de nostàlgies. Encara en Donatello una tibantor gòtica crispa els perfils, les espatlletes tendres del San Giovannino; en Piero della Francesca l'ordre numeral i la majestat de les figures se'ns imposen; també la cúpula de Brunelleschi a Florència és una exaltació de llum. Però ben aviat, en Miquel Àngel, a pesar de la seva prepotència, el llanguiment s'insinua en els cossos reclinats dels *ignudi*. El manierisme portarà al seu extrem aquesta impossibilitat del somni d'una edat d'or retrobada. El que vindrà després, el neoclassicisme, aquells marbres impol·luts inventats per Canova, aquells frontons massa perfectes, ja són una reminiscència excessivament erudita a través de Winckelmann. Li trepitja els peus el Romanticisme, que prospera al mateix temps i que acabarà amb l'altre somni contradictori d'una Edat Mitjana verge i purificadora. Els pre-rafaelites anglesos ho portaran tot a una confusió equívoca i inquietant.

Penso en aquests intents tan il·lustres quan admiro ara l'obra del nostre escultor Subirachs, immersit en un clima on no saps ben bé on comencen i on acaben l'ordre i el seny, el desengany i la pregunta sense resposta. Si tot és truncat i partit, i encara emmarcat lapidàriament, deu ser perquè aquell somni que ens tempta de nou s'ha fet tan impossible que ja només ens queden fragments, suggerències que ens captiven pel que tenen de lamentació. La imatge i la forma es fan patètiques i arriba un moment que ultrapassen tots

els romanticismes imaginats. L'artista va interrogant la seva fe. L'arrogància inicial no pot esmunyir-se d'aquesta fatiga que el venç quan comprèn que a l'home no li ha estat donat de trobar el cel a la terra.

L'ambigüïtat, les contínues oposicions, home-dona, pintura-escultura, rugositat-poliment, pedra-carn, buit-ple, vida-mort, ens van introduint en un laberint que haurem de recórrer amb esperança i desolació, però que el capdavall no tindrà fi. L'ofici ens dóna seguretat, la matèria és sòlida i té sempre alguna cosa d'impertorbable i d'eficient. Però més enllà de la matèria hi ha el vol d'aquella nostàlgia que dèiem que era la característica essencial de tots els Renaixements que s'han succeït des d'aquella Grècia ideal que ja trastocava fa gairebé dos segles les estrofes de Hölderlin. La metafísica, un altre món que se'ns allunya sempre, ha deixat sobre el marbre i la fusta la seva patina inconfusible.

VIURE, LLEGIR I ESCRIURE POESIA

Ara, quan arriben aquests setanta anys de Joan Vinyoli i acabo de llegir el seu llibre *Domini màgic*, una vegada més corroboro fins a quin punt en aquest cas tot això de viure, llegir i escriure poesia arriba a un total indestriable que gairebé m'esgarrafa. Vull dir que tanta voluntat impàvida, tanta aplicació a un ofici que ja és més que un ofici perquè envaeix totes les zones de la nostra existència, no solament em commou, sinó que em dóna com la mesura exacta d'un anihilament d'un mateix per assolir allò que ell proclama com una vida més alta. "Sóc la víctima marcada, / miro l'altar dels sacrificis", deia un altre poeta, i aquests versos em vénen a la memòria quan penso que les hores, els dies i els anys anaren elaborant aquesta pedra dura i lluminosa d'un dir

poètic molt pur que s'ha anat fent més valuós a cada nou lliurament. Una vegada vaig escriure que entre tots els poetes que havia conegut ell era realment "el poeta". Tot el que hi ha d'abusi en una dedicació tan extrema ha estat acceptat per Joan Vinyoli amb una fe insubornable. Poemes i textos sobre poesia són l'únic temari d'una obra que és com un d'aquells pous sense fons que ens obsessionen.

Ara, en aquest *Domini màgic*, l'elegia de sempre continua. Ens diu el poeta en l'epíleg del llibre que la força dels versos se li imposava una vegada més quan gairebé ja hi havia renunciat i es disposava només a meditar i "filosofar". Només a mitges el crec, perquè, per una banda, penso que meditar i "filosofar" abans d'escriure poesia és una cosa que sempre ha fet aquest home de lectures i de pensament; i, per l'altra, perquè és precisament quan fa poesia que medita i "filosofa". No pot interrompre's el compromís iniciat en la més tendra edat i que s'ha fet gran fins a aquests setanta anys que ara celebrem. Només la maduresa anava afegint nous accents al cant perdurable. Sí, l'elegia continua, però s'ha fet més complexa i rica, més saborosa, més íntima i resignada, encara més seva.

En el poema que em dedica, *Si de nit*, i que glossa amb unes notes on recorda un comentari meu de fa molts anys sobre la poesia de Ramon Llull, l'elegia es va fent esperança i "puja l'esglaó / que el deixa a l'artiga / del saber major". Aquest saber és una llum clarificadora, una pau estranya que només aconseguen aquells qui s'ho jugaren tot en una partida decisiva per salvar-se ells mateixos.

Estimat Joan, admirat poeta i amic de tota la vida: et brindo en una bona traducció de Feliu Formosa aquests versos de Hölderlin que tu coneixes i estimes i que em sembla que et corresponen com l'anell al dit: "L'ànima que en la vida no obtingué / el dret diví, tampoc allí baix, a l'Orc, no reposa; / però si un jorn el sagrat vaig assolir, allò / que el meu cor tant estima, el poema, / sigues llavors benvingut, oh

silenci del món de les ombres! / Estaré satisfet, encara que la meua lira / no m'acompanyi avall; una sola vegada / hauré viscut, com els déus, i més no cal".

JOANA I LA BIBLIOTECA

La meua néta Joana entra a la biblioteca mentre estic llegint. Joana té sis anys, roda d'un lloc a l'altre, aixeca els ulls i mira els llibres arrengherats als prestatges. Ho fa amb una gran atenció i com si estigués una mica impressionada. De cop, es gira cap a mi i em diu: "Avi, ¿has llegit tots aquests llibres?"

Em quedo parat i avergonyit. He de defraudar-la i dir-li que no els he llegits, que n'he llegits una bona part, però que encara em falta molt per llegir-los tots. No li diré que tinc massa anys per poder-ho fer, perquè aquestes coses no s'han de dir als infants, que encara no tenen temps o en tenen massa. Noto que fa un gest com si volgués dir que no entén que tingui tants llibres sense llegir-los. Continua mirant els llibres dels prestatges.

Té tota la raó. Els llibres s'amunteguen i arriba un moment que no saps què fer-ne i van creant recances i remordiments. Hi ha els llibres que et regalen i que potser només t'interessen a mitges o poc. Però hi ha també els llibres que has comprat amb il·lusió i que encara esperen una hora propícia. Saps que et farien bé i que t'enriquieren. La lectura ens fa créixer, és un nodriment segur i alguna cosa de nosaltres mateixos ens manca perquè no ens han arribat al cor i al pensament unes paraules que ens haurien estat necessàries. Hi ha noms i pàgines que encara són com una ombra per a mi. Escriure'ls ara em faria massa pena. *Ars longa, vita brevis*. El temps ens devora i no en tenim per fer tot allò que

voldríem. Quan a vegades, gairebé per sorpresa, t'arriba una veu desconeguda, uns versos inapel·lables i ignorats, t'adones que has viscut orfe d'una companyia que t'hauria ajudat molt. Aquest desencís va creixent perquè hi ha molts llibres bons i moltes paraules bones que ignores.

La contrapartida és la quantitat d'hores perdudes llegint llibres que no valia la pena que haguessis obert. Hi ha un interès momentani que mor de seguida. Hi ha, a més, tots aquests periòdics i diaris que ens fan perdre tant de temps amb notícies tristes o inútils, amb informacions falses i banals. En aquest capítol de temps perdut, també hi hem de comptar aquests discursos dels polítics, que són sempre els mateixos, fins a arribar a una perseverança insuportable. Els polítics ens van dient sense parar que ells són els bons i que tot ho fan bé i que els adversaris tots són dolents i tot ho fan malament. Això fins a la monotonia. I, per fer perdre més temps, amb escasses excepcions, hi ha les hores de la televisió, sempre tan buida i estúpida. Dec ser massa elitista, però no puc fer-hi més i estic d'acord amb l'afirmació de Susan Sontag quan ens diu que la televisió ens farà imbècils a tots. Però és un signe de l'època que ens toca i no s'hi val a plànyer-se. La gent de televisió són sempre molt importants i guanyen molts diners. Una mica menys que Diego Armando Maradona.

Em conhorto pensant que tots aquests llibres que no he llegit tenen espera i que, com sigui, quan mori ho sabré tot. Joana també sap moltes coses que jo no sé. Ara, amb aquella impertinència adorable que tenen els infants, ha mirat una vegada més els prestatges i sense dir res més ha obert la porta de la biblioteca i se n'ha anat.

Les naus de les nostres Drassanes són un marc magnífic per a aquesta gran Exposició Laboratori de Leonardo que ara acullen. No són encara renaixentistes, però, com sigui, el nítid racionalisme del nostre gòtic civil correspon a aquest afany de saber que es fa explícit en els plafons dels còdexs vinciens i d'altres artesans i mestres d'aquell temps que treballaren amb les mateixes idees. Les maquetes de fusta que Giovanni Sacchi ha realitzat sota la direcció de l'arquitecte Fausto Colombo per fer més entenedors els dissenys de Leonardo, són un complement utilíssim, i només ens dol que el prudent i lògic rètol que diu "No toqueu" no ens permeti de manipular-les i així la nostra visita no es converteixi en un retorn a la infantesa, quan jugar i aprendre era el mateix. Però els ulls i la imaginació tenen molt temps per córrer i ja n'hi ha prou. Ens sentim feliços contemplant els ginys i amb aquella olor que després de tants segles tornen a fer les nostres Drassanes, vull dir aquella olor de fusta que feia aquest gran edifici quan era realment unes drassanes i anava consumint la fusta dels boscos de les nostres muntanyes.

En grans apartats es podria dividir aquesta mostra per fer-nos entendre les preocupacions que turmentaven Leonardo en bona part de la seva vida. Hi ha primer l'obsessió pels cossos geomètrics, aquell joc de poliedres que va realitzar com a il·lustració del tractat *De divina proportione* de Luca Pacioli i que tenen la pau de les estructures fixes. Però ja en ells s'insinua aviat l'afany de passar del punt a la línia, de la recta a la corba, que el duia cap a un món de moviment que l'havia d'obsessionar per sempre. I vénen les màquines de guerra, l'aeroplà, l'automòbil, la bicicleta, el submarí o l'escafandre; tota una sèrie d'intents que es concreten com a premonicions de tot allò que havia de realitzar-se segles després. S'ha dit últimament que el valor científic de tots

aquests projectes era més aviat discutible, i això és lògic després d'una certa divinització de Leonardo que ja comença en els elogis de Vasari i d'altres comentaristes de l'època desbordats per la personalitat de l'artista. Però fent recompte de tot serà impossible no rendir-se davant d'aquell *homo universalis*, sempre insatisfet, que s'irritava a vegades amb ell mateix perquè no sabia prou de la llengua llatina per fer-se entendre dels universitaris massa doctes i que amb el seu cor i les seves mans artesanes era capaç de veure i d'imaginar com ningú. Això fou la seva grandesa i tot el que hi ha de preludi en el seu grafisme apassionat.

La pittura è una cosa mentale... I la pintura és també filosofia, un camí per arribar a la realitat i el que hi ha més enllà de la realitat que veiem i toquem. El somni hi tindrà fatalment el seu paper. En el seu *Bestiari* això es fa tan explícit que el llegim com un relat hagiogràfic. Els animals i el que fan els animals són sempre símbols d'alguna altra cosa. Són cocodril, gall, castor, aranya, drac, ós, però també enveja, tristesa, pau, ira, fortalesa o mentida. I el moviment que busca per a les seves màquines és també recerca d'una energia còsmica que ho abraça tot. Per culpa de la seva inquietud, del seu afany de domini, va deixar de pintar massa aviat. Però ara, avui, pensem que el que cercava amb tanta passió i tanta lucidesa era aquell *sfumato* que porta cap al clar-obscur i al somni els perfils de la Mare de Déu de les Roques o el somriure incert de la Gioconda.

CASES DE POBLE

Els carrers del poble eren buits. Els paraments de les cases, cecs o amb unes obertures petites. El camp encara es ficava entre les cases, i les palmeres i les atzavares feien una llum verda sobre l'ocre i el gris. La tarda quieta ho impreg-

nava tot i vaig pensar que una son de segles havia colgat la vida en un pou sense fons. Caminava d'esma com en un desert. Els passos no em duïen enlloc. Cercava una veu que em respongués, un rostre que em donés rèplica, una mà que em fes companyia. Però l'hora era hostil i el silenci massa espès perquè pogués clivellar-lo. Tot era com abandonat després d'un desastre. El cel com una llosa m'asfixiava. Un cel sense núvols, compacte.

Però tot això no era veritat, i més que un poble descriu una migdiada, l'aclaparament solar en unes hores d'estiu inclement. Hi havia arribat massa aviat i no acabava d'entendre que darrera els murs hi havia els homes i les bèsties que es refeïen en la penombra confortant. Hi havia mobles, llençols, una pilota de jugar, una nina, un pitxer de flors a la finestra, una cortina que encara es movia lleument. Tot esperava una altra hora que vindria, la marinada que s'aixequés del mar, l'airet fi de la coma i aquella llum rosada del capvespre que estremeix el cel i el fa com més pròxim, i llavors tot tornaria al seu ritme. Els carrers no serien tan buits, potser m'arribaria el crepitar d'una cançó travessant els murs i perdent-se en l'horitzó.

I encara recordo aquest mateix poble en els dies radiants de la festa major, quan tot sembla alçapremat en una apoteosi de rialles i de corredisses de gent que es retroba i que s'abraça, de dinars que no s'acaben mai, de nits insomnes que esperen la lluror de l'alba. Han vingut amics i parents llunyans, forasters de tota mena que segueixen encuriosits el programa de les festes. Les portes són obertes i els balcons i finestres són aparadors on s'aboquen les noies endiumenjades. Els petits, nens i nenes, aixequen el cap per veure els gegants que passen cerimoniosament. La cobla que els acompanya sona amb estridència i tot és música i crit, una alegria irrefrenable que es dispara com els coets que més tard, a la plaça, s'enfilaran cap al cel.

El cel és lluminós, crispat, i fa també la seva festa. En

una cantonada de la plaça he vist una parella que s'abraçava.

VEURE I COMPENDRE L'ART

Insistent sobre allò que dèiem un altre dia sobre els perills dels guies turístics que ens acompanyen a l'Acropolis d'Atenes i que amb la seva pressa i les seves explicacions no ens deixen veure el Partenó, també podríem parlar d'una certa tendència en l'organització museística d'aquests últims anys que ha multiplicat els textos informatius i els quadres sinòptics a les parets de les sales. També he vist molta gent al museu que en lloc de mirar l'obra exposada esmerçaven el temps que tenien en la lectura d'aquests textos massa llargs. Un afany didàctic *a priori* lloable pot conduir-nos a l'aberració que el quadre o l'escultura deixin d'existir per als nostres ulls. Si és bo que en el vestíbul hi hagi tota mena de catàlegs i de llibres que llegirem a l'hora oportuna, hauríem de saber que, com sigui, en aquest cas l'única lectura possible comença en la nostra visió. Les dades de naixement, la situació històrica, la incidència social i els comentaris tècnics o estètics poden ésser útils i necessaris, però al capdavall només haurien d'ésser un complement d'allò més directe i més estrany, més incert i més segur, que ens dona la contemplació de la bellesa. Vull dir que hauríem de veure l'art com veiem a la nit el cel i les estrelles i de dia les fulles i el tronc d'un arbre. No sabem gairebé res d'astronomia i de botànica, però el fabulós espectacle ens ha enriquit per sempre.

Veus autoritzades a Itàlia i a Anglaterra han assenyalat últimament el risc d'aquest excés informatiu que deixen l'art indefens i sense que ens pugui fer arribar la seva veu més secreta. És segur que no necessita tantes sacralitzacions

culturals, i pot arribar a ésser tan senzill i bo com el pa. Potser en aquesta sacralització a què al·ludim hi ha el gran equívoc que ens destrueix l'art com a vehicle. Portem a ramats els nens de les escoles als museus com abans els portàvem a les esglésies. Però tot queda formulari i forçat i com si volguéssim convertir els grans noms dels artistes en un retable de sants que cal venerar encara que sigui d'una altra manera. Sí, ja ho sé, la bellesa també toca el sagrat, però hi ha moltes coses que toquen el sagrat. L'amor, per exemple. I també el pa ens el feien besar reverentment quan érem petits abans de menjar-lo. Però és prudent evitar confusions. Deixem cada una d'aquestes coses en el seu petit o gran reialme i tota la resta ja vindrà després.

Aquests experts més aguts reaccionen contra els excessos didàctics dels museus d'aquests últims anys, perquè creuen que l'obra d'art ha de valer per ella mateixa. No volen dir tampoc que el culte apassionat per la Gioconda justifiqui que ens l'emportem a casa per gaudir-la tots sols, com féu aquell lladre famós que la va raptar. Pretenen només que se li atorgui en la forma d'exposar-la l'honor que es mereix per la seva llegenda. L'art és aquesta acumulació d'admiracions i de fervors que li donaven la seva força. I tot això és l'obra dels ulls que s'hi extasiaren. Al capdavant es tracta de tornar a veure per comprendre.

EL JARDÍ

Per als perses les paraules jardí i paradís es confonen i a la Bíblia el jardí és l'Edèn. Ara, i sense pretendre emular antecedents tan il·lustres, el jardí que em toca és també per mi un petit paradís. La gespa i els arbres fan un mantell sumptuós que tinc a tocar, que es fica per les galeries pal·la-

dianes de la casa i després s'estén fins als últims racons del recinte emmurallat. Hi ha volar de tota mena d'ocells i fregadís de papallones, un roserar efímer i fidel i de tant en tant el vent acaricia les fulles i la seva música ho encela tot. El cel el veig a través d'aquesta música i del verd profund de les fulles. És una mica remot, però en tinc prou. No vull res més en aquesta gàbia màgica que m'aïlla. En sóc dolçament presoner.

Els arbres són una meravella i contemplar-los no s'acaba mai. La seva pau ho inunda tot i fan un tendal de llum somnolent. El gran plàtan de trenta metres és un prodigi de calligrafia japonesa a l'hivern i una tapisseria compacta a l'estiu. L'om, amb el seu tronc dur, tenaç, rogenc, és d'una prepotència que ens parla de seguretats. El lledoner arrodonit, amb el seu verd una mica gris, fa una ombra acollidora. La magnòlia de fulles acerades brilla líricament i les seves flors blanques tenen una magnificència oriental. Les acàcies pugnen de pressa, floreixen d'abril a juny i són discretes com una carícia. Els xiprers, amb tantes ressonàncies literàries, tenen una fusta dura i molt resistent que protegia en els fèretres les mòmies d'Egipte i servia de pal en els vaixells que anaren cap a Troia. L'alzina espessa i sàvia, tan nostra, és la perdurabilitat de la seva fulla, la duresa extrema de la seva fusta.

Hi ha un llibre bellíssim de Jacques Bosse, *L'arbre*, que fa bo de rellegir ara que estic voltat de tants arbres. És un llibre de naturalista, però l'arbre hi és entès amb tota la seva fulguració històrica, plàstica i poètica. I també amb el que pugui tenir de lliçó moral per confortar-nos. Ens diu que l'home recolzat en un d'aquests troncs immòbils i poderosos "comença a viure una existència més encalmada i vigorosa, més lenta i més sàvia". Més tard, afegeix, que quan l'home abandona l'arbre el seu pas és més esvelt i més ràpid, com si la saba del tronc s'hagués traslladat al seu cos i li donés més vigor. La saba és aigua amb substàncies minerals i orgàn-

ques dissoltes. Potser, segur, molt aviat el pas de l'home tornarà a alentir-se. Els arbres viuen molts anys i nosaltres molt pocs.

Al capdavall del jardí hi ha una vella llinda abandonada amb el nom de la casa. La llinda ja té segles també. M'hi assec sovint, no sé si per pensar o per somniar. La pedra i els arbres m'acompanyen.

ASSASSINAR LA PINTURA

Això d'assassinar la pintura, afortunadament, en el món de la plàstica moltes vegades acaba amb una nova naixença. Quan Joan Miró esgrimia la frase en la seva època d'escultures-objecte i collages pensava, és clar, en la tradicional pintura de cavallet, que era l'enemic a abatre. Però molt aviat li cauria a sobre una explosió de color i de línies entrelaçades que constituïren un nou hemisferi expressiu. I l'assassinat es reduiria a un exabrupte històricament explicable però al capdavall inoperant.

Però era l'època dels ismes que nasqueren per fer la liquidació d'un món que es veia acabat, i el nostre pintor no feia res més que intentar continuar una aventura que d'una manera més clara i contundent es veu en tot el moviment dadà. Ara, la magnífica exposició de Marcel Duchamp organitzada amb tanta gràcia i talent per Gloria Moure a la Fundació Miró ens serveix un cop més per comprovar aquest fet. També sembla que el gran objectiu de l'artista no era altre que aquell assassinat de què parlàvem, i l'obra d'art fugint dels seus objectius més immediats o tradicionals havia d'anar a parar a la seva negació. Això s'ha dit i repetit, i, si pensem que en el cas de Duchamp l'evasió, amb els anys, es va fent successiva i ja no es tracta només de la pintura de cavallet,

sinó també del que s'hi oposa —sigui cubisme, dadaisme o surrealisme, que, si cal, també serà abandonat oportunament—, la jugada arriba a l'extrem. Podem imaginar que som a la frontera i que l'últim límit ha estat assolit. Però, com deïem, ens esperen noves naixences, i ara ningú ja no dubta que aquell home distant, intel·ligentíssim i agut anava preparant nous camins per a l'artista. Moltes coses que vingueren després —l'objecte fora del seu context habitual, art efímer, art pobre, art conceptual, art cinètic, barreja gairebé wagneriana de tota mena d'expressions— tenen en ell un precursor innegable. Potser la seva vida, una certa indiferència pels trucatges del món artístic, aquella mà disciplinada sobre les peces del joc d'escacs, els ulls àvids mirant el paisatge, i encara una saviesa antiga, podrien explicar-nos que això no fos prou reconegut fora d'un nucli de devots. Però a l'hora de les revisions oportunes com aquesta el fet és indiscutible. La «llum al final del túnel», com deïa un admirador, ja no pot ser negada.

En els seus primers temps a Nova York, en la gran exposició de l'Armory Show de 1913, on va exposar el *Nu descendant un escalier*, l'èxit fou sorollós i Duchamp rebé moltes propostes. Però ja llavors s'aferma tot el que havia de ser el secret de la seva vida i del seu art. El seu refús anava acompanyat d'aquestes paraules: "No, moltes gràcies, prefereixo la llibertat".

UN PINTOR DEL SILENCI

Recordo pintors del silenci. Vull dir pintors que t'endinsen en un espai tancat on res no es fa audible i una calma ensonyada va retallant perfils, formes, figura, arquitectura, paisatge. Un d'ells seria, per exemple, Piero della Francesca,

aquell fabulós autor dels frescos de la *Llegenda de la Creu* de l'església de San Francesco a Arezzo. Escriví un tractat famós *De perspectiva fingendi* i l'il·lustrà amb la sàvia proporció de les columnes i els frontons emmarcant sants i santes amb una tessitura aplomada que ens fa respecte i calfred. Un altre es deia Vermeer de Delft, i allà a la seva Holanda es refugiava anys i anys en la seva casa per donar-nos la pau de les estances, el misteri de les finestres mirant a fora, el quadriculat de les rajoles i unes noies que no sé si pensen, però que juguen amb una perla i miren un mapamundi. També d'Holanda, un altre pintor ens submergeix en una quadrícula abstracta que té aquella tibantor de les coses molt meditàdes. Piet Mondrian va aprendre de les grans planures conreades de la seva terra aquesta sistematització de línies que ho tallen i ho ordenen tot. Un silenci gairebé metafísic ens torna a envair. Ens complauen d'una manera entranyable aquests pintors dotats d'una veu tan quieta. Això no vol dir, és clar, que no ens agradin també els pintors del soroll. Però això ja seria tota una altra història: Rubens, Delacroix, Pollock i molts d'altres.

Entre els joves pintors actuals que sembla que vulguin reprendre aquest camí en una època en què tot conspira per anar-hi en contra, hi posariem l'alemany eivissenc Erwin Bechtold. En la seva obra tot s'ordena d'una manera harmònica i solemne, s'accentua el vigor estructural, la rigidesa de la forma, i quan, fent contrapunt, la línia es crispa, ho fa amb arrogància però també amb mesura, com si tingués por de trasbalsar-nos massa. Són vores esfumades, traspessos de gris o blanc tènueament insinuats com una fuga impossible. Amb els anys, tots aquests elements van adquirint més força, com si la maduresa maldés per arribar a aquella plenitud de silenci de què parlàvem. Potser aquell racó de l'illa on viu se li feia cada vegada més un refugi per a la seva aplomada comprensió de la vida i de les coses. Eivissa, com la Mallorca de Santiago Rusiñol, era també la seva illa de la cal-

ma. Ell ens diu que voldria explicar-nos el pro i el contra de tot, la geometria i la biologia, la lluita entre l'impuls i el fre, el seny i l'instint. Sigui com sigui, al final damunt la tela es va estenent aquell blanc lletós però transparent que arriba a ser com una reminiscència dels blancs dels hàbits mercedaris de Zurbarán.

JOSEP CARNER, L'ENTOTSOLAT

La commemoració del centenari del naixement de Josep Carner potser ens permetrà de veure'l a aquella certa distància que clarifica les coses. Fora de l'anècdota i de la incomprensió que a vegades enterboliren la seva presència/absència entre nosaltres. Primer hi ha la gràcia que arriba fins a la impertinència que recullen versos satírics més o menys inventats i que ja formen com una llegenda que els qui el tractaren en els seus anys feliços es complauen a recordar-nos. Faceciós, divertit i un espectacle sempre en la seva conversa brillant, agudíssima. Una altra cara seria el poeta de l'exili forçat o obligat per la vida i que espera sempre un retorn a Catalunya, des de versos primicers que ja són famosos amb aquest mateix títol fins a la veu, més planyent i tossuda, del seu gran llibre *Absència*. Un retorn que es va fent impossible perquè quan arribà l'hora ja era massa tard, i la vellesa el vencia i la mort trucava a la porta.

La gràcia, però, es trobava a la base de tot perquè era per a ell aquella mateixa distància que evocàvem. Volia dir sempre un comprendre la poesia com una cosa aliena que, si bé ens arriba a pertànyer, s'ha de tractar amb respecte com un do dels déus. La poesia no era tant per a ell com per als altres. La poesia servia sobretot per construir una pàtria, per salvar-nos a tots. Jaume Bofill i Ferro ens diu que "l'idio-

ma català poètic que ha prevalgut pot dir-se inventat per ell". La gràcia, llavors, no és tan sols el traç pintoresc que il·lumina uns personatges de comèdia o el pas d'una dama pel passeig de Gràcia, sinó també aquella voluta que s'enrosca al vers quan aquest es crispa i es plany.

Aquest gran poeta inventor de paraules, creador de centenars i milers de neologismes que enriqueixen la nostra llengua, es complau en el seu verb *entotsolar-se*. Ara el veiem definitivament tot sol en la seva gran gesta literària que l'allunyava una mica de tots perquè tot sol havia d'aplegar segles perduts de poesia. Tot sol perquè el que ell vol —i en això sí que era plenament noucentista— continua essent projecte i somni. "Jo sé que radiant existiries / mal que fos l'únic que et retés honor". Aquesta dolça feina d'estimar una terra i una llengua el va absorbir fins a l'obsessió, fins a l'enyor i la mort. Resta en peu per a nosaltres aquella invocació: "Salut a la Pàtria no encara nascuda / com l'hem somiada sos fills".

MARCEL MARTÍ

Els ulls anaven mirant les pedres i els arbres. El blanc lletós d'un palet de riera o el negre crispat d'un esquei de basalt. I el tronc revellit de l'olivera i l'escorça clapejada del pi. Era en aquell temps en què es parlava molt de l'art abstracte; però ell, l'artista, Marcel Martí, vivia immersit en la Natura i sabia molt bé que tot se li faria concret i real a les mans com era concret i real als seus ulls. L'amor era intens i sensual, però s'adreçava sobretot a una base primigènica i més indiferenciada que ens fa estimar l'interior de les coses, el moll i la saba, allò que pugna per ésser, que encara no ha arribat a flor o a línia, la matèria elemental, aparentment

informe. Tot era ric d'ell mateix i l'arabesc havia d'ésser mínim perquè no es perdés aquella presència insubornable que ens portava cap a l'origen. A vegades l'escultura es pot convertir en indumentària, en història, en un relat aprimorat, i la deliquescència de la fulla movedissa farà com un vel sobre l'esquelet. Però ara no: es tractava d'arribar a l'arrel i de no distreure's, de no perdre peu en una recerca que no volia abandonar mai el seu primer contacte amb la realitat. Tot hauria d'ésser més compacte i més clar, més massís i rotund. L'escultura s'aproximava a la pedra i a l'arbre d'on havia sorgit. Eren roques sobre el mar, les Medes potser o un bosc calcinat, tortuós i convuls.

Segurament el gust pels materials que podem comprovar en l'obra de Marcel Martí seria una bona pista per a comprendre la seva imminència, aquell pes de realitat que li dona força i impuls, que la fa tan categòrica. Una vegada més l'artista que no ha deixat d'ésser artesà ens diu que cal partir de zero si volem arribar a un lloc, que cal aprendre-ho tot des del principi. Fang, terra, gres, terres refractàries, bronze, ferro, fusta, aram, marbre, metacrilats i polièster són per a ell alguna cosa més que sustentacle d'una forma somniada. Ens en parla com un expert, en coneix totes les propietats, en sap la duresa i el color, tot allò que s'hi pot fer i no s'hi pot fer. Després la natura contemplada anava a parar al taller i era l'objecte d'un treball obstinat perquè sense oblidar el seu origen hauria de convertir-se en una altra cosa. No tot era biologia i geologia. Aquella forma somniada també tenia els seus drets i havia d'aflorar en aquelles matèries que l'artista coneixia i estimava tant. En l'escultura de Marcel Martí hi ha sempre com una recança que la pedra o la fusta deixi d'ésser pedra o fusta. Però això és per aquell amor que dèiem. Com sigui, l'artista sap que han d'ésser alguna cosa més i a això s'aplica amb una clarividència exemplar.

Perquè podríem imaginar que tot aquest món hauria de

tendir fatalment cap a formes orgàniques, expressionistes i planyents. La sensualitat per la matèria ens hi porta sovint i és segur que això hi és també donant suport a l'impuls, estremint el gest. Però llavors intervé en última instància una jugada decisiva que donarà a la forma el seu últim sentit. Marcel Martí, que ha partit de l'humus de la terra, del fang indistint, de la pedrera informe, vol que tot això s'organitzi i arribi a número i ordre. Com a bon mediterrani li agrada que els camps siguin delimitats, que s'aplomin els perfils, que tot s'aguanti encara en una regla d'or. Arriba un moment que les arestes seran treballades amb precisió matemàtica, les superfícies polides fins a l'exageració, els buits i els plens calculats gairebé maniàticament. Per això al final la seva obra ens produeix una impressió de cosa impecable, sense més ni menys, resolta en síntesi, mai inacabada o fluctuant, sinó precisa com els cantells d'una maragda. El que havia començat com un magma confús ha acabat adquirint una arquitectura sàvia i austera, un tallat contundent. Algunes d'aquestes escultures de Marcel Martí ens obsessionen com si arribéssim a un límit on ja no hi ha lloc per a l'imprevist.

Ara, Marcel Martí, després de molts anys de treball realitzat amb una independència que diu molt a favor de la seva sinceritat, arriba en aquell punt de maduresa que fa fàcil la nostra admiració. Seguint una línia evolutiva que és lògica en la vida de qualsevol artista sensible, perduren i s'afinen les seves característiques. L'aplom és cada vegada més contundent; la superfície es refracta en la llum com en un mur de sempre; l'aire circula entre les formes, sovint separades com si fossin els personatges d'una comèdia, en plena llibertat.

FOIX I FUSTER, DOCTORS 'HONORIS CAUSA'

Que les nostres dues Universitats, la Central i la de Bellaterra, honorin dues figures tan indiscutibles com J. V. Foix i Joan Fuster és un encert exemplar i representa un bon començament de curs. Els mèrits d'aquests dos escriptors són tan rellevants que aquest doctorat, com ho deia molt bé Carles Miralles en la seva glossa de l'acte, no és un honor solament per a ells, sinó encara més per a les mateixes Universitats, i jo hi afegiria que per a tots nosaltres. Tots dos homenatjats aporten una obra copiosa i exemplar que és una lliçó que no sabriem oblidar. J. V. Foix des del seu *trobar clus*, que ja pogué cultivar des d'aquella Catalunya esperançada dels seus primers anys noucentistes i que la seva fèrria textura moral li permetria mantenir tot al llarg dels seus noranta anys que ara sosté; i Joan Fuster, des del seu trobar obligadament més clar i violent des d'aquella València més desballada i caòtica que li ha tocat de viure en aquests temps de guerra i postguerra: tots dos ens donen un exemple de consciència i de força. És evident que els n'hem de donar les gràcies.

J. V. Foix és en el camp de la poesia on ha excel·lit d'una manera sorprenent i lluminosa amb el do de la seva paraula justa i tibant, amb la riquesa de la seva imatgeria de somni. "És quan dormo que hi veig clar", ens diu. Però voldria ara insistir fins a quin punt la seva obra no solament era un estimul constant per a la nostra imaginació sinó també un mestratge segur. Quan érem molt joves i començàvem aquest mester que encara ens apassiona, en aquelles pàgines literàries de *La Publicitat* dels anys trenta, aprenguérem al seu redós allò que se'n diu les primeres lletres. El triangle de deixebles en aquelles columnes del diari el constituïem en Martí de Riquer, com a medievalista, en Josep M. Miquel i Vergés, com a especialista de la nostra Renaixença, i jo, com

a crític de poesia moderna. Tot el que vivíem llavors encara ens aguanta.

Joan Fuster, ja ho he insinuat, s'ha vist obligat a una feina més confusa i difícil. La seva obra com a poeta, historiador de la nostra literatura i assagista d'una agudesada feridora, ha anat acompanyada d'una actitud civil que li ha valgut reconeixements segurs i devots però també, com a contrapartida, en la seva València, que tant estima, polèmiques agres i estúpides fins a arribar a l'insult i a l'atemptat personal. Tot això dibuixa el perfil acerat de la seva vida que ara veig emmarcat en aquell despatx de la seva casa de Sueca que un dia atziac va fer cèlebre.

Hi ha una cosa evident que agermana aquests dos homes, tan distints, que encara fa més lògic aquest homenatge que ara els rendim. Em refereixo a la seva fe comuna en això que en diem els Països Catalans, que van des de Salses a Guardamar, des de la ratlla blava del Cinca i es vessa fins a les Illes. És una pàtria on la llengua, la toponímia de muntanyes i rius, els noms i cognoms que utilitzem per a saludar-nos, les frases fetes, la paraula que ja és interjecció i crit de l'ànima, un fil de sang que ve de segles, creen una unitat indestructible. Al seu servei s'han aplicat sense parar J. V. Foix i Joan Fuster.

CALENDARI DEL PAGÈS

M'aturo al quiosc i vaig mirant la gran parada de diaris i revistes d'arreu del món. L'offset i el color fan meravelles sobre el paper couché brillant. Hi ha els rostres dels polítics de dreta i d'esquerra que sense parar i sense mica de vergonya ens diuen que ells són molt bons i que ho fan molt bé i que si els votem serem feliços per sempre. Noies suggestives,

que es mig vesteixen per despullar-se més, assagen les seves actituds provocadores. Tot és un esclat i una crida i com un luxe de paper i de fotografia. Tot és també una mica monòton i la pròxima setmana veuré repetides les mateixes imatges. Tot plegat m'avorreix bastant. Però de cop, en un racó de la parada i com si s'hi hagués perdut, veig una revista estranyíssima, que es diu *Calendari del Pagès*. És petita, humil, només amb blanc i negre, impresa amb un paper groguenc i, com ho diu en el subtítol, adornada amb "làmines, poesies i consells". Les làmines són xilografies antigues, les poesies candoroses i els consells d'una obvietat aclaparadora. És com si vingués d'un altre món, i el contrast amb les altres revistes que la volten i gairebé la colguen és colpidor. La meua vella sang pagesa m'obliga a comprar-la immediatament.

El *Calendari del Pagès* fa 123 anys que es publica, i el fet que arribi en aquest quiosc tan exuberant i d'una actualitat tan cridanera deu voler dir que encara es ven i potser millor que molts altres papers més pretensiosos i efimers. En tot cas, és segur que, a mi, m'estimula i em descansa. A la primera pàgina, hi ha la *roda perpètua* que va idear el frare mestre Domènec Varni, de Narni, i va publicar el frare prior del Temple de Perpinyà, i que, manipulada com cal, ens advertirà dels anys fèrtils, molt fèrtils, estèrils i molt estèrils. La informació sobre els mercats setmanals i les fires de Catalunya hi és exhaustiva. No hi manquen els consells pràctics per a l'agricultor. S'hi assenyalen les festes de precepte i la nova llei penitencial. Els mesos s'hi van succeint, amb les seves intermitències i amb el pronòstic del temps, que no crec que sigui menys exacte que el que ens puguin donar els americans i els nostres butlletins televisius.

Sabem l'hora que surten i es ponen el sol i la lluna. Els sants de cada dia hi són detallats perquè no ens oblidem de felicitar els nostres amics. Els sants són una successió de noms meravellosos i de vides claríssimes. Ens inviten a la

llegenda i a la veritat, a la memòria i al somni. Conreus, arbredes i vinyes, jardineria, avicultura i ramaderia hi tenen cada mes la seva atenció especial. Ja he dit que les poesies que s'inclouen en el calendari són candoroses. Afegiré només que en aquests fulls groguencs que vaig llegint a poc a poc tot és poesia.

AQUESTA ÉS LA TARDOR...

"Aquesta és la tardor que encara et trenca el cor, aquesta és la tardor. Vola enllà..." Ja fa molts anys, quan arriben aquests dies d'octubre quiets i lluminosos en els meus versals, aquests versos de Nietzsche em ressonen a l'orella i me'ls vaig repetint sense parar. El temps declina, però el blau del cel és intacte. Arriba un moment que no puc suportar tanta bellesa. S'han encès els arbres amb l'ocre i el roig, i tot és com una sumptuosa catifa que ens esmorteix el trepig de l'ànima. Aquestes fulles, abans de caure i morir, arriben a una altra primavera més efímera que és com un crit de protesta encara feliç. La llum s'hi filtra amb una precisió al·lucinant. Si sempre les hores que passen van girant el color de les coses —com ho sabia molt bé Monet quan anava pintant, matins, migdies i capvespres, la façana de la seva sèrie de la catedral de Rouen—, ara en aquests temps, aquestes fluctuacions cromàtiques es fan més insidioses, més vacil·lants i torbadores. El paisatge arriba al seu joc extrem. És una festa contínua de matisos per a l'ull pacient que va mirant. La pau és inalterable, però la jugada d'aquests ocres que es van afinant com si es diluïssin en una aigua celest constitueix un contrapunt de vida o de mort que ens enriqueix inesperadament.

M'he arribat a la fageda il·lustre per veure una vegada

més "l'ensonyat pleniluni d'aquests troncs / i aquesta aigua de fulles que tremola". Ara, aquest indret arriba a la seva hora més màgica. A la primavera, el verd tendre tenia una palpitació trèmula. A l'estiu, es feia dens i brillant, més acollidor en les nostres passejades cap a la font. A l'hivern, tot serà una calligrafia acerada, unes ratlles de plata com de gravat japonès. Però aquesta assumpció gloriosa de la tardor ens trasllada a paratges de somni, a un món impossible on tot es fa més miraculós. Les fulles encara són a les branques, però aniran caient d'una manera inexorable com una pluja apaivagadora. L'ocre arriba al gris i a no res, però haurà viscut per sempre com deia Hölderlin.

Més enllà, hi ha la vila feudal tan ben emmarcada per les serres del Corb, de Finestres, de Batet i de Sant Julià del Mont. Hi aniré per veure la mel i l'or dels seus murs en la tarda que cau. Però encara més per extasiar-me amb el groc encès que s'enfila pels faldars de la muntanya. Al capdamunt, la serra té un perfil burinat, i vaig seguint les seves incisions com si fossin un camí que em crida. Però em quedaré més avall, en aquests clots humits on les fulles arriben ara al final de la seva història. Tot hi és molt íntim, com una mà que ens agafa la mà i ens acompanya.

ELS FILLS

Ens deien que s'havia d'aprendre dels grans, i jo m'ho creia. M'ho vaig escoltar, i és evident que alguns m'ensenyaren moltes coses. Mai no he estat un home gaire rebel, una mica només, just per arribar a ser jo. La paraula *mestre* no m'ha molestat gens.

He tingut mestres, i ara els recordo amb un profund agraïment. Aquelles coses dels llibres m'arribaven a través d'ells,

tot el dipòsit del passat, allò que no ens deixa inermes i ens ajuda a comprendre.

Però, encara més que per la cultura i la informació, ara penso que si eren bons era pel seu capteniment, per una humanitat profunda que anava més enllà de les paraules i dels coneixements. El mestre, a més, no volia dir que fos una persona molt docta. Potser era un home qualsevol que em deia el nom d'un ocell o d'un arbre.

Més tard vaig saber que el mestratge no s'acabava en ells, vull dir en els grans que ens guien quan comencem a caminar. Vaig descobrir que arriba un moment a la vida que no sols has de mirar cap amunt, sinó també cap avall. El món que ja no és teu es reproduceix de cop en els ulls dels teus fills.

És un espectacle emocionant, perquè a glopades et torna la infantesa que ja havies abandonat. T'hi sents perdut i ets tu, llavors, que fas tentines i no saps cap on vas. Una altra vegada et costa d'entendre, i el misteri, tot el que hi ha de problemàtic i incert en la vida que vas continuant, sembla que tingui una nova brotada. Veus un gest vacil·lant i tu també vacilles. Ells dubten i tu també dubtes. T'ha arribat l'hora de tornar a aprendre.

Els anys són com una boira espessa que encara et feia més indefens. És mentida que hakis arribat a cap altura des d'on puguis veure les coses serenament. L'experiència és una enorme fatiga. Estàs cansat i cerques un refugi en aquella mirada que t'interroga, perquè de fet ets tu que encara interrogues. Llavors l'infant et diu una cosa que et trasbalsa i que no sabies o que ja havies oblidat.

Et fa veure que el dia s'allarga en el joc i que no tenim res més que aquest camí que hem de recórrer per arribar a una cita estranya amb l'alegria i l'entusiasme. Ens retorna la mateixa vida que li havíem donat en un pacte de fidelitats que no s'acaben. T'incita a la fe i a l'esperança. T'incita sobretot a un amor que no s'acaba mai. Ens diu: "No intentis saber més, / mira la llum penjada a l'arbre".

OSSIP MANDELSTAM

La poesia no s'acaba mai. Ara llegeixo —de fet per primera vegada, perquè només en coneixia alguna mostra en diverses antologies— aquest poeta rus extraordinari del nostre segle que es diu Ossip Mandelstam, nascut a Varsòvia l'any 1891 d'una família originària de Letònia. Però ja criat a Rússia, on viurà tota la seva vida fins a la seva tràgica mort l'any 1938, no se sap ben bé com, en un camp de deportats prop de Vladivostok. M'arriba en una bona traducció francesa de François Kérel, *Tristia et autres poèmes*, publicada per Gallimard. Les traduccions sempre ens fan una mica la sensació de quedar-te a la porta d'una casa que no podràs acabar d'habitar mai. Però no hi ha cap altre remei que llegir i endevinar el que puguis. De tota manera, si és veritat que la poesia en un cert sentit és intraduïble, també ho és que la traducció és la prova de foc de la bona poesia. Tots coneixem els salms traduïts i ens semblen misteriosament pròxims i vàlids. Recordo els meus primers contactes amb Shakespeare quan encara era nen, en una representació d'aficionats en el teatret del Centre Catòlic d'Olot. Tot hi era pintoresc i desgavellat, el text i els actors, les mutilacions i les omissions, però encara, fos com fos, aquell miracle poètic existia i, també misteriosament, Shakespeare arribava.

En el cas d'Ossip Mandelstam vaig de meravella a meravella en aquest mar d'intensitat on la paraula es crispa continuament, on tot és punyent i savi, enginyós i deixat anar, desolat i serè. Hi ha el temps que li toca, la Revolució d'Octubre esperada i molt aviat envilida als ulls del poeta, que veu morir tantes coses que estimava. "Estrella transparent! Oh forma vagabunda, / el teu germà, Petropol, va a morir..." "Ho recordarem en el fons de l'Infern, / que la terra ens ha costat deu cels". Com la seva amiga Anna Aixmatova, fundadora amb ell i Sumilev del grup acmeïsta,

equivalent a Rússia de la jugada a Occident d'un Eliot o un Montale, haurà de suportar una incomprensió literària i, encara més, la condemna política dels escriptors enrolats a la maquinària oficial. La seva poesia, com la de la seva companya de malastres, moltes vegades roman inèdita i arriba als devots de viva veu o en còpia manuscrita. Però això últim, que el portarà a la mort, és una situació de sempre des de l'època dels tsars a la Unió Soviètica. Cap terra no ha tingut tants escriptors abocats a aquesta lluita terrible que tan sovint voldrà dir l'exili, la deportació, l'hospital psiquiàtric o l'afusellament, si cal. El poeta, arreu, és sovint un home que es plany i protesta. Però a Rússia aquesta pugna s'ha fet al·lucinant i aclaparadora.

Potser tampoc enlloc, la terra, aquesta terra immensa, de rius i de planes, aquesta terra cada dia "més terrible i més vertadera", no arriba a ser tan maternal i acollidora. Llavors el cant es dilata com si trobés una pau inesperada. El poeta se sent segur d'ell mateix i profetitza: "I quan em mori jo, que he servit / el meu temps com a amic de sempre de tot el que és viu a la terra, / ressonarà més fort i més immensament / l'eco del cel en el fons del meu pit".

EL TEMPS DE TOMÀS GARCÉS

Hi ha uns ulls que miren, un cap que pensa i un cor que estima. Els anys han anat madurant aquest joc de consciència i llavors la paraula brolla assossegada i precisa, senzilla i commosa. Aquest últim llibre, *El temps que fuig*, de Tomàs Garcés, ens porta a aquest extrem de maduresa. És un diari que va des de 1933 a 1983, "irregular, escrit a tongades", com ell mateix ens diu. Més insistent en els últims anys, com si aquests fossin més propicis a la meditació. També ens diu

que nenes que van a escola a Llançà li fan una entrevista i li pregunten "què és el que li agrada més de la Selva?" i ell contesta "el camp i la muntanya", i que poc després, quan ja són fora, pensa que havia d'haver dit que el que li agrada més de la Selva són els records. Això, els records, refent el passat, intentant una nova vida, estableixen un clima de pensadora lucidesa.

Els records són en gran part els que corresponen a la seva vida d'home fet, a tota la seva tasca de poeta i d'amic de poetes, de ciutadà i de patriota, de viatger atent i de lector apassionat. Una silueta esvelta es va dibuixant a través d'aquestes pàgines. El veiem en el seu món de l'Eixample barceloní, en els concerts del Palau, en una exposició de pintura o en una sala de conferències, a Itàlia i França, a Anglaterra. Hi ha sempre un capteniment elegant, un judici serè i aplomat, sobre el món que li toca, que no sempre és favorable. El gust per l'obra ben feta, heretat dels seus mestres noucentistes, il·lumina sempre el gir de l'estil, la justesa d'un adjectiu, la voluta de la frase. A vegades, l'enyor d'un temps més il·lusionat fa néixer una boira de malenconia.

L'enyor encara es filtra d'una manera més punyent quan Tomàs Garcés en el seu reialme de records ens evoca la Selva de Mar i la Barceloneta de la seva infantesa. Són dos paisatges que es complementen d'una manera màgica, i li serveixen per introduir-nos en la seva intimitat més estimada. Potser tenen en comú el mar que els emmarca, però encara més l'apassionada recerca d'allò que sempre l'ha acompanyat i que l'ha anat fent al llarg de la vida. La Barceloneta són els pares i els amics, el carrer i les botigues, el bèlit i les joguines. La Selva de Mar, els ocells que canten, la mimosa, la pesca a l'encesa, aquest Mas de l'Estela que li fa de refugi constant en les seves passejades.

Dèiem que tot és serè i lúdic, amb claredat de matí net o de capvespre de pau. Hi ha, al capdavall, el poeta que ho juga tot, el seu ofici segur, la vocació insubornable que ens ha donat tantes estrofes bellíssimes que hauríem de recor-

dar més sovint. El títol del llibre evoca el temps que fuig, però més aviat ens duu per un camí de meravelles cap al temps que no fuig, que roman, el temps poètic.

ITINERARI CODERCH DE SENTMENAT

Recordo que els anys 30 el pintor Feliu Elias, que signava Joan Sacs quan feia crítica d'art i Apa com a caricaturista, publicà a *La Publicitat* uns itineraris de Barcelona que seguir-los era una delícia per a tots aquells qui ens interessàvem per la nostra realitat urbana. Així ho feien en matins esperançats els bons amics estudiants d'arquitectura Pepe Pratmarsó i Asís Pladevall, i també jo. Aprenguérem moltes coses i sobretot aquest amor a la ciutat que ens arrela i ens fa créixer. Els itineraris eren més aviat gòtics i històrics, com correspon, però ben aviat es perllongaren pel nostre Eixample modernista, en el camí de segles que ens dóna caràcter. Han passat molts anys des d'aquelles passejades fervoroses, però ara, quan se'ns mor José Antonio Coderch de Sentmenat, un altre company nostre de llavors, penso que seria bo establir un nou itinerari que ens permetés seguir el rastre que ha deixat aquest gran arquitecte amb les seves obres, des de la Barceloneta a Sant Gervasi.

Un itinerari més complet ens obligaria a deixar Barcelona i anar a parar a Cadaqués i Camprodon, a Sitges i a Caldetes, a Palma de Mallorca, a Madrid, a Vitòria o Sant Sebastià, i encara faig curt en aquesta llista. Però em penso que ja n'hi ha prou, i representen moltes hores d'admiració i d'orgull anar-se parant davant d'aquell fistó aprimorat de maons que corona les Cotxeres de la carretera de Sarrià; la dolça onada dels murs-cortina que humanitza la massa prepotent dels edificis Trade; el rosa emmelat de la façana dis-

senyada amb tant rigor i tendresa de l'Institut Francès; aquell joc de pati, taller i estatge, on tot es compagina i es relaciona per a la vida i el treball de la casa de Tàpies... Cito a l'atzar algunes mostres d'un art de construir que va ser dut a uns extrems de bellesa i d'eficàcia que en aquest segle nostre només trobaríem equivalents en l'obra d'un Gaudí o d'un Josep Lluís Sert. Al capdavant del trajecte, segurament lamentaríem que aquest rastre no hagués estat més copiós. Però el temps de Coderch no ha estat favorable com el de Gaudí, que va tenir un Güell poderós i clarivident a la vora.

Sempre he admirat aquests homes que a través d'un ofici arriben a la seva ànima. Ara penso, i de moment em guardo els seus noms per no distreure'm, en un fuster, un poeta, un pintor, un fotògraf que he vist conquerir allò millor d'ells mateixos a base d'aquest fervor constant per la feina que els tocava. José Antonio Coderch és d'aquesta nissaga. El seu rigor moral, que el portava fins al plany i al blasme, tenia aquest origen. Ens deia que quan veiem un edifici hem de pensar que darrera d'aquella estructura hi ha un home. És evident que això ens passa amb les seves obres, i sempre hi veiem l'home que les va projectar i les va estimar. Per això tenen un caràcter tan marcat i són inconfusibles. També ens deia, propugnant un retorn a formes artesanals, al maó i a la calç, que en la nostra època no es necessiten genis. Això del geni, però, a vegades toca a aquells qui ens diuen que no volen ser-ho.

BLANC I NEGRE DE GOYA

A la capella de l'Antic Hospital de la Santa Creu de Barcelona, podem veure aquestes quatre sèries impressionants de gravats de Goya: *Caprichos*, *Desastres*, *Tauromaquia*, *Disparates*. És un conjunt de 222 làmines que hem admirat mol-

tíssim reproduïdes en llibres i revistes, però que seguides pas a pas en el seu total constitueixen una lectura que ens esborrona. Pocs artistes han escrit un testament tan colpidor i convincent. El desenllaç d'una vida que podia semblar amable en uns cartons que van a parar a tapissos de cara a una noblesa feliç o bé a uns retrats d'una lucidesa gairebé indiferent, es resolen en imatges al·lucinades que només es poden comprendre si penses que la vida és sovint un seguit de cicatrius sobre la pell. Cicatrius sobre la pell que es converteixen en cicatrius sobre l'acer. La tragèdia ja es dibuixa en les grans teles paradigmàtiques de *El Dos de Mayo* i de *Los Fusilamientos en la Moncloa*, i arriba al sùmmum a les parets de la Quinta del Sordo. Però el blanc i negre dels gravats s'acompanya de títols que ja assoleixen la pura confessió, el testimoniatge d'un home que ja no en té prou de pintar, sinó que creu que ens ha de dir coses, encara que sigui d'una manera equívoca.

Diem que el blanc i el negre són els protagonistes. Però el blanc sembla que només serveixi per fer més poderós el negre. El blanc hi apareix com una reminiscència en la carn castigada de la víctima, en el vestit estripat d'una dona, en un petit cel que s'allunya a l'horitzó. El negre, en canvi, hi és prepotent i paorós. Té una densitat esglaiadora, ho malmena tot amb la seva incisió brutal. El moralista que hi ha en el cor d'aquest home desesperat, en el crepuscle dels anys hi posa tota la seva ànima. És segur que els colors suaus, els roses i blaus d'encanteri s'esvaïren per sempre i només queda aquesta cambra tancada on la nit va avançant. Als *Caprichos* encara hi ha un ressò de temps antic. A la *Tauromaquia*, i com un respir momentani, una certa precisió de cronista. Però ni en aquests casos no és veritat perquè tot es fa lacerant immediatament. I en els *Desastres* i els *Disparates* ja només queda una veu admonitòria, un *memento mortis* que no té sortida. Ens enfonsem cap a l'abisme, allà on ja no hi ha esperança, al fons del pou on sols ens mira l'aigua enllostada de les resines i de la tinta.

Hi hagué en molts moments la il·lusió d'aquell bon salvatge de Rousseau, en aquell segle de les Llums preconitzat pels homes de la Il·lustració. El relat que ens conta la Bíblia sobre el pecat original ens sembla més convincent. El Bé i el Mal continuen la seva pugna. La llibertat és aquesta contradicció dramàtica. Cel i Infern, en majúscules, són més veritat que aquell progrés indefinit i aquest cel a la terra que ens han assegurat massa sovint. Ara, amb tants Vietnams i Polònies, amb tants Afganistans i Xiles que ens afeixuguen cada dia, no ens costa gaire de comprendre-ho.

SÍ A LA POESIA

Surto de l'església de Sant Vicenç de Sarrià, on he anat per assistir a l'enterrament de Joan Vinyoli. He saludat familiars i amics, però ben aviat me'n vaig sol carrers avall, cap a la Diagonal. Fa un dia net, lluminós i dolç. Anar a peu és bo per recordar, i ara ho vull fer perquè l'ocasió m'hi porta. La mort una vegada més arriba per a aquell grup que fa més de 50 anys vàrem començar aquest estranyíssim ofici d'escriure en ratlles curtes. Primer, molt aviat, als 24 anys, va ser Bartomeu Rosselló-Pòrcel, aquell noi de Mallorca que va morir en plena guerra al Montseny i que feia uns versos d'un marbre exaltat com el seu pensament. Ara, més tard, però encara també massa aviat, és el torn de Joan Vinyoli, que ha estat per a mi durant tota la vida una amistat sense cap tara.

Recordo, sí, aquells anys llunyans de primera joventut quan ens coneguérem. Dies tan benignes de llum com el d'avui, a Santa Coloma de Farners on anava per veure'l i fer passejades pels voltants perquè el paisatge s'anés apoderant dels nostres cors. Començava aquell diàleg sobre poesia que

no s'havia de parar mai. *De vida i somni* és el títol d'un dels seus primers llibres. El somni era llavors una gran promesa i una esperança que s'anava bastint amb les paraules trobades. El somni es va anar esquinçant al llarg dels anys i la vida i la realitat varen fer sentir el seu pes inexorable. Ho veig en les seves estrofes. La vida anava cap a la seva mort i ara només tinc aquesta companyia quan camino sol. En el recordatori que ens han donat a l'església hi ha un poema seu que diu sí a la mort. Però em conhorta, en un racó profund de mi mateix, pensar que aquest sí a la mort era també un sí a la poesia.

He dit alguna vegada que no he conegut cap altre poeta tan abocat a la seva vocació com Joan Vinyoli, i que en aquest sentit em semblava el poeta per antonomàsia. No faig ara judicis de valor. Vaig més enllà i gairebé m'espaventa comprovar fins a quin punt tot pot ser marcat d'una manera tan absoluta per aquesta fe en la paraula que s'encella, que intenta fer-se nova, que no claudica mai, que es vol creadora i única. Confesso que tot això potser em semblava excessiu en aquells diàlegs, més aviat monòlegs, en què no parlàvem de res més. Tardes pels carrers de Barcelona, aquell cafè Velòdrom de Muntaner, hores i hores de fervor compartit. Una vegada més se'm mor alguna cosa de mi mateix.

Arribo a casa i tinc tota la tarda del diumenge per anar mirant i tornar a llegir alguns dels seus llibres. Em deturo especialment, com és lògic en aquest moment, en la intimitat de les dedicatòries perquè m'aproxima no sols al poeta, sinó també a l'amic. No són dedicatòries rituals. Contenen pensament i la seva obsessió de sempre. Hi ha sovint el mateix vol dels poemes. En transcripció algunes perquè em van refent la seva memòria.

"Company de camí en les sortides al camp de la poesia."

"Uns poemes... fets de nuclis de records i de somnis. Penso que el subconscient és la font de tota la poesia i que, per

tant, quan puja d'ell alguna cosa a la consciència i es fa paraula, és aquesta el correlatiu objectiu verbal del passat emmagatzemat en nosaltres."

"Que el griu et faci companyia i no se t'envoli qualsevol nit a fer-ne de les seves amb els estels."

"A mesura que ens envellim tornen les coses primeres."

"No el verb *ex indigentia*, sinó *ex plenitudine* és el que interessa o almenys el que voldria. No dic que ho aconseguessi, però qui sap si alguna vegada, un moment entre mil, aquesta paraula que neix de l'abundància del cor i no d'una recerca avara irromp en els meus versos. És aleshores quan el poema agafa una rara llum, quan la paraula és plena de sentit i revela. M'entens què vull dir? Deixa'm encara en acomiadar-me d'aquest llibre per posar-lo en les teves mans, parlar poèticament d'aquestes coses."

"Quant de temps i de viscut des d'aleshores, Joan! Ara sabem el pes de la dura lluita de cada dia... De l'art, però, què en sabem? Hem traït potser la llibertat que demana? Estem ja fora de temps? Pel que a mi respecta, jò crec que sí; però tanmateix faré per manera de no callar fins a l'últim i continuaré dient els dolors i els èxtasis del cor de l'home, un entre els homes, un amb tu i amb aquest i amb l'altre. 'El cor no se'm mor', deia algú que jo sempre he tingut en molt. Per això escric, per als qui senten que el cor no se'ls mor. Et compto entre aquests."

"Amb l'esperança que aquest no sigui el darrer llibre que et dediqui."

Ha arribat el darrer llibre. S'han tancat les portes i els matins assolellats i les nits insomnes. Queda només el ressò inalterable d'aquella veu que va arribar fins al pànic i al plany per donar testimoniatge que havia viscut també per a nosaltres.

QUATRE NADALS QUE RECORDO

Jo anava cap a la Rambla, perquè en aquells anys trenta de la meua vida d'estudiant ni Nadal no era prou festa per deixar d'acudir a l'Ateneu Barcelonès del carrer de la Canuda, que em feia de segona casa. Hi passava hores i hores de matí, tarda i nit estudiant, que per a mi volia dir llegir llibres i llibres amb un cert desordre i amb una gran intemperància. Però aquell dia no vaig arribar-hi. A l'entrada de la Rambla, em vaig topar amb una gentada que contemplava amb horror com el foc s'anava enfilant per la façana d'El Siglo. Aquells grans magatzems de la nostra infantesa, la catedral de les nostres botigues, era una pira planyent que se'ns enduia tot un món atapeït de coses que en aquesta època de Nadal i de Reis erà sempre ple de gent il·lusionada pel desfici de comprar regals. Em vaig trobar a la fila d'homes que anava arrossegant mànegues d'una manera que encara em sembla absurda i primitiva, però que segurament corresponia a la improvisació del moment en aquella hora inesperada de la catàstrofe. Vaig acabar esgotat, però em semblava que feia alguna cosa. Tornava a casa per al dinar de Nadal com un somnàmbul.

L'any 1933 també la Rambla i, encara més, tots els carrers adjacents a la plaça de Sant Jaume eren plens d'una gernació immensa. Però ara es tractava d'homes i dones, vells i nens que feien cua per rendir un darrer tribut d'homenatge al primer president de la Generalitat de Catalunya renascuda en aquells anys esperançats. Era commovedor el silenci, emocionant l'arrelament del mite d'aquell home esvelt i senyorívol que es deia Francesc Macià i que li dèiem l'Avi. L'hora de la lluita havia passat, el temps de revolta una llegenda que s'encarnava en el somni absurd de Prats de Molló. Només quedava en aquelles hores quietes i benignes l'espectacle d'un poble fervorós que l'havia venerat perquè

veia en ell un guiatge per la seva fe patriòtica. Les anècdotes polítiques passaven a segon terme i per a blancs i negres resplendia una imatge que intuïem que havia de ser recordada. Encara avui el seu gest i el seu rostre il·luminat perduren com una fita de la nostra història massa trasbalsada.

El trasbals va venir molt aviat amb la nostra Guerra Civil, i això em porta el record d'un altre Nadal que tampoc no podré oblidar mai. La tarda de la vigília, pujava a peu des de la Gran Via cap a Sarrià, a casa dels Serrahima. Aquells anys, les cases i els pisos es convertiren en les nostres esglésies perquè les esglésies autèntiques, encara que això pugui semblar absurd o mentida als nostres fills i néts, eren cremades o tancades. En recordo un, de pis, a la plaça de Molina que em va fer d'església durant tots aquells anys, i encara, quan hi passo per davant, l'ombra d'aquell home adorable que era el pare Joan Evangelista m'acompanya. Però, en aquella nit de Nadal que recordo, l'església de la nostra missa del gall era a la casa Serrahima. Hi érem bastants, familiars i amics íntims. I per a mi era un privilegi 'ser-hi, que agrairé sempre al meu bon amic Rafel, un dels fills de la casa. Tot va ser senzill i net com el naixement que celebràvem.

Ara fa un any només, el Nadal em va sorprendre amb la mort d'un dels homes que he admirat i que he estimat més en la meua vida. De Mallorca venia la notícia i, encara que no era sorprenent perquè arribava després de 90 anys d'una vida exemplar de treball, també em tocava com una cosa molt pròxima. No parlo ara de Joan Miró com el pintor genial que encara viu entre nosaltres a través de l'esclat lluminós de les seves teles. Sense oblidar tot això perquè seria impossible, em refereixo més aviat a l'amic que em rebia a casa seva i al seu taller amb els seus silencis fabulosos, amb els seus ulls ardents, amb aquell do que tenia de fer-ho tot viu i autèntic. Hi ha homes de mestratge segur, i ell ho era. Em vaig passar tota la tarda de Nadal recordant-lo, i al matí de Sant Esteve vaig haver de fer una vegada més un article so-

bre ell i la seva obra. Però aquests articles que s'escriuen en aquestes circumstàncies et pesen massa al cor perquè no desitgis oblidar-los.

Recordo, és clar, molts altres Nadals, pràcticament tots els Nadals de la meua vida. Però la majoria d'ells se'm confonen en una llum de pau que els fa confusos i inalterables. "Els núvols de Nadal no sé què tenen / que no posen gens de malícia al cel", deia Maragall. La dolcesa s'estén sobre els pastorets, el bou i la mula, sant Josep i la Mare de Déu, el Nen i la cova del pessebre. I es va allargassant hores i hores.

ELS PASTORETS D'OLOT

Els Pastorets d'Olot, ara ja, més genèricament, en el meu record i en la distància emboirada que donen els anys. Però llavors, quan érem petits, en dèiem *Els Pastorets* dels Catòlics, i això era molt exacte perquè tan important com la representació ho era el lloc on es desenrotllava.

Fills de famílies primmirades que controlaven rígidament els espectacles que podíem veure, el Centre Catòlic va ser el petit paradís de la nostra infantesa i de la nostra adolescència. Ens poguérem enamorar per primera vegada de la faç esbalaïda de Lilian Gish, perduda dintre l'aigua del riu que se l'enduia, i riure a cor batent davant la mímica genial de Charlot.

Tot això els diumenges de l'any, al llarg de tardors, hiverns i primaveres que encara somiem dintre nostre. Però dintre la roda del temps arribaven sempre Nadal i Reis com la Festa Major de la casa. I la Festa Major era presidida per aquelles trepidants representacions de *Els Pastorets*, que eren corejades per un públic fervorós i enardit.

Ja he dit que evoco records personals d'infantesa i d'adolescència. Però he d'afegir que el més curiós d'aquest cas és que aquests records puguin ser patrimoni de tantes generacions, perquè allò que vèiem i admiràvem ja ho havien vist i admirat els nostres pares i els nostres avis, i ho havien de veure i d'admirar els nostres fills i els nostres néts. El *best-seller* d'Antoni Molins i Gelada i Ignasi Rubió i Beltran, autors de la lletra i de la música, ha resistit un segle de vida amb els seus octosíl·labs sorollosos i la seva música enganxadora. És tot un rècord per a una obra que, acusada de plagi, hagué de canviar el seu primer títol de *Los pastorcillos en Belén* pel més aparatós i romàntic de *El nacimiento del Salvador o la Redención del esclavo*. I potser és aquesta condició de plagi el que li atorgà tanta vigència, si fem cas de l'afirmació de Josep Pla quan ens diu que en literatura tot és plagi. Sigui com sigui, això són problemes de petita erudició que ja resoldran els entesos i em remeto ara a l'estudi magnífic que n'ha fet l'estimat Alexandre Cuéllar. Jo només hi afegiré que el muntatge d'aquest seguit d'estrofes i de música tenia una gran eficàcia per a tots, petits i grans, que el contemplàvem.

I amb això torno al començament. Perquè és ben clar que no es tracta de la qualitat d'un text o d'una música, sinó de tot un món on públic i autors, l'escenari i la llum, les decoracions i els vestits, les cadires i els bancs, la pastilla de xocolata que engolíem, es confonien en una mateixa expectació i en un mateix entusiasme.

De fet, tots participàvem en un ritu que venia a ser com un document d'identificació, com una marca sobre la nostra pell que ens havia d'acompanyar sempre més. De fet, en aquelles hores clares i magnífiques tots érem, i encara potser afortunadament ho som una mica, els pastorets d'Olot.

Aquest llibre *Miró. Noranta anys*, d'Edicions 62 i de la Fundació Miró, és el bell resultat de la idea excel·lent que el feia néixer. Sobre el nostre pintor s'han escrit molts llibres aquí i arreu del món. La seva bibliografia és extensa i lògica tenint en compte la transcendència de la seva obra en el panorama artístic d'aquest segle. Però el llibre d'avui té un caràcter especial que ens el fa més entranyable. Es tractava d'arribar a la intimitat d'aquells ulls i d'aquelles mans, aplicades amb una integritat admirable a la seva feina de creador de formes i de colors. És un llibre de fotografies que ens donen unes imatges de Joan Miró, voltat de les coses que estimava, dels seus paisatges, del seu taller, dels seus pinzells, llapis o burí, de tot allò que va emmarcar la seva vida. Els textos de Lluís Permanyer que acompanyen aquestes imatges són eficients i oportuns i constitueixen un suport que ha de ser remarcat amb justícia.

Les fotografies de Català-Roca són fruit d'una devoció i amistat de més de 30 anys i això es nota en una tensió que les fa sempre vivíssimes. Tots sabem que Català-Roca és un fotògraf excepcional, però en aquest cas s'ha excedit. Català-Roca em contava un dia que una bona senyora li va dir que era natural que fes unes fotos tan bones amb unes màquines tan bones. Això sembla una beneiteria. Però hem de pensar que molt sovint el treball del fotògraf ha estat considerat d'una manera semblant, en un segon pla secundari de simple complement. Una bona màquina pot fer una fotografia bona i això ho saben tots els afeccionats. Però hi ha un altre nivell en què això no té cap sentit. El bon fotògraf és, a més, un creador, un artista, aquesta paraula que apliquem fàcilment a un pintor o un arquitecte i que ens costa tant d'utilitzar quan es tracta d'aquest ofici. Català-Roca ens deia també quan li varen donar el premi del ministeri de Cultura per

la seva obra com a fotògraf, que volia pensar que més que un homenatge a ell era un homenatge a aquest art que només té 100 anys i que, segons ell també, tot just comença. El fotògraf, com el pintor, és un home que mira allò que veu i se n'apodera per fer-ne una altra cosa, una altra riquesa, un altre món. Abans que l'objectiu no es dispari els ulls ja han fet la foto. Tot és en aquests ulls, en la seva intel·ligència, en la seva comprensió de les coses, en la seva manera personalíssima i intransferible de veure-les. Català-Roca és un fotògraf d'aquesta mena. Evidentment totes les seves fotografies són seves, van signades, li pertanyen realment. Al capdavant, la màquina, en tant que màquina, no hi té res a veure.

Finalment, m'he de referir al tema o personatge d'aquest llibre. I torno amb goig a Joan Miró, que se'ns aproxima una vegada més a través de les seves pàgines. Per a tots els qui tinguérem la sort de conèixer-lo i d'estimar-lo això és un motiu de més perquè la nostra admiració per una obra ben feta vagi acompanyada d'un dring més emotiu i, gosaria dir, familiar. Tenim a les nostres cases uns àlbums de fotografies que a vegades tornem a mirar no sé si per refer el nostre passat o per no abandonar-lo. Sovint és un exercici de la memòria que ens deixa una malenconia per tot allò que hi ha d'irreparable en aquesta vida que se'ns esmuny. Però és bo de fer-ho perquè això ens lliga a nosaltres mateixos. I això, ho farem amb aquest llibre.

Ara fa un any que Joan Miró ens va deixar, però ens conhorta pensar que ens és impossible no recordar-lo una vegada més. Diu una màxima clàssica que els poetes no moren mai. I això és segur encara que la frase sembli tan grandiloqüent i gairebé il·lusòria. Sí, els poetes, o els pintors, tots aquells qui creen i deixen un rastre de llum, no moren mai. Ens fan companyia sempre, encara viuen per a nosaltres i per als qui vindran després.

No he conegut Joan Maragall perquè quan ell moria jo encara no havia nascut. Però m'ha tocat la sort de tractar la senyora Clara Noble Malvido, la seva vídua, i tots els seus fills. A ella, encara em sembla que la veig, asseguda al divan del menjador d'aquella torre de Sant Gervasi, presidint el ritual del te, amb la seva veu baixa i serena. En anys de guerra i de postguerra fou per a mi un espectacle de pau i de dolcesa que m'il·luminava la tarda que anava caient al jardí. La gran fillada, que arribava fins a 13, entrava i sortia per l'estança i m'oferien la seva amistat inalterable. Hi vaig aprendre de tots com és d'exemplar un culte familiar, fins a quin punt l'ombra del poeta ho envaïa tot d'una manera que se'm feia gairebé incomprendible. Cadascú, a la seva manera, era com una rèplica d'un passat gloriós que es feia viu constantment. Es creava una atmosfera absorbent. Els anys han passat i, d'aquells homes i dones, ja en falten molts.

De tots els fills, els més petits, Gabriel i Jordi, eren els qui em corresponien per edat. I les hores passades amb ells m'han deixat una marca inesborrable. Però, ara, quan se'ns mor Gabriel, és a ell a qui em toca de recordar. I no em costa gaire fer-ho, encara que em dolgui. Era un home esvelt, lluminós en el dir i en el fer, d'una noblesa inalterable. Quan a mi també se'm moria als set anys el meu fill Ignasi, el protagonista del meu llibre *El príncep*, aquella amistat que evoco es convertia en una germandat que no podria oblidar mai. Hores i hores a la clínica Platón, en aquells mesos llarguíssims en què hi passava totes les nits, jo acompanyant el meu fill, que s'anava decandint, i ell acompanyant-nos a tots dos. Ens va ajudar a créixer en el dolor i en la consciència. Llegíem poesies, contàvem rondalles, històries, resàvem a estones, i per distreure'ns jo evocava misteriosament els bots estirats i negres de Venècia que en diuen gòndoles i la majes-

tuosa delícia de la mar blava d'Empúries, tan pròxima a la infantesa d'Ignasi.

Però Gabriel no va ser solament per a mi aquesta companyia tan íntima i discreta que ara esmento agraït. Llavors i després fou també el contrast, l'opositor necessari de mi mateix i d'allò que jo deia i pensava. Les discussions eren interminables. Ho regiràvem tot amb una vehemència estimulante, amb l'afany de comprendre tot allò que llegíem i sentíem en el fervor dels anys que anaven madurant-ho lentament. Era un lector lúcida, d'una clarividència segura. Intransigent sovint, irritat a vegades, entusiasta de cop, dolç al capdavant. Ell, que era —m'atreveixo a dir— el més maragallista de tots els Maragall, em parlava molt del seu pare. M'adonava que en la seva devoció filial hi havia també una recerca d'exemple, de mirall, de camí a seguir. I el que l'interessava més era tot allò que en aquella obra ingent que ens havia deixat el poeta es referia a coses de fe, d'actitud moral, de comprensió del món i del nostre destí. Perquè, al final, tot anava a parar a un mateix desenllaç per a aquesta ànima turmentada i esperançada. És segur que no he conegut cap home amb qui hagi parlat tant de Déu.

Gabriel Maragall ha mort d'accident anant cap a l'Ametlla. L'Ametlla de sempre, la seva petita pàtria. L'Ametlla d'ell i de l'Eugènia, d'en Genís i de la Clara. ¿Quantes vegades havíem fet junts aquest trajecte? Ara evoco tantes hores perdudes i guanyades, la casa clara i el jardí discret, i el barranc a sota que ens obsessionava a tots dos perquè no sabíem on anava a parar. M'agradaria pensar que no escric cap article, sinó una lletra d'amor. Acabo amb un text sagrat que li escau i que és segur que coneixia molt bé: "S'han afeblit els meus ulls de tant mirar l'altura".

En el Palau Moja de la Rambla, ara restaurat amb tanta intel·ligència, podem veure l'exposició *L'art romànic a Catalunya*, que és molt alligadora i estimulant. En grans plafons es distribueixen textos i fotografies que ens inviten a seguir el procés que, des del començament del segle XI fins al començament del segle XIII, va tenir un estil que evidentment donà un caràcter gairebé emblemàtic al nostre art de l'Edat Mitjana. Seria excessiu imaginar que el gòtic que irromp després no és també emblemàtic. Però, com sigui, una sèrie de circumstàncies, la gran pintura mural molt especialment, fan que el nostre romànic tingui una ressonància internacional indiscutible. Els fets no es poden negar, i potser també hi ha un sentiment confús i estrany que fa que aquelles formes i aquells colors, encara que ens vinguin de Como o del Migdia francès, ens semblin molt nostres. Tot això està molt ben explicat en el catàleg que acompanya l'exposició. Els seus autors, Antoni Pladevall i Joan-Albert Adell, són mereixedors del nostre agraïment. Les fitxes fotogràfiques que l'acompanyen, procedents de l'Arxiu Gavín i del Museu d'Art de Catalunya, són d'una gran eficàcia. Els plànols adjunts la completen. Jo almenys no puc entendre un edifici sense un plànol que me l'expliqui. M'és necessari per veure'l millor, per entendre'l i per estimar-lo.

Evidentment, l'art romànic va emmarcar la infantesa de la nostra pàtria i ara penso que també va ser el marc de la meua infantesa. Aquesta raó confusa de sentiment que assenyalava i que ens el fa estimar tant, en el meu cas intervé d'una manera molt concreta. Nen encara i en el llindar de l'adolescència, anava a passar una setmana de Festa Major a Ripoll, d'on procedia la família del meu pare i on trobava oncles i cosins. La casa on vivia era tocant al Monestir. Hi anàvem a missa, però també matins i tardes a jugar al claus-

tre il·lustre. Jo no sabia encara res d'aquelles pedres que ens voltaven, però és segur que se'm ficaren a l'ànima per sempre. A la gran portalada, el joc es convertia en contemplació, en un intent pueril de comprendre aquell gran *cartoon* monumental on tot era màgia i amonestació. "La Bíblia al cor de Catalunya impresa —passat, present i esdevenir del món", com ens diu Verdaguer.

Però tota aquesta història que conto no s'acaba allí, en el fabulós llindar de l'església i en el claustre propici per córrer i saltar. Primaverares i estius el romànic m'anava perseguint en les meves excursions per aquelles comarques del Ripollès i la Garrotxa que foren l'escenari dels meus primers viatges pel món. A Beuda o Mogrony, a Beget o a Besalú, a Sant Joan de les Abadesses o a Sant Pere de Casserres les pedres s'encenen en un cel lluminós, que ja no veuré mai més perquè els anys m'han enterbolit la vista. El temps era exaltat i net. La carena altiva i el camí sempre curt. Parlo de quan tot és una terra que acaba de néixer per a tu.

RETRATS I ANTIRETRATS DE SAURA

El retrat com a gènere artístic té una llarga història. Del Renaixement ençà, s'ha prodigat amb excés i és sabut que, com la fotografia actual, podia servir per donar fermaça d'una bellesa que s'oferia en matrimoni o d'un magnat que volia fer ostentació de la seva força o de la seva riquesa. Però també és sabut que tots aquests rostres que ens espien a les pinacoteques del món arriba un moment en què ja no ens interessen per ells mateixos. L'atzar de la seva vida s'esborra en un passat boirós i donem per bona la semblança sense afegir-hi gran cosa. El veritable retrat que cerquem és el que hi ha darrera d'aquell retrat que se'ns fa massa anecdòtic. Vull dir el retrat del pintor que feia el retrat. No és Felip IV

muntat a cavall o anant a caçar el qui ens obsessiona a la sala del Prado. El personatge que ens commou i que veiem irrompre de la tela és Velázquez.

Més evident es farà això quan, com en el cas d'Antonio Saura, la jugada ja es planteja des del principi com una negació. Quan el retrat es fa imaginari i antiretrat per definició i és un simple pretext en el temps i en l'espai, perquè el pinzell meditabund vagi cercant una altra cosa que és més enllà de la primera aparença. En realitat, quan ens diu que es destrueix ell mateix, i les línies i les taques s'enardeixen i es crispen en una mutació contínua que obliga a la sèrie, a la repetició successiva sobre la tela del mateix tema imaginat i inventat, el que passa realment és que es troba a l'última cantonada un rostre molt precís que no és altre que el del mateix pintor. El reconeixement se'ns fa pròxim com un llampec, com una al·lucinació. Negres, blancs, ocres i grisos van dibuixant la silueta d'un home, la seva radiografia anímica, tot allò que el basteix i l'aguanta.

Però també seria un error que ens penséssim que és una presència solitària. Ningú no és cap illa, com deia Thomas Merton. Tots nosaltres som nosaltres i allò que hi ha fora de nosaltres, que ens deixa contínues cicatrius sobre els nostres ulls que miren i els nostres pensaments que busquen. Saura és també d'uns anys i d'una terra i el seu retrat és el rostre de tot allò que el va commoure i li va deixar una marca inconfusible. Testimoni agosarat i lúcid de la seva època, la seva pintura té el mateix caràcter admonitori d'aquell altre aragonès, com ell, que es deia Goya i que també va pintar o gravar la crònica dels malastres que li tocaven.

També com Goya, aquest aragonès pirinenc ha anat a raure en una terra de llum més dolça que no pot oblidar-se quan pensem en la seva obra. S'insisteix sovint en l'apassionament i la brusquedat del seu traç, en l'agror del paisatge i en una història devastada. Tot això és cert i corroborable. Però em penso que aquella llum dolcíssima del Sena també

ens ajudaria a comprendre el refinament insòlit d'aquesta pintura. No tot és irritació i contrast. Hi ha una sàvia i molt ponderada manera d'entendre aquest xuclador abismal de les formes. Hi ha com una estranya pau al capdavall, una distància última que fa el retrat més intemporal. L'ofici après amb tanta paciència ens porta a una superfície impecable. El pintor segueix el vell consell oriental de manejar bé el pinzell, de mesclar els colors oportunament, d'aclarir el negre amb blanc i enfosquir el blanc amb negre. El pintor sap que tot allò que pensa i sent ha d'arribar a una matèria vàlida per ella mateixa.

ARTS I OFICIS DE WILLIAM MORRIS

L'exposició actual de William Morris al Museu d'Art Modern del Parc de la Ciutadella és una petita mostra molt allisonadora de tot aquell món fabulós que al segle passat, des de textos de Ruskin a teles i poemes dels pre-rafaelites, va sacsejar la vida artística i literària d'Anglaterra. William Morris n'és potser la figura central perquè ningú com ell no resumeix una trama tan complicada d'aspiracions i d'afanys que era a la base de tot aquell moviment que sovint es refereix d'una manera massa exclusiva a l'obra sorprenent i enigmàtica de Dante Gabriel Rossetti. Aquest altre protagonista que ara comentem té l'avantatge d'oferir-nos tot el ventall de possibilitats d'aquell intent de fer una síntesi de les arts i els oficis. Llibre i dibuix, disseny i arquitectura, mobles i vitralls, papers pintats i teixits, ceràmica i xilografia. I ho fa amb una aplicació benedictina, amb un rigor convencional, que ens trasllada a aquella Edat Mitjana tan ponderada i enyorada en els seus escrits i en les seves proclames. ■
■ Tampoc ningú com ell no ho emmarca en un context so-

cial i moral que té com a fons el panorama sinistre d'una revolució industrial que va envaint els camps dolcíssims d'aquella vella Anglaterra que encara nodria tot el seu sentiment.

Retornar a l'home la seva dignitat, a la mà el seu estremiment que fa que el treball no sigui solament una càrrega, sinó també una alliberació i un plaer, constitueix una obsessió constant que el porta fatalment a la utopia. La màquina és l'enemic a destruir, els vells oficis s'han de ressuscitar i tothom ha de cultivar l'art i viure del seu dring esperançat i feliç. La qualitat de les coses, la bona fusta, el paper amorós, no són solament la garantia d'un bon resultat i funcionament, sinó també, i encara més, la condició necessària perquè la vida tingui sentit i ens sigui font de complaença i de pau. A través d'aquesta norma que l'artista només pot imaginar en la matèria que li pertoca, s'arriba a una concepció del món, i ja no es tracta només d'una fusió de les arts, sinó d'una més profunda germandat de les institucions i dels homes. Tots els socialismes són a l'última cantonada que ens espera. Que a més de la seva professió o de les seves professions William Morris es dediqués plenament a la propaganda política, a fundar partits i presidir mítings és una conseqüència lògica del seu anhel redemptorista. Ara admirem, sobretot, la filigrana preciosa dels seus teixits, la corba insinuant d'un respatller o de les potes d'una cadira, però no podem oblidar aquest rerafons ideològic que dóna sentit i impuls a la seva obra. Un home que ho volia abastar tot no el podríem mutilar a base de compartiments estancs. La seva utopia artística és subratllada també per tota mena d'utopies. En això rau la seva grandesa, i el somni encara ens obsessiona com un antecedent gloriós de tots els ecologismes que pretenen salvar l'home d'un entorn tecnològic que el tiranitza.

Sempre que vaig a Brighton a veure els meus fills i les meves nétes, que viuen, treballen, juguen i estudien allí, m'ar-

ribo a Rottingdean, un poblet deliciós molt pròxim, on es pot anar a peu pel petit senderó que tan sovint voreja les petites i líriques carreteres angleses. Hi vaig per gaudir d'aquelles hores quietes del camp, però també per entrar a l'església dedicada a santa Margarida d'Antioquia. Els croats difongueren el seu culte a tot Europa i només en aquell país, que m'és una altra pàtria, hi ha 230 temples consagrats a la seva memòria. El recinte rep la llum d'uns magnífics vitralls dissenyats per sir Edward Burne-Jones i realitzats per la firma William Morris. Tot el gran somni d'aquests dos artistes amics es concreta en les imatges dels tres arcàngels Miquel, Rafael i Gabriel, la Verge, sant Martí de Tours, sant Jordi, santa Verònica i la titular del temple. L'única filla de Burne-Jones es deia Margarida, i com diu el vitrall corresponent fou en aquell lloc *feliciter nupta*. Una de les meves nétes es diu també Margarida. I la meva filla casada a Anglaterra, Verònica. És clar, doncs, que tant com la meva admiració per Burne-Jones i William Morris em porta en aquest indret la resplendor d'aquestes santes tan pròximes als meus amors que figuren en els vitralls. Però tot això últim que dic ja comprenc que no ve gaire a tomb perquè només pertany a la meva petita crònica familiar.

UNA MORT

Apreníem de petits les obres de misericòrdia, i entre elles visitar malalts i presos, que sempre ens ha estat un motiu de remordiment, perquè, al capdavall, ens quedem en deute. I, encara, ens equivoquem en tots sentits, perquè visitant un malalt no sé qui hi guanya, si ell o nosaltres. Qui dona més en aquest intercanvi fatalment dolorós. Qui enriqueix l'altre i el fa créixer cap a la mort o cap a la vida. Quan l'experièn-

cia s'allarga i passen dies i mesos en aquesta lluita implacable, tot és com el burí sobre l'acer que va cercant una imatge impossible. Pensar, sense atrevir-nos a dir-ho en veu alta, que vindrà "una nova terra i un nou cel", com afirmava el profeta Isaïes, "un cor nou i un esperit nou", com anunciava el profeta Ezequiel. Però la fe es fa difícil en aquelles hores en què tot és massa pròxim; el rostre adolorit, aquell home que estima aquella dona que es mor, les cadires que fan un cercle al voltant del llit, els amics que fan companyia i van i vénen, la llum de setembre que es filtra pels arbres del parc i entra a la cambra, la paraula que es crispa i no sap on anar.

Surto a fora i camino a poc a poc pel passeig que va seguint les recolzades del riu. L'aigua s'ha enterbolit i l'ombra que avança la fa negra com un pou. La natura és indiferent i al camp hi ha un ponent dolcíssim, com deia Maragall. Una vegada més els poetes m'ajuden i m'acompanyen. Són com el pa per a l'ànima desolada, el viàtic que m'aguanta. John Donne, aquell poeta fabulós, fundador de l'escola "metafísica" i clergue anglicà, que quan vaig a Londres visito a la seva tomba de la cripta de la catedral de Saint Paul, ara em conhorta: "Mort, no siguis tan orgullosa; encara que alguns t'hagin proclamat / plena de poder i terrible, no ho ets tant. / Tots aquells que tu vols destruir / no moren, pobra Mort, tu no em pots matar... / Tu vius en companyia del destí, dels reis i dels homes desesperats, / tu vius en companyia del verí de la guerra i de les malalties. / De què t'enorgulleixes? Nosaltres serem eternament despertats. / I la mort no hi serà, Mort. Ets tu que moriràs".

Es deia Núria, aquesta bona amiga de qui parlo, i fa temps que l'estimava. Ara, amb tant de dolor a sobre i aquesta creu que ho lliga tot, encara l'estimava més. Del llibre de l'Apocalipsi: "Déu els eixugarà totes les llàgrimes dels seus ulls".

ARQUITECTURA INDUSTRIAL A CATALUNYA

No dubto a assenyalar amb pedra blanca aquest llibre *Arquitectura industrial a Catalunya*, amb text de J. Corredor Matheos i Josep Maria Montaner; fotografies de Jordi Isern i un pròleg de Joan Rigol, conseller de Cultura de la Generalitat, que acaba d'editar la Caixa de Barcelona. És un llibre excepcional, no em canso de llegir-lo i fullejar-lo i de recomanar-lo. Ho és primordialment pel tema, no prou estudiat entre nosaltres, però també pels coneixements que revela dels seus autors i per la sensible perícia del fotògraf, que ens endinsa en un món molt pròxim però que sovint encara és com una terra inconeguda.

S'ha de reconèixer, d'entrada, que la culpa d'aquest desconeixement no és ben bé nostra. L'interès per aquesta arquitectura que des de la revolució industrial va alterar la fesomia de les ciutats i del camp dels països afectats és relativament recent. En aquests últims anys, veiem que s'instal·len museus de totes menes a Anglaterra i a França que tenen com a objectiu salvaguardar aquelles velles fàbriques que l'evolució dels temps ja ha fet inservibles i que passen a ser també monuments històrics, una nova arqueologia. Això vol dir una valoració definitiva d'unes estructures que potser foren imaginades com un simple recinte utilitari, però que ara als nostres ulls ja tenen tota la màgia de les formes plenes d'expressió i de vida. Al capdavall, això no és gaire estrany si pensem que la fàbrica o la colònia que la voltava eren una forma de vida, un món, un paisatge. Les velles masies també eren fàbriques de vida agrícola, i les primeres fàbriques n'imitaven les formes i l'organització de plantes de treball i d'habitatge i els dalts per assecar el blat de moro o el paper.

Aquesta aventura prodigiosa de l'arquitectura industrial no té aquella antiguitat que fa venerables tantes ruïnes que anem a visitar en els nostres viatges. Però en aquest llibre

que comentem n'hi ha una bona mostra que va des del 1732 al 1929. Em sembla evident que dos segles mereixen un cert respecte, i seria bo que penséssim que això també és un patrimoni irrenunciable que cal conservar. Només per aquest motiu el llibre ja hauria de ser ben rebut. Però hi ha una altra raó que encara el fa més estimable. Em refereixo a allò que pugui tenir de descoberta per al lector atent i que s'interessa per aquesta cosa tan incerta i canviant que s'anomena bellesa. Per unes generacions molt pròximes podien ser menystingudes unes construccions que no tenien una finalitat de monument o d'ostentació. La bellesa exigia una adjectivació pomposa. Però ja sabem que això no té cap sentit, i els *barns* rurals i les cobertes de les catedrals angleses són una meravella estructural. Ens cal anar a visitar tot aquest rosari de fàbriques com, quan érem petits, anàvem a visitar esglésies, palaus i castells. Anirem engrandint, així, aquell cabal de bellesa que deïem. A l'antic Raval de Barcelona, a Sants i Sant Andreu, a Terrassa o Sabadell, seguint el Llobregat i el Ter, els nostres rius més industrialitzats, trobarem moltes sorpreses. Penso ara en les claraboies del Vapor Amat de Terrassa, en la Torre de les Aigües de Can Girona al Poblenou, en el prodigi de la coberta de maó de l'arquitecte Lluís Moncunill a la fàbrica Aymerich i Amat de Terrassa, en la forma de cascada de l'Asland a la Pobla de Lillet, en el fris ceràmic de Xavier Nogués i els arcs catedralicis de Cèsar Martinell dels cellers del Pinell de Brai, en les tres xemeneies de FECSA del Paral·lel que veiem cada dia, en el refinament dels interiors de Myrurgia, en la singular estructura de la xemeneia de l'antiga fàbrica Batlló, que avui és la nostra Universitat Industrial. La llista es faria llarguíssima. He citat a l'atzar, però dono fe del meu entusiasme.

Per acabar, afegiré només que aquesta arquitectura també té els seus personatges que li donen caràcter. Els primers en serien l'espai i la llum, que es necessiten cada vegada més per raons funcionals i que obliguen a contínues millores tèc-

niques. Per atendre aquestes exigències hi ha les columnes de ferro colat que es van alleugerint, els arcs parabòlics i els diafragmàtics escaients en aquella època de neogoticismes, el dibuix preciosista de les gelosies de maó, i d'una manera decisiva aquesta volta catalana que fa íntima la llum. A propòsit d'aquesta volta, és just de recordar el nom d'un arquitecte nostre que hem oblidat massa. Em refereixo a Rafael Guastavino, que féu els plànols i la xemeneia de la primitiva fàbrica Batlló del carrer del Comte d'Urgell ja citada i que va emigrar i va prosperar als Estats Units. Diu George R. Collins, professor de la Universitat de Columbia dels EUA: "...La Guastavino Co., de Woburn, Massachusetts, que mercès als esforços del vell Rafael Guastavino i del Jove Rafael Guastavino, va introduir les voltes de maó pla i l'escala a la catalana als Estats Units cap al tombant del segle. Els Guastavino van construir més de mil edificis avui dia declarats monuments històrics, gairebé a tots els estats de la Unió (a fora també), i un vint-i-cinc per cent dels edificis del Nova York elegant, aixecats abans de la primera guerra mundial". Ho transcriu per orgull i vergonya nostra, que no sé per què no parlem mai de l'arquitecte Guastavino i visitem tan poc la nostra arquitectura industrial.

POETES GALLECS I PORTUGUESOS

Aquesta sèrie d'excel·lents antologies que publica la col·lecció *Millors Obres de la Literatura Universal (MOLU)*, ara s'enriqueix amb el volum *Poesia galaico-portuguesa*, que devem a la cura de Josep M. Llompart. Ens tornem a submergir en l'aire encantat i boirós d'una lírica que captiva pel seu enzelament, pel que té de tibant i exaltat, d'evasiu i màgic. Llompart ens la fa arribar de nou com només ho pot fer un

poeta, fent-se-la seva, conscient com diu ell mateix que "la coincidència dels textos al peu de la lletra no pot reproduir —i fins i tot recrear— la poesia que hi és continguda". Ad més el risc, és segur que se'n surt amb la major fortuna perquè és una gran intuïció i un instint segur que el guien. S'hi conserven ritmes, el moviment de l'estrofa, un últim significat intraduïble i que només és vàlid amb un equivalent. Els lectors de poesia hauran d'agrair-ho perquè saben que quan aquest joc el realitza una veu experta és més el que s'hi guanya que no el que s'hi perd. Si comparo versos anglesos amb versions de Marià Manent, ja ho sé que tot no és igual, però quina meravella! I el mateix que dic de Manent ho podria dir de Riba o Vinyoli o Carner, per citar alguns dels nostres poetes que s'han aplicat venturosament en aquesta tasca.

Aquesta antologia ens porta des del segle XII al XIX. Des dels trobadors fins al Rexurdimento galleg i als portuguesos de fi de segle, passant pel Renaixement i el Barroc, el neoclàssic i els romàntics. Un panorama dilatat que ens guia a l'arrel i a l'eclosió d'una cultura, d'una manera de sentir i viure el món. Potser, com el mateix Llompart ens diu, és una llàstima que criteris editorials interrompessin aquesta visió en entrar al nostre segle. Quan l'escenari és tan vast i complet, és una mica absurd que hi faltin les darreres veus que ens servrien per arrodonir-lo. En aquest cas concret, l'absència obligada de Fernando Pessoa, una fita decisiva en aquesta poesia, ho fa encara més lamentable.

L'Atlàntic, aquest oceà que al sud i al nord es confon amb l'Àrtic i l'Antàrtic, font de tantes llegendes de miracles i camp de tantes aventures espaordidores, quan arriba a les costes d'aquest frontis occidental de la Península encara es mostra enorme i terrible com ho sabien molt bé els navegants del segle XV i els pescadors de la *costa da Morte*. Però quan amanyaga les platges o s'endinsa a poc a poc per les rieres es va convertint en una companyia que sovint serà trista i ens porta a la *saudade*, però que, sigui com sigui, ja im-

pregnarà tota la nostra vida. Com si fos el personatge decisiu de l'espectacle veig aquest mar en el rerafons d'aquesta poesia que ara vaig llegint amb tanta delectança. Em sembla que en el ritme de la cantiga m'arriba el seu fresseig, i amb les estrofes de Camões el seu clamor. Se'm fa present contínuament. A vegades d'una manera gairebé massa explícita. La veu de Mendiño ens diu: "Cap barquer no hi havia ni sé remar; / garrida moriré en el mar major; / i jo esperant el meu amic, i jo esperant el meu amic". I la de Martin Codax: "A l'església de Vigo, on el mar s'ha aixecat, / i allà, mare meva, vindrà el meu amat / i contemplarem les ones".

Recordo aquest mar més pressentit que vist des de la *costa do Castelo* a Lisboa, molt pròxim a Finisterre, gairebé familiar en les ries gallegues. També l'he vist misteriosament en els entortolligaments del monestir dels Jerònims, en detalls de Thomar, de la torre de Belém, de Sintra o de Batalha. Tot el manuelí és atlàntic o misteriós, amb les seves cordes i calabrons, nàutica i heràldica que ens evoquen tantes aventures marítimes. Però sempre el viatge era massa ràpid i turístic perquè aquesta meravella m'arribés totalment a la sang. Ara que, a poc a poc, vaig llegint aquesta poesia el mar em va cantant a l'orella sense parar.

LA MORT QUE ENS ACOMPANYA

Ara que arriba l'hora de la mort definitiva o de la vida definitiva, recordaré aquell Salvador Espriu encimbellat en la seva Sinera de somni. Ell, un home sol, enamorat de la seva solitud perquè és el paratge obligat quan ja ningú no pot compartir les hores que et toquen o que has escollit. Tanta exigència tenia aquest preu. S'havia d'anar refent pedra a pedra el castell enrunat, preservar el tresor de les

paraules, dir una altra vegada el nom de cada cosa. I això semblava impossible en aquells anys de guerra i de postguerra, quan tot conspirava a favor del silenci. La veu se li va rompre d'ira i d'impaciència. El sarcasme només era una defensa, els titelles i l'espantall una màscara per conjurar el malefici. A ell, inicialment antinoucentista en aquells anys trenta esperançats perquè li semblava que ja eren irrisoris i fora de lloc el plany i l'englantina en una terra que volia normal i recuperada per sempre, li tocaven una altra vegada el plany i l'englantina. I no tenia altre remei que tornar a refer el guiatge per aquesta pàtria que, per dir-ho en paraules precisament noucentistes, per carnerianes, "encar no és nascuda com l'han somniada els seus fills".

«Al punt que hom naix comença de morir / e morint creix, e, creixent, mor tot dia...» Aquests versos de Pere Marc, que segur que estimava, em semblen un resum lapidari d'aquesta existència implicada en una meditació que no va cessar mai i que constitueix l'últim secret de la seva poesia. Els morts, en aquest cas, són de tota mena, i si ens hem referit abans a la pàtria desvalguda no podem oblidar els més pròxims, els pares venerats en tantes pàgines inoblidables, els germans de sang i aquell altre germà de l'ànima que es deia Bartomeu Rosselló-Pòrcel... Tot es mescla en la Sineira ideal que s'inventa com a refugi de l'última tendresa que cal a l'home, no sols per preservar el nom de les coses, sinó el que hi ha més enllà del nom de les coses. La fe es manté intacta a través de la invectiva, que no és cap altra cosa que el rerafons de l'amor exasperat. S'ha insistit massa sobre l'agror de certs moments d'Espriu, i no hem tingut en compte que ell creu que «a les tranquil·les estances dels meus somnis / m'acollirà la vostra / pietat, i en silenci, / acabaré de viure».

Una vegada més, en aquesta hora luctuosa contemplo el gran retaule de Pau Costa de l'església parroquial d'Arenys de Mar mentre les lectures i els cants s'enfilen enlaire. Pau

Costa fou un escultor vigatà d'un barroc arravatat i sump-
tuós. Recordo que és el mateix escultor d'aquella altra mera-
vella de l'altar major de Cadaqués, i també —per a mi d'una
manera més entranyable perquè l'he vist dies i dies des de la
meva infantesa— del retaule de la capella lateral de la Verge
del Roser de Sant Esteve d'Olot. No sé per què tot aquest
entortolligament de formes que volen, aquesta crispació cro-
màtica, aquesta riquesa exuberant, em fan pensar en aquell
altre barroc d'algunes pàgines d'Espriu, quan per salvar els
mots també els amuntega sense parar perquè no se'n perdi
ni un i tots ens salvin. A *Les cançons d'Ariadna* i a la *Primera
història d'Esther* el luxe gairebé orgiàstic del llenguatge arri-
ba a extrems que ens poden semblar desorbitats com aquell
joc de garlandes enroscades en hèlix que munten per les co-
lumnas del retaule.

Hem pujat al cementiri de Sinera per dir l'últim adéu a
Salvador Espriu. El dia és quiet, i el blanc dels murs i les
columnes dels xiprers no tenen gens d'arravatament. Tot és
pau i silenci, i la llegenda es fa tan pròxima que ja no admet
comentari. A l'horitzó, el mar es limita amb una ratlla per-
fecta. Això també és un cementiri de somni, amb la seva es-
tructura perfecta, amb la seva exacta proporció, amb la seva
admirable senzillesa. I m'adono que aquella altra escriptura
del poeta, tallada, precisa i lacònica dels moments més
íntims i decisius, li correspon plenament quan les paraules
ja no es crispen, sinó que rodolen suaument com els vials
que van a mar o la barca que ja reposa a la platja. Ara que ell
reposa definitivament, és dolça aquesta pau que va envaint
la tarda. Estic trist, però penso que ell estimava els morts i
que a mi ara em toca de fer-ho. I crec, i això em conhorta,
que com nosaltres estimem els morts, els morts, des de l'al-
tra banda, també encara ens estimen.

Ara que ens deixa Josep Maria de Casacuberta, em sembla que desapareix amb ell una manera de ser i de treballar que recordarem amb enyor. Ja ho sé que és absurd que un home sol emprengui una tasca com la que va omplir tota la seva vida sense cap suport d'Universitat, de fundació pública o privada, o de Conselleria de Cultura. Però, precisament per això i pel bon final de l'aventura, ara ho veiem com un paradigma de virtuts que no sabem com reconèixer i agrair. Tenim entre nosaltres, que hem hagut d'improvisar tantes coses a través de circumstàncies adverses, altres exemples d'una tenacitat similar. Però potser cap que hagi arribat a port amb un resultat tan feliç. Aquest mig segle de l'Editorial Barcino és una lliçó inesborrable. Ara tinc sobre la taula alguns dels seus volums per complaure'm, una vegada més, en la pulcra tipografia, en el paper amorós, en la coberta sòbria i precisa, en el rigor científic dels textos. Només la memorable Fundació Bernat Metge ens servirà de paral·lel. A fora, és clar, trobaríem altres exemples, com les sèries de la Nouvelle Revue Française, les quals ja han acompanyat en tot el món diverses generacions de devots dels bells llibres.

Un aire ja malenconiosament noucentista ho presideix tot. El gust per l'obra ben feta, el sentit del deure, allò que es programa amb consciència molt lúcida perquè se sap què és el que ens cal. Refer un passat amb tantes intermitències implica un retorn als nostres orígens perquè aprenguéssim d'on veníem i sabéssim cap on havíem d'anar. Els nostres clàssics medievals es posaven realment a l'abast amb una edició assequible que si era plena d'exigència també entenia que s'havia d'arribar a un públic que no fos de purs especialistes. Teníem una literatura gairebé desconeguda per raons de distància en la història i per decadències que ho arrasa-

ven tot. Ara, aquesta meravella d'una transcendència realment universal del *Llibre d'Amic e Amat* de Ramon Llull, de la *Crònica* de Ramon Muntaner, de *Tirant lo Blanc* de Joanot Martorell o dels estrams d'Ausiàs Marc, havia de sonar definitivament a les nostres orelles. Era el nostre patrimoni irrenunciabile que havia de donar el seu fruit.

Tot això ho impulsà Josep Maria de Casacuberta amb una generositat exemplar, amb aquell aire de no fer res propi dels homes que anteposen una idea moral a la pròpia complaença, a la seva vocació més directa. Perquè parlem d'un home que inicialment era un universitari, un erudit que hauria pogut deixar-nos una obra d'investigació més extensa i més apta per a la seva glorificació. Va preferir el sacrifici d'aquella feina ben feta que assenyalàvem abans. Es féu editor perquè això era el que ell creia que ens convenia a tots. He parlat d'agraïment col·lectiu, i és segur que sempre hi estarem en deute.

La continuïtat d'una cultura, i encara més de l'última arrel d'un poble, va ser assumida tan plenament per ell que pogué passar dels clàssics medievals als nostres renaixentistes amb una facilitat admirable. I en això se situa la seva obra més personal d'investigador i que en tantes pàgines seves dedicades a estudis verdaguerians tenen un coronament feliç a la seva plena dedicació a aquesta terra que tant estimava. Una terra que coneixia pam a pam, perquè, com Verdguer mateix, l'havia recorreguda amb aquell afany d'excursionista que ja arrenca a tot Europa des de final del XVIII, i que entre nosaltres el Romanticisme i la Renaixença havien de propulsar fins a fer-ne una iniciació d'amor i de fidelitat. Josep Maria de Casacuberta és una figura rellevant entre aquests homes que saberen fer una mateixa cosa de la vida de cada dia i del seu somni de futur. Ara veig en un periòdic una fotografia seva que ens el mostra descansant sobre unes garbes en un camp de la Plana de Vic. Va en mànigues de camisa i porta corbata i un jersei polit que el mig

abriga. No sé si dorm o pensa. La bonhomia del rostre és admirable; la dignitat de l'expressió, eloqüent. Està en pau amb ell, amb la seva pàtria i amb el seu món. És com un preludi d'aquesta mateixa pau que ara acaba d'aconseguir definitivament.

VAIG A CONSELL DE CENT

Quan dic vaig a Consell de Cent no em refereixo a tot aquest carrer llarguíssim com tots els de l'Eixample, sinó només a aquest petit tram de 200 metres que va des del passeig de Gràcia a Balma. S'hi amunteguen les sales d'art, i el gust de veure pintura o escultura, d'anar seguint el que fan els qui es dediquen a aquests bells oficis, m'hi porta. És un racó barceloní que en aquestes últimes dècades ha adquirit un gran caràcter.

Diem sovint que l'Eixample és una quadrícula monòtona, però això només és veritat sobre el plànol. Si ens hi perdem a poc a poc i amb els ulls atents és plena de sorpreses. Una d'aquestes és el petit fragment que ara evoco. Per a alguns com jo s'ha convertit en un lloc agradable i familiar. Ho és fins i tot en un sentit social. En aquesta gran ciutat tan enorme es fa cada vegada més difícil trobar coneguts i a vegades ens sembla que els seus únics habitants possibles són els cotxes, que ho envaeixen tot, fins les voravies. Aquí, en canvi, hi trobo amics que fan el mateix recorregut i van d'una sala a una altra. És bonic saludar-los, preguntar què fan ells i els seus.

Entro a la Sala Ciento i un jove pintor, Ramon Herreros, que cada dia haurem de tenir més en compte, em sorprèn amb les seves teles ponderades i exquisides. En aquests moments de convulsionismes exacerbats, d'un retorn expressio-

nista que fa sentir els seus crits i els seus mals averanys, Herreros sembla complaure's en una altra mena de retorn. Li agrada l'ordre, la crispació discreta, les estructures molt ponderades, un joc molt savi de línies de colors. Hi ha un dring musical ple de dolcesa en el conjunt. L'ombra del Paul Klee més íntim i harmoniós s'hi projecta.

A Dau al Set em trobo amb un gran conjunt del nostre avantguardisme, que ens pot omplir d'orgull perquè els noms que s'hi estableixen són molts i il·lustres. Potser les fronteres són massa distants, perquè van des d'un Anglada Camarasa i un Canals fins als últims arribats a l'aventura, un Barceló o un Llimós. Però és lògic que totes les antologies siguin perilloses o discutibles. De tota manera, l'espectacle és reconfortador i el momentani museu és d'un interès extraordinari.

Una altra antologia es pot veure ara a la Sala René Metras. Reuneix els artistes que durant aquests últims anys foren la base d'aquelles memorables presències dels nostres temps, que constitueixen com un guiatge per a tota la nostra joventut més inquieta i més creativa. Ja tot comença a ser història. Hi ha noms de fora i d'aquí en una amalgama incitadora.

En aquest cas, però, més que els noms recollits ens interessa un altre nom que hi ha darrera d'ells. És un capítol brillant de la nostra vida artística. Podriem referir-nos a un marxant d'art expert i clarividenc. Però em sembla millor parlar d'un enamorat de l'art generós i entusiasta. Això és el que fou aquell home admirable que es deia René Metras i que recordarem sempre.

A la Sala Gaspar, circula pel gran recinte la màgia fabulosa de les escultures de Moisès Villèlia. Sobre el blanc lluminós, el joc i el moviment de les canyes, aquell bambú casolà o arribat d'Amèrica, ateny extrems de lucidesa excessiva que ens obsessiona. La matèria hi juga molt amb la seva transparència, amb els seus buits de gràcia, amb el vol

continu d'ocell o de flor. Però hi ha també l'artesana saviesa; el gust pel joc, la probitat de la factura, el rigor amb aquestes construccions, floten en l'espai com si el creessin. És un món feliç, un mecanisme espiritual que ens torna a l'origen de la forma, a la veritat d'allò que creix per un impuls molt pur i directe.

Quan surto de la Sala Gaspar, el carrer del Consell de Cent continua essent aquell racó on encara la ciutat és viva i molt pròxima. Trobo un altre amic i el diàleg d'aquesta hora de pau i de bellesa continua. Tot parlant de pintura, anem pujant a peu Balmaes amunt cap a casa.

DE GIORGIO MORANDI A EUGENIO MONTALE

He escrit algunes vegades sobre els pintors del silenci segons una classificació segurament molt personal i gratuïta que me'ls feia distingir d'uns altres pintors que jo en deia del tumult o de l'estrèpit. Em referia a Piero della Francesca o a Vermeer de Delft o a Piet Mondrian, tots ells perduts en un somni embadalit davant les coses que els voltaven. No podia dissimular una simpatia molt meva, que no era garantia de res, però que tampoc no vol dir que no tingués les meves raons per justificar-la. Els noms citats són prou convincents per comprendre que tot un món d'emoció misteriosament continguda ens pot conduir fins a un últim racó de meravella.

Ara, l'actual exposició, al Palau Macaia, de Giorgio Morandi ens torna a enfrontar amb un d'aquests pintors del silenci que admiro tant. És molt completa i representativa, i el que hem vist dispers en col·lectives i museus se'ns hi ofereix amb tota la seva melodia creativa. El continuum d'una vida abocada a un fidelíssim procés de comprensió de la matèria plàstica s'hi fa claríssim. A vegades els artistes es perden en

mil aventures que els trasbalsen i ens els fan incomprensibles. Aquí, la monotonia temàtica, els colors que es repeteixen, l'arquitectura inalterable de les formes, ens permeten arribar fins al fons del pou d'aquesta ànima que no cerca res més que a ella mateixa. L'avantatge d'un conjunt com aquest és que ens obliga a contemplar sense traves un art tan pur i tan auster.

La natura morta pot ser un gènere molt adequat perquè aquest silenci arribi a extrems d'al·lucinació. Però en aquest cas la natura morta no és morta; és una natura silent, que no és el mateix, encara que en tingui l'aparença. Les ampolles de vidres i les cafeteres esmaltades, els vasos de zinc i les tasses de pisa, per dir-ho amb paraules exactes de Carlo Bertelli, constitueixen un panorama immobilitzat on la llum pot anar establint un joc sense escarafalls, una alenada discreta i acariciadora. Tot és allò que es veu cada dia a la casa on habites, i no cal res per arribar a l'última essència, al prodigi insondable, a la veritat que ens inunda en les nostres hores més plenes. En aquestes petites coses que el pinzell perseverant ha fixat per als nostres ulls, hi ha tota la lluïssor que ens justifica. Hi ha una metafísica més pregonada que la proclamada pels seus companys metafísics i que va haver d'abandonar perquè encara la volia més íntima. Es va quedar sol en aquella Bolonya en èxtasi. Els espais d'ombra que hi ha entre els objectes, amb les seves modulacions incessants, accentuen aquesta soledat benaventurada.

Penso en un contemporani de Morandi que també volia quedar-se sol i que ens ha donat una poesia de silenci. Em refereixo a Eugenio Montale, també callat i lacònic i que tampoc no volia res més que una paraula commoguda que, com un d'aquests objectes de Morandi, ja ho fos tot en el seu no-res aparent. Es va repetint en les seves estrofes d'un dramatisme punyent aquell *niente* tan expressiu d'un desgany exaltat. Giorgio Morandi va néixer l'any 1890 i Eugenio Montale l'any 1896. Tots dos tenien darrera seu, respec-

tivament, l'entusiasme per la màquina, els cotxes i el moviment frenètic dels futuristes, o la grandiloqüència presumptuosa de Gabriele d'Annunzio. Calia rompre amb tot això, amb un passat gloriós de quincalla que conduïa a èmfasis feixistes, i amb un avantguardisme mecanicista massa ingenu per arribar enlloc. Ho feren recloent-se en un passat que es feia present en la humilitat de les coses, encara que això pogués semblar una mancança de fe o una negació. El silenci, una vegada més, era l'única resposta. Van viure en el seu temps fora del temps, en el seu temps màgicament immutable.

EL PINTOR DEL PUTGET

Ens costa d'imaginar que el Putget sigui una muntanyeta del pla de Barcelona no tan alta com Montjuïc, però gairebé. Però el Putget està situat a la part alta de la ciutat i hi arribem a poc a poc, pujant la Rambla i el carrer de Balmes, i en canvi Montjuïc s'encimbella de cop ran de mar. Aquesta última altura encara existeix per a nosaltres com una meravella de verd. El Putget, l'hem perdut i ja no és aquell promontori màgic que escolliren els nostres avis de Gràcia com a residència d'estiu. L'hem vist desaparèixer aquests últims anys colgat per blocs de ciment que ens han fet perdre la seva adorable silueta. Ens omplim la boca de barris gòtics i de Gaudís, i, així, ens imaginem que som gent sensible que estimem el nostre passat. Però això no és veritat, quan amb tanta indiferència hem vist cometre aquest crim urbanístic que pesarà sobre les nostres consciències. No n'hi ha prou de donar la culpa a uns ajuntaments lamentables que han permès aquesta destrossa. Històricament tota la nostra generació en serà responsable.

Només se salvaran de la condemna els poetes, els pintors i alguns particulars que durant aquests temps han fet sentir inútilment la seva veu de protesta. Penso ara en aquest llibre adorable d'Elvira Farreras, *Adéu, Putget*, que amb tanta delicadesa ens conta la història d'aquest barri malaurat. També recentment un altre poeta-pintor, Ràfols Casamada, a *L'escorça dels dies*, se'ns plany cada vegada que des de casa seva veu abatre un arbre al jardí que ha de suportar l'assalt dels pisos amuntegats. Tot es va fent record lamentable i sobre la fronda desapareguda només queda la imatge rutilant, feta de randes de color, d'aquelles teles d'Olga Sacharoff, amb el primer terme de jardí i al fons una vista de Barcelona que es converteix tota ella en un pom de flors monumental.

En aquest homenatge que ara faig als bons fidels del Putget no pot faltar el nom d'un altre pintor, Josep Amat, que amb una persistència exemplar ens ha donat també la crònica sentimental del barri. Ara, la seva actual exposició a la Sala Parés m'ho recorda una altra vegada. Veig la reixa on s'amunteguen les branques tardorals, els graons de l'escala que va ascendint pel pendís, l'estatuària humil que decora el balustre, columnetes tornejades amb motlures de terrissa, els rams de flors sobre la tauleta circular o ovoide, aquesta llum que es filtra per la persiana verda, la màgia dels matins assolellats i de les tardes quietes. Tant d'amor expectant no podia tenir millor fortuna que aquest pinzell conscient en la seva cursa, tan tendre en l'arravatament i l'impuls.

Diem que Josep Amat és el pintor del Putget perquè ens evoca tot el que hi ha de meravella en aquell món que hem anat veient que s'enfonsava. I l'elegia continguda en el post-impressionisme de les taques ens dona la clau d'una pintura fidelíssima a ella mateixa, i que duu arreu aquesta visió extasiada de les coses que foren i que encara són en el record i en el somni. En altres temes grats a l'artista la jugada anirà continuant i la Rambla o el passeig i el port de Sant Feliu de Guixols, no faran res més que subratllar aquesta immersió

en una bellesa que ja és com una falla. Tot és fatalment anacrònic i absurd, irreal i impossible. Hi ha unes figuretes vestides de blanc que es recolzen a la barana, unes noies assegudes assenyadament a la platja, les veles canten el seu joc de vent i les floretes es van marcint al pitxer. Tot és felicitat i nostàlgia. I encara, més enllà, aquella paraula que tantes vegades utilitzem frívolament perquè hem perdut el seu veritable sentit i gairebé ens fa por d'escriure-la —vull dir la paraula bondat.

Josep Amat ha deixat passar el temps sense que s'alteri la seva manera de veure i de comprendre les coses. No li cal recórrer a cap altra història que aquesta petita alegria i aquest petit lament que impregnen les seves visions. Les modes i els ismes no el podien afectar. Tenia massa feina amb la seva mirada impertorbable. No podia veure res més, i feia bé, perquè no tot és canvi i aventura. També hi ha aquesta aigua profunda immersida en el pou de la vida. Penso ara en un pintor que ell estima, aquell Bonnard que també pintava flors, interiors silenciosos, jardins callats i uns cossos femenins en pau i harmonia. La pintura és també, a vegades, aquesta fervorosa recerca del temps perdut.

ELS ULLS I EL CARRER

Si no tenim pressa i anem a poc a poc, el carrer ens pot oferir un espectacle continu que no té res a envejar al que veuríem a la sala de cinema veïna o a la pantalla de televisió tancats a casa. Només necessitem aquesta meravella dels nostres ulls i una mica d'atenció. Passen massa cotxes, evidentment, però encara hi ha gent que també va a peu com nosaltres i botigues que ens tempten i la llum penjada als arbres. Si l'hora és una mica quieta i no hi ha res que

ens pesi al cor amb excés, la pau i la dolcesa ens acompanyen.

A l'aparador de la botiga de flors les roses sàviament col·locades són gairebé pintura de museu, natura morta —no tan morta— que ens omple de goig. No tenen la imminència que tingueren al jardí, i el sol no les encén i el vent no les desfulla. Però construeixen un retaule meravellós que només espera el pinzell d'un Renoir per quedar definitivament catalogades. Seguim l'itinerari de les fulles i les tiges i comencem a pensar. La rosa i el nom de la rosa, que hi ha darrera la rosa i darrera el nom de la rosa... Umberto Eco i sant Pau: "Ara veiem en un espill ple d'enigmes; després veurem cara a cara". Sabrem l'últim nom de la rosa.

Passa una noia molt bella per la voravia, els cabells li rodolen espatlla avall com una onada de llum. Empeny un cotxet amb un nen amb molta parsimònia i s'aixeca la corba dolcíssima del seu ventre, que espera un altre fill. Gràcies a Déu, encara tot continua, aquesta vida clara i esperançada, aquest seguir el camí de la vida. Tot el carrer queda perfumat d'aquesta joventut gloriosa i d'aquesta tendresa segura.

Al banc del passeig central hi ha un home vell assegut que va matant les hores que encara l'esperen. Té les espatlles vençudes pels anys i no sé si mira o medita. Potser ni una cosa ni l'altra, però és segur que quan ja no fem res comencem a fer una altra cosa. El llibre de la Saviesa, l'art d'envel·lir, de la brevetat de la vida. Seria bo que de tant en tant llegís Sèneca, però si només llegeix el diari ja n'hi ha prou. Té un bastó repenjat al banc que quan s'aixequi li servirà de company.

Al capdamunt de la Diagonal, el capvespre s'encén amb un roig rutilant. Ens pensem que a la ciutat només podem veure asfalt i ciment, però això només és veritat si anem amb el cap massa baix. Si l'aixequem, els ulls poden descobrir aquest esclat que ara ho transforma tot. Els núvols fan castells de somni i, esquinçant els núvols, el sol encara

reverbera. Més enllà hi ha el cel que amaga un altre cel com el nom de la rosa amaga un altre nom. Recordo uns versos de Robert Herrick, un poeta anglès del segle XVII, anostrat com sempre d'una manera perfecta per Marià Manent: "Canto Ocells i Florides, l'Ombreta i el Rierol, / l'Abril, el Maig, el Juny, les Flors de Juliol... / Escric de les Obagues, dels Crepuscles i, encara, / canto la Cort de Mab i el Rei de l'Ombra Clara, / Dic de l'Infern i canto (això sempre ho faré) / el Cel, amb l'esperança que un dia hi pugui ser".

ANTONI DE MORAGAS

Quan has tingut la sort de tenir a la vora anys i més anys, gairebé tota una vida, una presència clara, un cor net i una ànima noble, alguna cosa de tu mateix queda il·luminada per sempre encara que la mort pretengui tallar-la. Això és el que em passa quan penso en Antoni Moragas. Aquest cavaller pulcre i discret, apassionat i fervorós m'ha acompanyat des que tots dos a penes deixàvem de ser nens i començàvem a intentar de ser joves i homes. Recordo aquella infantesa tot just abandonada quan en aquells anys trenta encara jugàvem als patis de la Universitat i pel jardí i la biblioteca de l'Ateneu Barcelonès sota la mirada severa i reprovadora de la gent més prolecta que ja no ens entenia. Jugàvem també a casa seva quan ell es va inventar aquella curiosa confraria dels Homes de Bé i com Cal, que volia dir unes hores interminables i delicioses de discussions i d'il·lusions. Però ja llavors el mateix nom amb què Moragas havia batejat la seva associació tenia una certa severitat que amb els anys s'aniria accentuant. Un home de bé i com cal...

Antoni de Moragas s'ocupava de moltes coses artístiques, ciutadanes i patriòtiques, però el seu ofici era el d'arquitecte-

te. I ho era amb un rigor, amb una clarividència que em temo que s'ha anat perdent en aquests últims temps que hem vist tants malabarismes, tanta fantasia inútil i tanta obra que ja és ruïna l'endemà. Els poms de les seves portes tancaven sempre, les cadires que li agradava de dibuixar, perquè era un gran dissenyador, no queien mai. Els paviments, els murs, les ceràmiques, el joc d'arabesc fabulós de la fusta que tant el complaïa havien estat estudiats amb una paciència artesana que ja no existeix. Viure en una casa seva potser era a vegades una mica complicat perquè havia heretat dels seus mestres modernistes, concretament del seu oncle, l'arquitecte Antoni Maria Gallissà, un gust una mica fantasiós on les línies cerquen sempre elements de sorpresa, l'inesperat d'una motllura, el joc incessant de les formes que es van perseguint elles mateixes. Totes les seves obres tenen un gran caràcter, són inconfusibles. La seva adscripció als corrents més vius de l'avantguarda arquitectònica que el portaren a la creació d'aquell inoblidable Grup R, no li feren oblidar el pes d'una tradició que estimava com la seva sang de segles. Sempre hi havia l'afany de no rompre una cadena i una Catalunya somniada i viscuda que li va donar moltes alegries i molts maldecaps, s'endevinava al fons d'aquesta obra i sobreeixia contínuament de les seves paraules quan parlàvem de qualsevol cosa.

Deixo la casa on va viure tota la vida i on l'empremta de Gallissà va tenir una continuïtat sagaç i respectuosa. Aquest món de meravella de les rajoles, del seu oncle i d'ell, omple les parets. M'hi he passat moltes hores mirant-les. És una bellesa que no s'acaba mai, i que em recorda fins i tot alguna adquisició al llarg de les nostres excursions per Aragó, Andalusia, Galícia, Castella, Portugal, Sicília, Turquia o Pèrsia. Vaig pujant amunt i em paro a Santa Maria del Mar, la gran fàbrica gòtica veïna. Arribo a la placeta de Sant Just i també entro a l'església. He travessat la plaça de Sant Jaume, i veig el temple del mateix nom que ell tant estimava.

També visito una vegada més Sant Felip Neri i el Pi, i hi reso per ell, i penso que això de resar moltes vegades ho havíem fet junts. M'he perdut per la Rambla, la plaça Reial, el Liceu, el pati de la Biblioteca de Catalunya... Antoni de Moragas es va passar tota la vida fent aquests trajectes. Era un habitant d'aquesta Barcelona més noble i entranyable. S'ho estimava tot, fins el més petit detall, i en parlava amb un tremolor d'enamorat. Els barris alts de la ciutat, començant per l'Eixample, també els estimava, però eren una altra cosa. Jo també sovint passo per aquests indrets. Ara sempre que ho faci estic segur que la seva ombra m'hi acompanyarà.

UN RACÓ D'ANGLATERRA

És evident que la intenció d'Olga Xirinacs en escriure aquest bellíssim llibre, *Al meu cap una llosa*, que li ha valgut el premi Sant Jordi d'enguany, no era pas fer cap biografia de Virginia Woolf. No tan sols la relació més o menys novel·lada d'aquests mesos que precediren la seva tràgica mort esdevinguda el dia 28 de març de 1941, quan començava aquella altra primavera de guerra per a la seva pàtria dissortada. Tampoc no ho era la de descriure aquells petits personatges que pogueren ser el públic d'aquell espectacle que ha deixat un rastre tan trist a la literatura anglesa d'aquest segle. Ni el metge humanista que admira, ni la pobra infermera malalta, ni la grangera voltada de tasses de porcellana i de silencis, ni la mestra coratjosa, ni l'aviador intrèpid, ni l'enrolat a la vigilància antiaèria, ni altres figures més secundàries no deixen de constituir un cor de fets i de vides que van salmodiant aquelles hores que emmarquen la gran desolació final. La mateixa Virginia Woolf, com l'autora mateixa ens diu, no deixa de ser una ombra que no té nom i que,

com a màxim, és una mica de llum esblaimada que ho entela tot des d'una mort que no sabem mai si acaba de succeir o encara espera la seva hora.

Olga Xirinacs ens té acostumats a aquest món de traspassos en què realitat i somni van construint un entrellat en el qual record i vida són indestriables. Les seves obres anteriors, *Música de cambra* i *Interior amb difunts*, a base de papers perduts i retrobats, de retalls que es van afegint com en un trencaclosques que, a poc a poc, ens fa aparèixer una ciutat perduda o un jardí somniat, ja eren una premonició d'aquest teixit delicat que ara en aquesta última obra que comentem arriba a extrems de lucidesa que ens esborronen. Insistim que tot és màgicament inventat, encara que no hi faltin els suports documentals, els paisatges trepitjats, una última evidència en el caient d'un vestit, en el fistó d'una punta, en el corriment d'una cortina a la finestra. Però el do de la poesia deu ser aquest: que tot vagi a parar a una altra realitat que és més veritat que la mateixa realitat. I, ara, aquella escriptora anglesa que tantes vegades ha estat objecte d'una lectura apassionada i aquella mort que ja se'ns ha fet mítica com l'esfondrament d'un món irrenunciable, arriben a una imatge que no per imaginada o fictícia deixarà de ser nostra per sempre.

Potser tot això que escric no té cap altra explicació, perquè també per a mi aquell racó d'Anglaterra somogut per aquell cos que es precipita riu avall és un record molt personal. Vaig sovint a Brighton, on és enterrada Virginia Woolf, i a la Universitat de Sussex, on es guarden molts dels seus papers. Els he repassats algunes vegades. El riu Ouse d'aquesta història és a molt pocs quilòmetres. Els rius de França discorren a poc a poc per planes immenses i valls dolcíssimes. A Anglaterra, en canvi, són precipitats, lírics i ràpids. El més gran de tots, el Tàmesi, només té 365 quilòmetres. L'he vist néixer i l'he vist morir. Als altiplans de Costwolds Hills és un fil d'aigua a penes perceptible. Al llarg estuari de

88 quilòmetres que el porta de Londres al mar del Nord, envaït per la marea, es converteix en un mar inacabable. El petit riu Ouse de Virginia Woolf és més modest, naturalment. Però tampoc no té res a veure el seu origen d'ègloga amb les aigües més turbulentes que van a parar a New Haven. En un dels seus dolços revolts varen trobar el cos de Virginia Woolf, que havia sortit a peu de casa potser pensant en aquella imatge d'Ofèlia pre-rafaelita que tantes vegades havia admirat a la tela de Millais. Una bona amiga meva, Ester de Andreis, una poetessa que admiro i una de les persones més sensibles i intel·ligents que he conegut, un cúmul de virtuts d'una vella Europa que encara a vegades intentem de fer reviure i que segur que enyorarem sempre, m'havia demanat que féssim unes fotografies de la casa de Virginia Woolf i del riu on va trobar la seva vida i la seva mort. El dia no era gaire lluminós. La casa tenia aquella malenconia necessària per a l'ocasió, i al jardí els arbres encara semblava que es planyessin. Vàrem baixar riu avall a peu com ella ho devia fer tantes vegades. Férem unes fotografies a l'atzar, perquè res no ens indicava un lloc precís, una fita exacta. Però tant se valia, era el seu riu, aquella aigua encalmada, aquella tarda silent, les paraules de llum que se'ns arrossegaven a la memòria.

UNA DONA

Té una mirada abstreta com si somiés o mirés més enllà. En la llum de la cambra o en el blanc del paper és una presència imperativa que m'obliga a romandre en el clos que vàrem escollir. No caldrà cap paraula, foren dites i repetides fa molts anys i ara només tenim aquest gran silenci on les coses s'apaivaguen dolçament. "Els anys no foren salabrós

recapte —car lentament han madurat el cor". Hem tancat els porticons, i esperem el crepuscle. Esperem la nit que ens agombola, aquell somni que ens ronda, el lent respirar de les hores, la pau de tot en els cors sadollats.

Ens va costar molt d'arribar en aquest replà de la vida on tot s'agrisa i es fa com més indiferent i ric. Havíem de travessar la impaciència dels 20 anys, aquell implorar continu un final de viatge que no havia d'arribar perquè els viatges no s'acaben, i només hi ha aquest petit atur miraculós de quan les coses s'accepten. Foren anys de viatge o de desert que tampoc no sabríem menysprear perquè a través dels seus avatars anàvem creixent cap a l'entesa. Recordo matineses de febre en què tot semblava malversat, i no hi havia cap altra sortida que rompre i tornar a començar. No sabíem que l'amor és una gran paciència. Ens pensàvem que el podíem refer al nostre albir, que era una joguina a les nostres mans. Precisament com una joguina podíem espatllarlo. Ens ha calgut molt de temps per aprendre tot això. Ara al balcó hi ha una cortina blanca brodada de flors que ens protegeix.

No em mouré d'aquí i aniré resseguint les línies del teu rostre, el caient dels cabells, el plec dels llavis. Les teves mans i les meves mans s'han cansat de tanta vida que ens tocava. Però aquesta tarda segella el pacte que ens vàrem fer quan l'amor era un impuls primigeni, i no podíem saber què ens hi jugàvem. La cortina blanca oneja suaument perquè per la finestra oberta ha entrat una mica de vent. Ja ho saps que més enllà hi ha els arbres de sempre, aquell jardí de les teves petúnies. El plàtan encara és verd. Aquesta tarda, quan tornava, he trobat un veí que m'ha dit que demà plouria. Plou sobre els cors, però la pluja és dolça. Torno a mirar els ulls, els ulls que somien i miren més enllà.

Contemplo aquesta petita tela de Miquel Villà que tinc a casa i que admiro tantes vegades. És un tros de paisatge dens, amuntegat, una mica selvàtic. La primera impressió és que estic tancat. És com si, de cop, m'hagués enfonsat en un pou de vegetació on tot conspira per allunyar-me del món. No hi ha cel que s'obri en una ampla perspectiva: l'horitzó es reclou, oprimit per successius plans que a penes ens poden fer una sensació de distància. Tot és a tocar. Sempre un primer terme emmarcat per ell mateix. S'ha de mirar amb molta calma, i no com si engolíssim esbojarradament una visió dilatada i instantània, sinó com si ho féssim a glopets per no perdre cap detall, aquest petit detall que és decisiu. Assaborir la delicada minúcia de la pintura que es va succeint lentament. Anar-ho recollint i emmagatzemant tot a compàs del temps perquè aquí, al capdavant, sempre falta temps i sempre sobra espai. Som lluny d'una vastitud que ens allunyi de la visió més immediata. Els cels de Turner invitant-nos cap a la transfiguració i al somni són rebutjats obstinadament com una temptació inútil, com una fantasmagoria vana. Les coses hi són quietes, callades i molt pròximes. Tot hi és contundent, arrelat i segur. Si el realisme és això, aquesta pintura és un cert realisme. Dels ulls al cor hi ha molt poca distància. Però aquesta afirmació és també perillosa, perquè el cor massa poderós i meditatiu ho trasbalsa tot i, en una última instància, un sentiment molt personal del color va teixint la seva aventura.

Aquesta concentració del món que el fa compacte i tàctil, quotidià i sense fugida possible, encara es fa més aclaparadora quan el pintor abandona el paisatge i es tanca a casa seva. Casa seva vol dir aquests interiors somnolents on la fusta, els atuells, la calç de la paret, el pa sobre la taula, constitueixen un petit panorama silencios que ja ho és tot

per a la nostra vida. Molt a la vora, hi trobarem aquella penombra de l'estable i les formes aplomades de les bèsties que l'habiten. La rastellera de les vaques amb el blanc incendiàt, el negre rotund i el caoba sumptuós. Una mica d'asfixia i d'angoixa hi fa difícil la visió. Tenim por de topar en aquesta clausura on la llum sembla que no tingui entrada, i si en té és un petit llampec solitari. Una altra vegada el color hi fa la seva aventura sobtada que encara ens obliga més a concentrar-nos. I, si sortim a fora, tampoc no ens alliberarem d'aquesta proximitat de tot. Perquè les perspectives hi seran mínimes, les parets de les cases del poble ens hi tapen l'horitzó; el mar, l'hi veiem com a través d'un forat, el riu hi és presoner dels arbres que se li tiren a sobre, les finestres hi són petites, amb els porticons tancats, i tot ho colga un blau de cel dens i gairebé negre com si sempre fos nit. La contundència de les formes hi immobilitza l'aire, hi fa impossible l'alenada del vent.

Tota aquesta força de vida i de contemplació, aquesta tossuda fidelitat a les coses i als llocs —el Masnou, la Pobla de Segur o Eivissa— la podem, ara, resseguir en aquesta gran exposició antològica de Miquel Villà que veiem actualment al Palau Moja. Els 80 anys de l'artista arriben a una plenitud feta de constància i de fervor. El seu pudor rebel i altiu li ha permès de no fer cas de totes les temptacions que podien desviar-lo d'una trajectòria que ara ens sorprèn per la seva coherència. No és que no fos sensible a les veus dels altres, a tota la inquietud que es descabdellava contínuament al seu voltant. Era capaç d'estimar i de comprendre. Però en tenia prou amb ell mateix per no perdre el fil de la seva obsessió. Per aquest motiu, es fa difícil en aquest cas de parlar d'etapes i de canvis. Una unitat de fons i de formes ho presideix tot. És evident que el pintor és d'una terra i d'una època. I que sempre hi ha una font primera que encarrila les aigües. Seria fàcil i còmode parlar de Rembrandt o de Cézanne. Però sempre aniríem a parar a un afany d'anar se-

guint el mateix camí, de construir-se, a poc a poc, un mateix, i sense distreure's. I és precisament aquesta tensió moral tan explícita el que admirem en l'obra de Miquel Villà.

XAVIER VALLS, UN ALTRE PINTOR DEL SILENCI

Hauré d'afegir un altre nom, el de Xavier Valls, a la meua llista de pintors del silenci que cada dia admiro més. No sé ben bé per què, però potser els anys, amb la seva nostàlgia inevitable, em predisposen a aquesta vida quieta i meditativa, que irromp de la tela com aquelles matinades i aquells capvespres on tot sembla aturar-se en un presagi, o un desmai. Arriba un moment, a la vida, que aquests pintors t'acompanyen com si et portessin cap aquella pau que has somniat en la teua hora millor.

Recordo la presència majestàtica de les grans figures de Piero della Francesca; els blancs abismals dels hàbits dels frares mercedaris de Zurbarán; els rectangles de les teles de Mondrian, i que només tenen equivalent en aquells conreus també tan ben compartimentats de la seva Holanda nadiua; en el mateix món, la casa de Vermeer de Delft, amb la petita escletxa d'una finestra que ens deixa entreveure el moll, o amb la porta que ens endinsa cap al passadís ombrívol; hi ha, encara, l'altra casa, la de Giorgio Morandi, on els pots casolans s'arreglaren sobre la taula; i els carrers i les places de París, només habitats per una petita figura que s'esmuny, de Balthus.

Tot plegat és com una introducció al misteri de les coses que ens volten, i que massa sovint mirem indiferents com si no existissin. És precisament per fer present aquesta existència que aquests pintors esgrimeixen els seus pinzells savis i pacients.

L'escenari on es desenvolupa l'aventura pictòrica de Xavier Valls serà, fatalment, el mateix. La natura morta, les pomes i el raïm, l'espelma i la botella, el cistell i la gerra, s'ordenen sobre la taula perquè anem assaborint el seu perfum i el seu perfil. Al jardí d'Horta, o a la vora del Sena, aquesta realitat té la mateixa insinuació i el mateix respir. De vegades, pensem que tot comença a existir com una llum auroral. També podem imaginar que tot ha acabat d'existir com quan la nit s'aclofa sobre la terra. En realitat, però, tot existeix, i la nit ens espera amb la seva càrrega de somnis.

El tòpic es fa inevitable. Ni sabem mai si vivim més quan estem desvetllats que quan adormits. Els nens i els poetes han intuït, sovint, aquesta torbadora ambivalència. Xavier Valls la il·lustra plàsticament. Tot és traspàs, el salt cap a un altre món. Ens resistim a considerar com a realista aquesta pintura en el sentit pejoratiu que tantes vegades adquireix aquest qualificatiu. També se'ns fa difícil d'entendre per què tan sovint ha estat considerada poc sensible a les inquietuds de la seva època.

El que sí que és segur és que és una pintura que no vol escandalitzar, que en té prou amb l'assossec del seu gest, que ha sabut estimar les coses que li tocaven, i entre aquestes coses, la seva terra, la seva tradició, un passat que era seu, un mateix rostre, aquell arbre de sempre. La fidelitat és la seva aventura.

El silenci són els grisos, els blaus, els roses, les tonalitats sense cap estridència, la boira sobre el riu, la paret aplomada, la cadira al costat de la porta, la muntanya com un núvol. Tot sempre és ell mateix, vull dir Xavier Valls.

Tant se val Notre-Dame, o el llac de Como, el Montseny, o Mallorca. La insistència i la monotonia és el gran secret d'aquest art que no vol res més que una riquesa molt íntima. El gest serà sempre encalmat, com el d'aquesta dona que lle-

geix una carta o destapa la tassa, o aquests nens que ofrenen la fruita o miren les flors al gerro. Tot es va esvaint en una llum dolcíssima, com aquella figura femenina en un blau-rosa tenuíssim que es perd més enllà del blanc trencat de la porta entreoberta.

ALLÒ QUE VEIG CADA DIA

Passo hores i hores a les grans galeries que a dos costats del quadrilàter perfecte de la casa s'obren al paisatge. Les vuit arcades de llevant són una mica feixugues i donen al jardí frondós i al mur negre de pedra volcànica que tanca l'heretat. Tot és com una cambra de verd on canten els ocells i la visió es fa íntima. Les set arcades de ponent són més esveltes i es recolzen graciosament sobre els pilars historiatats. Constitueixen un marc precís per a la visió, que ara té molt camp per córrer cap als sembrats i les muntanyes del fons. S'escolen matins i tardes, capvespres i nits i no hi ha cap pantalla de televisió que pugui competir amb aquest espectacle. El cor sobreïx i el pensament no para.

A primer terme veig el plàtan de trenta metres que va establir la seva tapisseria, que és inquieta i esfilagarsada a la primavera, densa i opaca a l'estiu, d'or incendiat a la tardor i d'una cal·ligrafia oriental a l'hivern. Al seu costat, una magnòlia ofereix la panòpia de les seves fulles brillants i el blanc lletós de les flors.

Després veig com ha crescut l'alzina que he vist néixer. Ja té prop de cinquanta anys, els mateixos que fa que visc en aquesta casa. Sempre he pensat que la gla que es desprenia del bec d'un ocell va produir un dia feliç aquesta meravella que m'ha fet tanta companyia anys i més anys. És un arbre savi i pacient com jo voldria ser-ho.

En el segon terme del paisatge que albiro s'estenen els sembrats en triangles i rectangles que foren fixats ja fa segles i que van canviant de color i d'ufana segons les lleis dels conreus i del temps.

No gaire més enllà, la massa arbòria de la Moixina és d'una magnificència exultant. S'hi amaga aquella font on hem anat i anem tantes vegades. És un paratge privilegiat que escolliren els pintors per plantar-hi el cavallet des que Joaquim Vayreda el va fer el seu petit Barbizon. Sempre que hi vaig m'aturo un moment davant de la pedra que em recorda Rafael Llimona, aquell home adorable que va estimar aquest paisatge com ens diu la llegenda gravada. Després m'assec en una pedra veïna i penso que els records són d'una força esbalaïdora.

Ja molt més enllà d'aquesta Font Moixina, l'escenari es clou amb el massís del Puigsacalm que presideix la fossa olotina. Quan el matí és molt net puc distingir el Santuari de Santa Magdalena del Mont, un antic priorat de canonges regulars augustinians que data del segle X i que ara és només una ermita.

Una mica més avall hi havia el santuari de les Olletes, un lloc obligat de parada quan pujàvem cap a la muntanya. Al juny hi ha aquelles maduixes petites que eren la nostra delícia, i collir-les, un crit d'alegria constant.

Però no podem perdre massa temps perquè ens espera la cresta precisa del Puigsacalm, aquell perfil que ara veig i que ha estat com una bandera de la meua vida, i que més o menys bé podria dibuixar sempre en aquesta quartilla encara que no el vegi. És singular i únic com una rúbrica notarial. Quan l'abandonàvem per tornar a casa, en el camí de retorn ens topàvem amb el verd ajaçat de Pla Traver, que ja en aquella infantesa em feia somiar unes prades angleses que encara no havia vist mai. Més avall, les escales abruptes de Sallent són una prova dura per a les cames, però el cant de l'aigua del salt a la vora és una carícia constant.

Tot això és el que veig cada dia assegut a la galeria de la casa. En el ponent dolcíssim, l'ocre i el vermell, el gris i el negre van fent el seu joc aprimorat.

Sovint hi ha un tendal de núvols sobre la muntanya, i l'escenari agafa un ímpetu wagnerià. Però també sovint, quan la nit s'ha imposat, el crepitar de les estrelles crea una pau sumptuosa.

I, si les estrelles ja no hi són perquè la lluna fa el ple, aquesta pau té una transparència màgica.

I no ens cal res més ni a mi ni al paisatge.

ELOGI DE SANTS

En aquest intent de recuperar nous espais públics, en una ciutat que tan sovint ens afeixuga amb la seva densitat excessiva i el seu trànsit abusiu, el parc de l'Espanya Industrial, inaugurat últimament, és un encert indiscutible. Una de les zones més malmenades de la nostra ciutat per un urbanisme cec i insensible que va imposar les seves malifetes durant tants anys, oferirà des d'ara, i gràcies a l'obra de l'arquitecte Luis Peña Ganchegui, un aspecte més humà i amable. Amb una comprensió perfecta de les necessitats del barri i de l'arquitectura caòtica i absurda que el rodeja, i encara més del passat històric que el condiciona, s'ha aconseguit un conjunt que sorprèn per la seva audàcia. Qualsevol cosa que es crea de nou necessita temps per encaixar-se en el seu lloc. Els plàtans de l'antiga fàbrica tenen vida, però les noves plantes encara n'esperen. Però estem segurs que tot conspira perquè s'hi arrelhi aquell escalf que volen aquests indrets. Ja hem vist nens jugant en els vials, vells prenent el sol, parelles en els bancs.

L'aigua és el protagonista de l'aventura. El gran estany,

l'escalinata prepotent i l'èmfasi de les torres que vetllen i n'il·luminen el total, tenen una teatralitat que ens podia fer pensar en aquell rosari de termes que els romans escamparen per les ciutats mediterrànies del seu imperi. Tot invita al joc i a l'esplai, i quan la piscina i el polisportiu en completin el conjunt, aquest caràcter lúdic encara es farà més clar i feliç.

Tot és una conseqüència d'aquell encertat encaix amb l'ambient circumdant que assenyàvem abans. Sants, el poble o el barri de Sants, amb els seus segles de camps i d'hortes, amb el seu passat més pròxim de prats d'indianes i de naus industrials amb el seu Vapor Vell i el seu Vapor Nou, amb el record de Joan Güell i de l'Espanya Industrial, constitueix un rerafons obligat que fa que tot ens sembli lògic i fatal. Assenyadament s'han conservat i restaurat els vells edificis que en quedaven: la Casa del Mig, les escoles, les fileres de plàtans que ens fan pensar en aquelles carreteres de poble que veieren passar en matinades fosques els obrers i les obreres que anaven cap al treball. I ens arriba, amb l'arquitectura, un aire d'andana d'estació de ferrocarril vuitcentista. Sobre una llinda, oportunament restaurada, les rajoles modernistes proclamen, amb un cert paternalisme que ara no ens toca discutir: "Sancta Maria ora pro Populo".

He dit que els nens del barri ja juguen al parc. També el senten seu aquella parella de vellets que hi he trobat contemplant uns plafons on s'exposen els plànols del nou jardí, i imatges de la fàbrica antiga. Mentre penso que és una llàstima que no s'hagi pogut conservar una d'aquestes grans naus que veig fotografiades, aquells vellets que tinc al costat van recordant la seva vida: l'any ja llunyà que varen entrar a l'Espanya Industrial i els dies inacabables que hi transcorregueren. I encara un estrany amor, que és el secret que al capdavant tot s'hagi salvat per a ells i per a nosaltres. Perquè és segur que és gràcies a aquest amor i al subsegüent esforç per preservar aquest rastre de vida, a les seves protes-

tes i a la seva constància, a aquesta lluita de totes les entitats i de tots els grups culturals i esportius, de tan admirable tradició en aquest barri, que ha estat possible que se salvés aquest espai destinat a ser la seva gran plaça major, el seu paisatge i el seu oci.

Sortint del parc he anat caminant a poc a poc pel carrer Major de Sants, ple de botigues i de vida, lluminós i clar. Em semblava que encara caminava pel parc. No tenim perdó: ens desficiem per conèixer paisatges i ciutats i no parem en una inacabable recerca de bellesa i de sorpreses. A vegades aquestes belleses i aquestes sorpreses les tenim a mà i passem de llarg amb la nostra inconsciència habitual.

MARIA LLIMONA DE CARLES

Ara que se'ns mor Maria Llimona de Carles, una vegada més he d'aprendre com la desaparició d'una persona que has estimat et deixa una cicatriu sobre la pell de la vida. Imatges i records s'amunteguen, tot allò que era efímer en els dies i que ara es fixa en la pantalla per advertir-nos que ha començat un temps inalterable. Sembla que tot hauria de fugir i encara roman, un pes sobre el cor i els anys que ens esperen.

Veig aquella figura d'una elegància fabulosa que encara em mira des d'aquella tela de Joaquim Sunyer que he vist tantes vegades, al nostre Museu d'Art Modern. Porta la data del 1917, però res no envellia en el rostre noble, en les franges blaves del vestit folgat i finíssim, en el tul que fa una aurèola, en la pinzellada sàvia que anava cenyint els contorns amb la seva precisió noucentista. El pintor ens ha deixat una galeria de retrats de dames de la seva època que només té equivalent, a casa nostra, en aquella altra galeria de retrats, també de dames barcelonines, que pocs anys abans ens

havia ofert Ramon Casas. També és un dels que més m'impressionen. El cromatisme hi és dolç i discret, el blau s'hi esvaeix, però hi ha el detall del rosa de la rosa que la mà decandida sosté. Les mans ja no són del pintor, les mans són les mans dels Llimona, unes mans com no n'he vistes mai en la meua vida. Recordo les mans del pare, l'escultor Josep Llimona, i les mans dels germans: el pintor Rafael, el caçador Lluís. Unes mans inquietes, sensibles i expressives, que diuen més que no les paraules. Pertanyen a una raça esvelta, i les de Maria ens porten cap a unes altres mans pre-rafaelites d'aquella dona-model que pintaren Dante Gabriel Rossetti i Edward Burne-Jones.

A la gran escalinata dels jardins que Nicolau Maria Rubió i Tudurí va crear amb tanta sensibilitat per a la casa de Santa Clotilde dels Roviralta, a la Costa Brava, els xiprers que s'enfonsen cap avall i emmarquen el mar rutilant, tenen la companyia dolcíssima de la teoria de sirenes que va cisel·lar Maria Llimona de Carles. Són segurament el punt màxim de la seva obra d'escultora on la tradició, aquest instint prodigiós per les formes i el color que trobarem en tants membres d'aquesta família il·lustre, arriba a extrems de gràcia i delicadesa sorprenents. Més que no la fuga planyent de la forma en què es complaïa el seu pare, hi ha una llum d'Itàlia que correspon perfectament al paisatge, a l'arbitrària naturalitat dels caminals que ens hi porten, o la pau i l'harmonia mozartiana del conjunt. Tot hi és ponderat, feliç, com una tarda dolçament allargassada.

Potser és aquella tarda allargassada la que ens fa pensar en tantes altres tardes allargassades que per sort meua em va tocar de viure amb Maria Llimona de Carles. Ara me'n vaig a un altre indret on m'espera la fronda, també dolcíssima, dels voltants d'Olot. Estius i els anys d'adolescència i joventut. Aquell grup inoblidable, civilitzat i fervorós, de Maria i Rafael Llimona, de Pilar Barret, de Domènec Carles, de les germanes Bassols, de Francesc Vayreda, d'Iu Pascual,

de Xavier Nogués, on nosaltres, els joves gairebé encara nens, Xavier, Joan i Jordi Montsalvatge, Alexandre Cuéllar i jo fèiem d'acompanyants admirats. La tarda, anàvem diàriament a una font perquè això era el pretext obligat per assaborir un paisatge que ens anava posseint i que havia d'acompanyar-nos tota la vida. La font s'amagava sota els salzes, els pollancs, els verns, els faigs, els roures i les alzines. La toponímia n'és com una cançó: Font Moixina, Font Pobra, Font Faja, la Deu, les Olletes... Hi arribàvem per camins sinuosos, amb el pas lleuger i el cor abrindat. Seguïem els conreus, i admiràvem les roselles vermelles, i la pluja blanca del gra de fajol. Trepitjàvem l'herba humida dels prats. Tornaré a evocar una vegada més el vestit blanc, impecable, elegantíssim, de Maria Llimona de Carles, giravoltant sobre el verd. He dit que els records són imatges. Encara més en aquell món d'artistes i de poetes. Ara la imatge se m'ha fet definitivament inesborrable.

TORNAR A LA HUMILITAT DE LES COSES

A propòsit de la proliferació de museus que aquests últims anys podem observar, tant als Estats Units com a Europa, Philip Jodidio, en un editorial a *Connaissance des Arts*, ens diu que aquests nous edificis vénen a ser com les catedrals antigues, símbols de poder i d'orgull. Assistim a una era dels museus, i el diner dels poderosos s'hi aboca en forma de donació, o de fundació, com a l'Edat Mitjana s'abocava a les capelles funeràries particulars que enriquien les naus d'aquells temples. I els millors arquitectes del món s'hi apliquen perquè el seu bell ofici es converteixi en monument: Arata Isozaki a Los Angeles, Gae Aulenti a la Gare d'Orsay, de París, James Stirling a Stuttgart, Londres i Harvard.

Solament a Alemanya, del 1980 ençà, s'han obert 12 museus nous que proclamen aquest afany apassionat de donar a l'art un marc eficaç i espectacular. A Barcelona mateix, aquest signe tan característic del nostre temps es fa palès en tota mena de temptatives i projectes.

La referència a les velles catedrals ens sembla oportuna en aquest cas, perquè és evident que aquest moviment no seria possible si no tingués com a base una mena de sacralització de l'art que es manifesta en tota mena de textos que podríem aportar com a prova. Un antecedent brillant en seria aquella frase d'André Malraux en què afirma que la història, amb el seu esdevenir, s'ho emporta tot —idees, religions, cultures i pàtries—, i, al capdavall, només queda com a patrimoni de la humanitat el tors mutilat d'una estàtua, o el ritme galopant d'un poema. Si afegim a això el fet que els museus s'han convertit, actualment, en un lloc de pelegrinatge obligat per a turistes i escolars, la referència es fa encara més apressant. El nostre tribut espiritual es concreta en una contemplació fervorosa que es confon molt fàcilment amb el culte i la pregària.

No ens escau a nosaltres que ens planyem d'aquest fet indiscutible. Tot això ho estimem i ho comprenem, i també hem passat moltes hores trasbalsats per aquesta exaltació. L'home, també a través de la bellesa, arriba a la veritat i a la fe. Tot es confon en una última instància de totalitat.

Però, no sé per què, em penso que a vegades ens excedim, i m'agradaria tornar a un estadi on l'art i la poesia no fossin tan transcendents. Vull dir que estiguessin més a la vora de l'ofici i del joc, de la tècnica i de la innocència. Que no fossin, o que no semblessin, tan importants: com plantar una col, o aixecar una paret perquè s'hi enfilí el roser. Tornar a la humilitat de les coses, i encara que tot sigui sagrat no sacralitzar-ho excessivament.

Doso Dossi, un pintor italià del segle XVI de la cort d'Este-Ferrara, ens ha deixat unes imatges de la deessa Circe

amables i gracioses que no ens obliguen a pensar gaire. I també un *Trattato dell'arte della pittura*, on a les quatre primeres parts ens parla de la visió, de la perspectiva, del color i del dibuix, però a la cinquena s'estén per advertir-nos "de la infinitud de Déu i de la limitació de les obres dels artistes". Més trist, Jean Cocteau afirma que "la poesia és una religió sense esperança". Dossi i Cocteau en la seva obra ens poden semblar, ara, una mica frívols i inconsistents. Tot en ells és joc, filigrana i acrobàcia. Però a vegades això que en diem frivolitat té un rerafons de veritat que inútilment cercariem en frases, més altisonants i també més gratuïtes, de molts que s'ompliren la boca imaginant que allò que feien o deien era definitiu per a tothom.

ELS JARDINS DE RUBIÓ I TUDURÍ

Podem veure ara al Palau Macaia del passeig de Sant Joan una exposició, *El jardí obra d'art*, que ens il·lustra sobre l'obra admirable realitzada en aquest camp de la jardineria per l'arquitecte Nicolau M. Rubió i Tudurí. Plànols i fotografies ens fan recórrer el lluminós itinerari professional d'aquest home que es va dedicar tot al llarg de la seva vida a embellir-nos l'existència. En una ciutat com la nostra, on malauradament l'asfalt i el ciment han tingut un pes massa abusiu, el seu amor pels arbres i la gespa constitueix un contrapunt que mai no agraiem prou. La tasca iniciada per Forestier a Montjuïc va tenir en ell un continuador exemplar que ens compensa una mica d'aquesta insuficiència de verd en la nostra visió ciutadana que tantes vegades hem hagut de lamentar. Va ser la seva obsessió des de la seva primera joventut, i ho proclamen no solament les seves realitzacions, sinó iniciatives i projectes, i tantes pàgines dels seus llibres i

dels seus articles on el seu fervor es fa palès amb una circumspecta i abrandada prosa noucentista.

Si caminem per la ciutat i admirem alguna de les seves cases o dels seus monuments no ens costa gaire de posar-hi una signatura sota, i així la Pedrera o l'Hospital de Sant Pau impliquen sempre un nom concret que provoca la nostra lloança. Però això no passa amb els nostres jardins, que conserven un anonimat que moltes vegades no és just, perquè és segur que pel seu caràcter recorden també l'art de l'artista que els va crear. Que els jardins poden ser creació humana és una cosa que se'ns escapa i que només recordem en casos molt excepcionals, com el dels jardins francesos de Le Nôtre. Ens passegem per aquells bells recintes que ens acompanyen com si tot hagués nascut espontàniament, i no ens parlessin d'una època o d'un estil que immediatament associem a un edifici o a una tela. Ja el mateix Rubió i Tudurí se'n planyia quan reclamava per al seu doble joc d'arquitecte i jardiner una consideració més atenta.

Tinc la sort de viure en una casa on des de la finestra bastant enlairada m'acompanya sempre la visió d'aquell tapis fastuós de verd paisatgístic que centra i ordena la plaça de Francesc Macià. La discreció i l'esveltesa del conjunt, el punt just de lirisme dels arbres que recullen tan bé el pas del vent, fa contrast amb una arquitectura més deplorable que també tinc a la vista i em veig obligat a suportar. I per si això no fos prou també tinc a la vora una altra obra de Rubió i Tudurí que també m'ha acompanyat durant anys i més anys. Em refereixo als jardins del Turó, amb el seu estany de nimfees, amb els seus bancs propicis a hores de festeig, amb els seus vials malenconiosos i l'espai de jocs infantils on he vist créixer els meus fills.

Que Nicolau M. Rubió i Tudurí era una personalitat molt complexa, n'és una prova evident un llibret que tinc gràcies a la seva gentilesa, i que duu el títol de *Floretes del desert*. És un recull de textos on se'ns narren les vides i miracles d'a-

quests monjos orientals que els primers segles de la nostra era es refugiaren al desert dels voltants d'Alexandria i a la Tebaida. Són pàgines adorables paral·leles d'aquella *Historia Lausiaca*, de Palladi, un text extraordinari que Pere Gimferrer, que també l'admira, ens diu que són surrealistes però que per mi són també edificants. Associar l'entusiasme per aquells sants solitaris amb aquell dandi amb barret fort i amb terns impecables que veiem a les fotografies, amb aquell arquitecte fluctuant entre l'eclecticisme i el cosmopolitisme de què ens parla Oriol Bohigas, pot semblar una jugada excessiva. Però penso que per aquest gran mediterrani que creia en el jardí com una clariana del bosc o un oasi en el desert, les contradiccions poden ser només aparença. Ell, tan urbà i tan polític, comprenia aquesta complicitat a què al·ludim, i per això escriu aquestes paraules quan ens parla d'un públic possible d'un seu jardí singular: "Les persones més oblidades i més sacrificades d'una gran ciutat: aquells que sospiren per un racó tranquil, on la seva sensibilitat sigui respectada. La lectura d'un llibre, els tres ancians amics, l'home solitari que es passeja meditant, la parella sentimental i sense malícia".

CARLEMANY I GIRONA

Una vegada més vaig a Girona, i m'agradaria perdre'm per aquests racons ombrívols, en la quietud de pedra de la ciutat antiga. Pujo pel carrer de la Força i m'aturo un moment a la cantonada que dona al Palau dels Agullans, a l'escalinata barroca i a l'església de Sant Martí Sacosta. Tot seria massa teatral si no fos tan veritat. M'he d'arribar a la plaça de la Catedral, i, llavors, l'espectacle serà més impressionant amb la façana encimbellada en aquella altra escali-

nata encara més prepotent. El trajecte em sembla molt llarg, i no sols pel desnivell, sinó perquè vaig molt a poc a poc, com sempre que la bellesa ens captiva i ens reté. I penso que aquest pas lent és una reminiscència obligada de la meva adolescència llunyana. També anàvem a poc a poc per aquest carrer quan l'haviem de recórrer els anys del batxillerat, per examinar-nos a l'Institut. Llavors era aquella mica de por de la prova que ens esperava que feia alentir la marxa. Erem alumnes de l'Escola Pia d'Olot, i el dia abans havíem anat a Girona amb aquell trenet adorable que tampoc ja no hi és. En aquella època, els 50 quilòmetres que separen la ciutat de la Garrotxa de la capital gironina eren una distància massa llarga per fer-la el mateix dia dels exàmens.

Ara vaig al mateix lloc, però actualment, a l'Institut de les meves pors infantils, hi ha el Museu d'Història de la Ciutat, i m'hi espera aquesta extraordinària exposició: *Girona dins la formació de l'Europa medieval 785-1213*. Muntada amb una eficàcia lloable, constitueix una introducció a un període decisiu de la nostra història. Aquells segles en què Catalunya comença a ser aquesta Catalunya que encara és la nostra, han estat evocats amb unes pinzellades eloqüents. Muntatge i escrits subratllen la significació de les obres exposades que il·lustren l'itinerari. Assenyalar algunes d'aquestes obres és una tasca agraïda.

Hi veiem una reproducció fotogràfica a escala natural d'aquesta meravella del *Tapís de la Creació*, que tantes vegades hem admirat a la catedral veïna. Un facsímil del Beatus de Liébana amb la seva màgia cromàtica. I aquelles peces que ens arriben acompanyades amb el nom del gran protagonista d'aquesta història, el llegendari emperador: la cadira episcopal del segle XI i l'escultura de Jaume Cascalls en alabastre del segle XIV, que tradicionalment es considera com a representació de Carlemany i que fou objecte de culte des que el bisbe Arnau Mont-rodó ho establí l'any 1345. El

culte antic potser ara té un altre caire. Però és segur que amb ell invoquem un passat que constitueix el nostre orgull. Segurament, el nostre poeta Josep Carner intuïa això mateix quan escrivia aquells versos dringants: "Carlemany i el rei En Jaume / són tots dos en Paradís; / l'un és blanc com les congestes, / l'altre és ros com Jesucrist".

Quan surto de veure aquesta exposició, que no sabia com recomanar als qui estimen el nostre art i la nostra història, baixo cap al pont sobre l'Onyar i comprovo, una vegada més, la marxa dels esforços d'aquest bon alcalde Joaquim Nadal, per dignificar i fer lluir la seva ciutat. Les cases sobre el riu ara no tenen aquella pell decrepita que els donava caràcter anys enrera i que permetia tantes estrofes llangoroses. Potser s'ha perdut una estampa romàntica que podia commoure el nostre cor planyent. Però penso que també és bo que hi hagi una llum més alegre sobre les vides. Altrament, el temps, amb el seu seny inexorable, ja procurarà que el cromatisme, potser ara excessiu sobre el gran gris de la ciutat, vagi adquirint aquell punt de malenconia que ens sembla consubstancial amb el nom de Girona.

LA PLANA DE VIC

Me'n vaig a Sant Bartomeu del Grau, a l'altiplà del Lluçanès, perquè m'han dit que des d'allà dalt podré abraçar amb la mirada tota la Plana de Vic. És veritat: l'altura de 900 metres i els cingles on s'aboca la població poc concentrada constitueixen una miranda excel·lent. Aquesta tarda dolcíssima d'octubre, una mica de boira entela el paisatge, però potser encara el fa més precís i íntim. A primer terme, els pins silvestres s'arrapen prodigiosament al parapet de pedra que s'encimbella. Més enllà, els sembrats quadriculen

sàviament la terra i ens parlen de segles i segles de treball, d'un seguit de generacions que des de l'abat Oliba i els Montcada fins a la Renaixença i el bisbe Torras i Bages visqueren i estimaren aquesta petita pàtria. Viu reclosa com un parèntesi, ja en té prou amb ella mateixa. Té alguna cosa de plaça major de tot Catalunya, com una perllongació d'aquella altra petita Plaça Major tan bonica que presideix la vida de Vic, capital de la Plana.

A la terrassa de llevant, la successió de pobles que albirarem anima el panorama. La Gleva, Manlleu, Roda de Ter, Tavèrnoles, Folgueroles, Vic, Sant Julià de Vilatorrada, Taradell, Centelles. Hi ha arbres i fàbriques ran del Ter, que és el gran camí de la Plana. I s'hi succeeixen muntanyes, valls i altiplans: el Cabrerès i Collsacabra, amb els espadats altívols, els fondals de les Guilleries i els cims solemnes del Montseny, que són com el nus d'una llaçada geogràfica que més enllà es vessarà sobre el Vallès i la Selva. Si abandono la terrassa de llevant i vaig a la de ponent, ja ha passat prou temps perquè la tarda caigui. Ara el sol es pon i la serra d'or de Montserrat s'incendia. Ja ho sé, per què lligo aquests noms: tots dos els emparaven aquesta claror i aquesta boira de la Plana.

Això és un paradís de boscos i de conreus que el riu i la revolució industrial del segle passat havien de convertir també en un rosari de fàbriques. Camps i tallers necessitaven l'aigua que venia del Pirineu proper. Però això també és un solar de poetes. Jacint Verdaguer, fill de Folgueroles, anava cantant amb el seu vers lluminós ermites i santuaris. La Gleva és molt a la vora, i imagino la Verge al cambril. La mirada que es perd cap a Roda de Ter em porta el record de Miquel Martí i Pol, que amb el seu dir commòs ens parla de la fàbrica.

Des que era nen, moltes vegades cada any he travessat aquesta comarca. La tinc al cor i als ulls després de tantes anades i vingudes. I tampoc no era només un ocell de pas.

També m'hi he aturat, i hi he pensat dies i nits. M'acompanyen hores de Setmana Santa al casal dels Rocafiguera de Vic, aquella gran mola sobre l'ombrívol carrer del bisbe Casador, amb les cambres també ombrívols i la sala immensa on pengen uns rostres fets amb fruites i flors que em fan pensar en Arcimboldo. Centelles m'acollia a la casa dels Pratmarsó i en el barranc ressonaven els cops de les pilotes de tennis i, a l'hora d'esmorzar, les tasses de xocolata amb nata eren una delícia. Ca l'Herbolari de Viladrau em va ser un refugi aquells anys de guerra. També la muntanya ens protegia, i amb Jaume Bofill i Ferro i Marià Manent anàvem recitant versos sota els avets altíssims. Si evoco aquests records, és evident que ho faig perquè encara se'm faci més entranyable la Plana.

LOUISIANA

Sóc un assidu visitant de museus i no participo d'aquelles actituds tan extremoses que ens els feien veure com el cementiri de l'art, un lloc avorrit on matar les hores mortes quan ja no hi ha res més a fer. Jo n'hi he passades moltes que han estat per a mi no sols alliçonadores sinó també estimulants. Comprenc que quan al segle passat els artistes reaccionaren contra tantes acadèmies que els oprimien i plantaren els seus cavallets al camp, precisament per fer una pintura antiacadèmica, els museus comencessin a ser malvistos i fossin atacats com una nosa per a la seva llibertat creadora. L'avantguarda de les primeres dècades del segle podia incitar els iconoclastes moderns a cremar-los. És evident que la consigna de Marinetti i de tots els futuristes és explicable en un país com Itàlia, on els museus podien representar un pes insuportable i paralitzador. Però totes

aquestes consideracions històriques no tenen res a veure amb el fet que als museus a vegades ens esperen uns rostres o uns paisatges pintats que poden ser tan emocionants com la mateixa realitat que representen.

Tinc a la memòria una bona col·lecció de museus que he conegut al llarg de la meua vida i dels meus viatges. Però entre ells n'hi ha un que em té el cor robat i sempre que hi penso és com si tornés a ser feliç. Em refereixo al museu de Louisiana, a Dinamarca, no massa lluny de Copenhaguen, a ple camp, penjat sobre el Bàltic, que allí encara és en el seu primer estret inicial, davant de la costa de Suècia, que veiem a tocar. És un museu modern; dedicat exclusivament a l'art del nostre segle, va ser inaugurat el 1958 i amb els seus pocs anys de vida, lligat a la Fundació del mateix nom que el manté i el millora contínuament, s'ha convertit en un centre vivíssim d'activitats i d'iniciatives. Una direcció eficaçíssima l'ha convertit en un lloc on aficionats i estudiosos es troben com a casa. Les hores que hi he passat les recordaré tota la vida.

Un museu és un edifici i un paisatge i no solament les obres que veiem exposades a les seves sales. En aquest cas aquesta simbiosi d'art i de paisatge és aconseguida amb un encert que arriba a un màxim de bellesa. Un gran parc enjardinat on ens acompanyen el metall o la pedra de les escultures d'Henry Moore o d'Alexandre Calder, encercla la casa senyorial que fou l'origen del museu i que ha estat ampliada per nous edificis, que s'escampen per la finca i que es comuniquen entre ells per passadissos, on la transparència del vidre ens permet de veure els arbres centenaris que hi ha fora. Potser aquests passadissos són el secret de tot perquè la magnificència vegetal que els acompanya és un contrapunt perfecte de l'esclat cromàtic que ens espera a les parets. No sé on he perdut més temps, si mirant a fora o mirant a dins. Però això no pot estranyar-me perquè recordo que sovint a molts museus, cansat d'admirar teles i marbres, m'aboco

a una finestra per mirar els teulats o les muntanyes que hi ha al voltant. I així, potser, començo a entendre el que em volia dir l'artista. En aquest museu, concretament, hi ha un racó on, al costat de dues finíssimes cadiretes de Jacobsen, hi ha una d'aquestes figures planyents i estiregassades de Giacometti que es retalla sobre el gran finestral que dona a les aigües quietes d'un llac i a la fronda dolcíssima que com un mantell s'enlaira cap al cel. Són planyents el bronze, l'aigua i les fulles.

M'assec en un banc del jardí on juguen uns nens que no sé si entenen d'art, però que ho saben tot amb els seus jocs. Veig la costa suau de l'altra banda de l'estret. Dinamarca té dos fronts marítims d'un signe completament oposat. Al mar del Nord tot és dramàtic, aspre i desolat. En el Bàltic la vida s'endolceix, els arbres creixen meravellosament. Mai no havia vist un avet tan poderós com el que ara es dibuixa sobre l'horitzó. Penso que no sé ben bé què he vingut a veure en aquest museu: els arbres o les pintures. Potser no he vingut a veure res, sinó només a viure bellament.

Això mateix degué pensar l'home que a mitjan segle passat es va construir aquesta casa, i que la va batejar amb aquest nom de Louisiana, perquè les tres dones amb què es va casar totes es deien Louise.

CATALUNYA, LA FÀBRICA D'ESPANYA

He anat dues vegades a veure l'exposició *Catalunya, la fàbrica d'Espanya. 1833-1936* que hi ha ara sota la gran estructura metàl·lica de l'antic mercat del Born. I penso tornar-hi alguna vegada més, però desitjaria que no em passés el que m'ha passat en aquestes primeres visites: m'hi he trobat gairebé sol. No ho entenc. A vegades omplim sales i mu-

seus per coses molt menys importants i ens felicitem ufanosos de la nostra sensibilitat i de la nostra cultura. Però en aquest cas és com si passéssim de llarg davant d'un fet que lògicament hauria de provocar el nostre entusiasme. Sobretot si pensem que és una cosa que ens afecta d'una manera molt directa, que pertany a la nostra història més pròxima, que pot ser il·lustrada amb records personals i amb noms que hem conegut. Una història que tampoc no pot ser contemplada exclusivament des d'un punt de vista tècnic o especialitzat, perquè s'implica en les seves etapes successives a tot el procés d'una Renaixença que no és sols literària, sinó també patriòtica i social, i que encara ens fa viure de les seves rendes. És molt trist que aquest gran esforç no hagi tingut tot seguit la correspondència d'un públic fervorós.

Ho és més encara si comprenem que l'exposició s'ho mereix amb escreix. La seva preparació ha estat tasca de mesos i ha donat uns resultats excel·lents. La proposta-guió i els textos de Jordi Nadal i Oller i de Jordi Maluquer de Motes, el disseny i muntatge d'Enric Franch i la direcció de Joan-Anton Benach han aconseguit un conjunt que convenç per la seva diversitat i per la seva riquesa, pel que té de pura imatge i d'informació. La revolució industrial que transformà l'aspecte dels camps i de les ciutats de l'Europa del segle XIX, ens és suggerida d'una manera clara que ha d'apassionar qualsevol visitant mínimament interessat. No sóc qui per entrar en detalls i molt menys per citar possibles deficiències que es puguin detectar en una mostra fatalment perillosa atesa la seva ambició. Em sembla, però, que el saldo seria sempre favorable, sobretot si tenim en compte els problemes de tractament d'un tema desgraciadament encara poc documentat pels nostres historiadors, que durant diferents generacions s'han dedicat primordialment a la nostra Edat Mitjana. Potser les primeres etapes del procés són més meticulosament establertes i les últimes es precipiten una mica

massa. També, per al meu gust, l'espai destinat als pintors i als escultors que s'aplicaven al tema podria anar acompanyat d'un altre espai on es fes palesa la gran importància de la nostra arquitectura industrial. Però voldria que s'entengués que el que suggereixo no té cap intenció crítica. És massa el que em donen perquè ara em planyi. Insisteixo que es tracta d'una exposició que ens havia d'enorgullir a tots. I encara aquest retret, que no s'hagi donat prou relleu a l'arquitectura, és compensat de sobres pel lloc que s'ha triat per a la mostra. El vell mercat del Born que l'aixopluga és una il·lustració meravellosa d'aquesta arquitectura. Perquè l'atmosfera sigui del tot perfecta n'hi ha prou amb descansar de la nostra enfervorida contemplació dels objectes exposats i aixecar els ulls cap a les columnes de ferro colat i les voltes esveltíssimes de l'estructura de Fontserè.

He dit que aquestes dues vegades que he anat a veure aquesta exposició m'hi he trobat gairebé sol i ara m'adono que això no és ben bé veritat. L'última vegada m'hi vaig trobar una parella que em va commoure. Eren dos que valien per mil. Eren un vell i un jovenet, un avi i un nét, i no sé ben bé qui acompanyava qui. Però qui no parava de parlar i d'explicar-ho tot, amb un coneixement que impressionava, era el vell. En puc donar constància perquè d'una manera més o menys dissimulada els vaig anar seguint en el recorregut dels espais. I vaig aprendre moltes coses que després podria completar en els textos admirables del catàleg de Jordi Nadal i de Jordi Maluquer de Motes. Els textos són savis i justos, però la imatge de l'avi explicant al nét el funcionament de les màquines tenia un pes de vida més convincent. La sang de generacions d'empresaris i de treballadors alterava la veu que anava desgranant aquesta història.

NOMÉS COMPTO LES HORES CLARES

En els rellotges de sol de Catalunya, del País Basc, de Provença o de la Toscana he vist moltes vegades en els respectius idiomes la mateixa llegenda: només compto les hores clares. Es pot pensar en el sentit literal de la frase, o sigui: quan el sol ja no pot incidir sobre l'agulla perquè s'ha colgat, ha acabat la seva feina mecànica de cada dia.

Però també, d'una manera més abusiva sobre el nostre comportament, potser el rellotge ens proposa una altra lectura. Ens vol dir que els homes hem de tenir com a nord de les nostres vides una llum d'esperança, que la bellesa i el bé existeixen per a nosaltres si tenim un cor disposat i alerta. El sol que va marcant aquestes ratlles lluminoses encara és un déu per invocar i per guiar-nos.

Hi ha uns altres rellotges que marquen unes altres hores. La premsa i les revistes, tots els mitjans de comunicació àudio-visuals, ens aclaparen continuament amb imatges d'horror i de guerra, de cossos destrossats i de terres calcinades, de l'home que caça l'home, de la insondable crueltat del món.

Vivim submergits en un espectacle que la rapidesa de les comunicacions i la cambra fotogràfica amb el seu realisme ferotge converteixen en una obsessió al·lucinant. L'infern en els decasíl·labs de Dante i la guerra de Troia en els hexàmetres d'Homer són una làmina esvaïda que ja ens sembla irreal i mentida, com els contes d'infants. Hem arribat fins als límits en aquest afany d'una informació verídica que només serveix per anorrear-nos. Baudelaire ja ens deia que la premsa era sempre una col·lecció d'infàmies. És terrible que el rellotge de la premsa no compti mai les hores clares com el rellotge de sol.

Perquè quan la premsa i la televisió no marquen les hores fosques es dediquen a un altre tipus d'informació que

potser no fa tant de mal, però que també contribueix a la nostra ruïna. Ens demanen que ens interessem per l'estupidesa del món, per tot allò que és frivolitat, matrimonis que es desfan, princeses que es despullen, gent que s'arruïna, bancs que fan fallida, aventures picants, escàndols de tota mena. La part més inconfessable de nosaltres troba la seva pastura en aquestes historietes de malviure que permeten el joc de la maldiença i de la xafarderia. Els comentaris no paren, es fan inacabables, davant de fets que és segur que no haurien de merèixer cap comentari si tinguéssim davant dels homes un mínim de caritat, el seny del silenci.

Pot semblar que demano que en les nostres converses habituals i, aquells que escrivim, en els nostres escrits, ens dediquem exclusivament al compliment cerimoniós i a fer volar coloms amb un llenguatge de flors i floretes. Però no és això el que vull dir. El plany de Baudelaire sobre la col·lecció d'infàmies que recollí la premsa del seu temps que encara no s'adornava amb les imatges esfereïdores de la premsa d'avui, no implicava fugir del món com molt bé es comprova en la seva poesia. És només, i més enllà d'una simple protesta, com un propòsit de fer entre nosaltres una mica de pau, la bondat que segur encara existeix, el que hi pugui haver de conhort en una vida, en un color, en un gest, en una paraula. El pintor Matisse una vegada va dir al pintor Bonnard que ells dos no tenien dret a pintar certes coses perquè el seu deure era fer feliços els homes. Potser era excessiva l'admonició, i en última instància només els sants podrien compartirla. Però almenys quan s'acaba el dia i ve la nit inevitable, com el rellotge de sol hauriem d'emudir i no comptar les hores.

I en aquest programa hi cap tot perquè no es tracta de proclamar una claredat gratuïta. Hi ha una mena de claredat misteriosa que pot il·luminar qualsevol hora. Així, per exemple, tots hem pogut aprendre, alguna vegada, més enllà del plor, que l'hora de la mort també era una hora clara.

Em passejo una vegada més per aquesta plaça de Santa Pau, ara feliçment restaurada. M'hi trobo bé amb les parets que tornen a lluir, amb alguna finestra gòtica que encara hi resta després del saqueig d'artistes exquisits i d'antiquaris àvids. Hi ha la façana sòbria de l'església i el campanar esvelt, els porxos ajaçats que emmarquen el sòl rústec i es perllonguen carrers avall al voltant del castell de la Baronia malmenat pels segles però robust i orgullós. A vegades les restauracions, tan necessàries i oportunes, ens deixen unes esglésies amb aspecte de museus i uns palaus immensos que només s'animen amb la riuada de turistes amb el seu guia corresponent, que té la virtut de no callar mai. No hi tinc res a dir, però a mi m'agraden aquelles restauracions que no són espectacle i que deixen les coses com si no hagués passat res. Llavors la vida pot continuar. Hi ha uns nens que juguen enmig de la plaça. M'assec en el petit bar on uns vilatans fan la manilla.

Tot això és el resultat dels bons oficis d'una d'aquestes entitats meritíssimes que es dediquen amb persistència exemplar a estimar aquestes coses. Amics de Santa Pau és una filial de l'entitat peonera Amics de Besalú i del seu Comtat, que juntament amb les altres entitats germanes —Amics de la Vall de Bianya, Amics de Sant Joan les Fonts i Amics de Castellfollit de la Roca— cobreixen amb sol·lícita atenció aquesta àrea de la Garrotxa tan densa de passat històric i artístic. Hi ha institucions més públiques i poderoses que fan possible que les pedres no morin definitivament. Però com sempre les coses neixen de baix i no crec que fos possible res sense aquest primer impuls d'enamorat que hi ha a l'origen d'aquestes belles empreses. Sempre hi ha noms molt concrets que ens en donarien la clau i el secret. A ells sobretot correspon el nostre agraïment quan passegem per la plaça i caminem sota els porxos.

Avui, a la reunió anual d'Amics de Santa Pau, com escau als seus propòsits, hem assistit a la commemoració del cinc-centè aniversari de la sentència de Guadalupe, que va posar terme a la revolta remença que emplenà d'estrèpit i de sang el nostre segle XIV. Emparats per aquesta serralada de Finestres amb les punxes heràldiques que la coronen, l'evocació es feia inevitable. El cabdill d'aquella gesta que va representar tantíssim per a la nostra pagesia, Francesc de Verntallat, fill segon del donzell Francesc de Puigperdines, era un home d'aquests verals i coneixia a fons camins i amagatalls que li permetien jugar amb èxit en aquesta investida contra els mals usos feudals. Josep Maria Pons i Guri, director de l'Arxiu Històric i del Museu Fidel Fita d'Arenys de Mar, ens n'ha fet un resum precís amb els seus coneixements de jurista i d'historiador. El tema és vast, i s'hi han aplicat gent tan entesa com Jaume Vicens i Vives i Santiago Sobrequés. Les paraules de Pons i Guri precisaven els fets, actualitzaven detalls i feien ressorgir la figura gairebé de llegenda de Verntallat.

Jo, però, sóc home que em distrec fàcilment, i a vegades les paraules se m'emporten cap a records que no tenen gaire a veure amb el tema que es tracta. Així, per exemple, per a mi, el nom de Verntallat, en un *flash-back* capritxós de la memòria, ja no evocava aquell home de guerra i d'història, sinó uns prats delitosos de la meva infantesa. Els prats, als voltants d'Olot, cap a Sant Privat d'En Bas, són els mateixos de l'heretat del capitost dels remences. Però, per a mi era impossible associar-los amb lluites i morts. És un paisatge d'ègloga, de pastoral vuitcentesca i d'estius impressionistes. Hi anàvem a berenar, a les tardes, quan el sol ja queia. Des del mati, s'hi havia instal·lat aquell pintor excel·lent i home admirable que es deia Rafael Llimona. Allí el vèiem davant del cavallet, que ara em sembla un estri gairebé incompreensible per a aquesta feina. Érem, grans i petits, una colla d'homes i dones que apreníem aquesta lliçó d'amor. Tot era

feliç, discret, estranyament civilitzat i bo. Berenàvem i jugàvem mentre s'anava enfosquint la muntanya de Santa Magdalena. Tornàvem a casa a poc a poc, perquè llavors encara s'anava a la font a peu. El vestit blanc, voleiadís i impecable, de Maria Llimona de Carles trepitjava el verd de la prada com els vestits blancs d'aquelles dames de les teles de Monet o de Renoir.

SANTA MÒNICA

Confesso que tinc una debilitat per les vides dels sants. Hi ha qui s'entreté llegint literatura detectivesca. S'apassiona amb les seves intrigues i amb els seus personatges. No tinc res a dir contra el Poirot d'Agatha Christie o el Maigret de Simenon, però a mi les aventures, els prodigis, la cabriola vital d'aquells qui assoliren l'estadi de la santedat, m'absorbeixen d'una manera semblant. Tinc a casa uns llibres meravellosos que consulto sovint. En primer lloc, el text tradicional de *Llegenda àuria*, del dominic Iacopo da Varazze, que en diem habitualment el Voragine, i que conserva tot el perfum devot d'aquell segle XIII en què fou redactat. La meua lectura, la faig a base de l'excel·lent traducció castellana del text llatí de Fray José Manuel Macías, publicada per Alianza Forma. També recorro sovint a *The Oxford Dictionary of English Christian Names*, d'E. G. Withycombe, un model d'erudició solvent i concisa. Encara, els vuit volums de *l'Iconographie de l'art chrétien*, de Louis Réau, publicats per Presses Universitaires de France, on trobo l'inventari dels sants i dels pintors i els escultors que els han representats i que és un complement utilíssim perquè el miracle de les vides s'acompanyi del miracle de les imatges. Per últim, citaré una edició del segle passat de *l'Año Cristiano*, de Crouzet, que era una

lectura habitual de les nostres àvies, i ens captiva amb les seves litografies, d'un romanticisme adorable.

Ara, aquest final d'agost, en aquesta desfilada de tots els anys del santoral, toca el torn a santa Mònica, la mare de sant Agustí. És una figura una mica esvaïda, però no com la de tants altres sants embolcallats per la llegenda, sinó per un halo màgic que ens la fa veure com un fons complementari de la vida del seu fill. Ara, en el nostre temps, el nom de Mònica s'ha posat de moda, però dubto molt que les qui el porten pensin més en la santa que en l'eufonia del mot. I això no és just, perquè aquella mare apassionada per la conversió del seu fill és una de les figures més suggestives de la història.

Les referències, les trobarem gairebé exclusivament en el text autobiogràfic, tan actual per la seva vivacitat apassionada, de les *Confessions* de sant Agustí. En les seves pàgines, veiem descrita d'una manera impressionant la resistència d'un home al Déu que l'assetja: "Massa tard et vaig estimar, oh bellesa tan antiga i tan nova. Massa tard et vaig estimar... Estàs dintre meu, però jo et cercava fora de mi, et cercava en les coses que havies creat. Tu estaves en mi, però jo no estava en tu. Em vas cridar i vaig començar a sentir fam i set de tu". I el paper de Mònica en aquesta cacera de l'home pel Llebrer del Cel de Francis Thompson es fa palès en aquella conversa al port d'Òstia, quan, abocats al finestral de la nit, mare i fill parlen de l'amor que els espera: "Mentre parlàvem de la Seva Saviesa aspirant a ella, reeixírem uns instants a atènyer-la, en un esforç absolut dels nostres cors, i després, sospirant i deixant fixats a aquesta saviesa divina els primers fruits de la nostra espiritualitat, vàrem retornar al so del nostre llenguatge humà". Potser mai no s'ha expressat d'una manera tan commovedora el joc d'aquests dos llenguatges que són els pols de la nostra vida, el fulgor de la paraula que es transcendeix ella mateixa i arriba a la seva última realitat. Tots els textos de la mística

universal es resumeixen en el misteriós diàleg en la nit extasiada.

Una tarda que em vaig perdre pels carrers d'aquella ciutat encara medieval de San Gimignano dalle Alte Torre, vaig entrar per reposar a l'església dels agustins. Un fresc del florentí Benozzo Gozzoli la presideix. Representa la mort de santa Mònica. Volten el llit devotament els sants i les santes de l'orde. Hi ha una gran pau a l'escena. Ara ja no veiem la nit de rapte i d'exaltació d'Òstia. La llum de la Toscana és dolça, tranquil·la. Benozzo Gozzoli ens torna al nostre llenguatge més humà. Però en una orla inscrita a la part superior del fresc la santa resplendeix voltada d'una corona d'àngels candorosament disposada. La santa ja ha arribat al cel.

LA CIUTAT DESERTA

Durant l'any, els caps de setmana ens ofereixen l'espectacle de la ciutat gairebé deserta, amb els carrers buits i un silenci i una pau que ens semblen impossibles. Ara, aquest mes d'agost, l'atur de la vida s'accentua, el silenci és més dens, caminem amb sorpresa pels carrers sense trànsit.

Tot ho veiem d'una manera nova. Les cases tenen una altra presència; com que no hem de vetllar perquè els cotxes no ens atropellin, podem aixecar els ulls i mirar els arbres. Tornem a ser una mica més amos de les coses que tenen un ritme més lent i que inviten a l'oci.

És evident que aquestes circumstàncies tenen un encant. Encara que només sigui per contrast, ens pensem que vivim en un altre lloc on la vida ha retornat a un assossec que enyoràvem quan tot eren presses, sorolls i fatiga. L'elogi de Barcelona, aquests dies d'estiu en què tanta gent l'abandona, s'imposa. Hi ha qui afirma que és el millor indret per fer

unes veritables vacances. Tinc uns bons amics que, cada any, a l'agost se'n van a Roma perquè això els permet de descansar i de veure realment amb tots els detalls aquella ciutat meravellosa. La gent i la circulació són una cortina que entela la vista, una barrera que ens aïlla i ens deixa encara més sols que la soledat.

Però també és veritat, almenys per a mi, que, enmig d'aquesta pau recobrada que aprecio en tot allò que val, em ve de cop una angúnia que la fa insuportable. Arriba un moment en què els carrers tan deserts em semblen irreals i sense sentit, i les places, sense els nens que hi jugaven, i que ara han anat a les platges, tenen aquella teatralitat metafísica que a les teles de Giorgio de Chirico ens pot captivar, però que evidentment no és bona per a la vida de cada dia.

Comprenem que les ciutats varen ser creades per viure-les, i no per abandonar-les. La gent, les botigues plenes, els cotxes, fins i tot els crits i un cert desordre inevitable, constitueixen el contrapunt obligat que ens és necessari per al nostre equilibri. És, precisament, aquesta sensació de companyia, dels homes que caminen amb pressa, dels nens que corren i de les noies que ostenten la seva bellesa allò que ens fa veure l'altra cara de la moneda dels edificis i dels monuments immòbils.

Potser el malestar que tan sovint ens envaeix a la ciutat és perquè en la seva evolució ha perdut la seva mesura que la feia néixer, i que la va dur en anys ja perduts a la seva eficàcia. Ara, fatalment, a vegades, és massa buida i, a vegades, massa plena. Alternativament, hi falta gent i hi sobra gent. Ha desaparegut la proporció i l'harmonia entre els seus elements. La gent, quan la ciutat és buida, anirà a amuntegar-se per autopistes i platges, i també en aquests llocs serà tan excessiva com l'hivern a la ciutat. A les autopistes, la mobilització ens immobilitza, com deia molt bé Alfred Sauvy. Ens hi passem hores i hores, a pas de carro, amb aquests cotxes que foren inventats per devorar quilòmetres.

A les platges, la sorra serà invisible, perquè els cossos humans mig despullats ens l'amaguen. Fugiem d'una massa humana que feia intransitable la ciutat per trobar espais lliures i horitzons oberts, i els apartaments, tan ben dissenyats per estrafer la ciutat, ens colguen en els seus pous de ciment com si fóssim al suburbi més dens i asfixiador.

Anem d'un extrem a l'altre. Potser hi ha tants nervis i tanta insatisfacció, tant de plany i tanta ira arreu perquè hem construït un món que, precipitadament, va perdent el seu equilibri. A muntanya, les cases es buiden, i a la ciutat són massa plenes. A vegades no trobem ningú pels camins o pels carrers. Enyorem unes ciutats més discretes i unes platges més solitàries i pacífiques. De tot, ni massa ni poc. Vol-dríem el retorn d'aquella àuria mediocritat que lloaven els antics.

SANTA CLARA

Avui, 11 d'agost, és el dia de Santa Clara. Unes 16.000 clarisses escampades arreu del món celebraran la seva festa. La llum d'or d'Úmbria, evocada i recordada, il·luminarà els seus rostres. La llegenda tornarà a refer el seu camí de meravelles. Tot el que es refereix a sant Francesc i a santa Clara té un aire màgic, un dir de conte, un halo poètic que va més enllà de les concretes dades històriques. *I Fioretti* en tenen una gran part de culpa. Però és que aquest enfilall de fets i de miracles que es concreten en les seves pàgines no fan res més que traslladar al paper unes existències miraculoses i poètiques en elles mateixes. Al capdavall pensem que no hi ha res inventat en la descripció candorosa, en l'anècdota ingènua, en el prodigi incomprensible. Una estranya realitat se'ns imposa. Tot devia anar com minuciosament se'ns ex-

plica. A vegades també en la nostra vida la imaginació i el somni són l'única veritat.

Chiara di Favorone tenia només divuit anys quan va decidir abandonar la seva família per seguir les petjades d'un altre pare que havia escollit trasbalsada per la seva fe. Va canviar la seda sumptuosa pel burell de color de terra. A la capella de la Porciúncula, un diumenge de Rams, es va cenyir la corda amb nusos dels frares mendicants. Dama Pobresa seria el seu nord. Assís, encimbellada i orgullosa, hauria de ser abandonada amb els seus privilegis i la seva riquesa de marxants i de burgesos que, amb el so de l'or, amb la moneda substituint el troc, marcarà, aquell segle XIII, un altre capítol de la història. Més avall de la ciutat dels jocs i de la joventut desimbolta, el refugi de Sant Damià era el lloc adient per a les seves pregàries i les seves meditacions. Els anys s'escolarien en aquell recés, on només arribava el cant dels ocells. O els consells de germà Francesc, que venia a visitar-la. Els col·loquis s'allargassaren en les hores quietes. Encara hi havia temps perquè Francesc en aquest mateix lloc compongués les estrofes impressionants del *Càntic del sol*, que ha servit de nodriment a tantes ànimes.

Tomas da Celano ens ha deixat un relat de la vida de santa Clara que té el mateix perfum de tota aquesta literatura franciscana que a vegades, injustament, pot semblar massa pueril i d'una dolcesa embafadora. Hi ha una força lírica que és sempre lliurament, admiració que es vessa, comunió amb el tot, amor sense fallida. Francesc ho sabia i per això ens fa pròxims els animals i les plantes, el llop i el sol, tota la Natura transfigurada, feta clam, agraïment i esperança. Potser per moure'ns en aquest món necessitem el contrast de la violència, l'afany de poder, el crit i la protesta, el patetisme del drama, el discurs polèmic. Però els sants a què al·ludim ens propugnen una altra via. Dama Pobresa de sant Francesc i les dames pobres de Santa Clara esborren els contorns.

Tot és com una llum diàfana, un capvespre lluminós, una última energia que ve del despullament.

A la basílica de Santa Clara d'Assís hi ha un fresc de Cimabue que ens narra els episodis decisius d'aquesta història exemplar. Cimabue, com Giotto, és un pintor d'esperit franciscà i encara avui ens trasllada en aquell món que ens sembla imaginari. Hi apareix el bisbe Guido donant a Clara un ram d'olivera. Hi veiem la benedicció dels pans marcats per la creu. Sant Francesc tallant-li la cabellera. La mort i els funerals de la santa. Una germana que la vetllava ens conta que, quan va morir, una processó de verges coronades va entrar a la seva cambra i la va cobrir d'un mantell daurat mentre la Verge Maria rebia la seva ànima. Santa Clara és patrona dels cecs, dels vitrallers, de totes les dones que cusen i broden roba blanca. Com el seu nom indica, hem d'invocar-la per veure-hi clar.

ELS PINTORS SOLITARIS

A la sala d'art Dau al Set, hem pogut veure últimament una exposició conjunta de l'obra de dos pintors que moriren aquests últims anys: Josep Maria de Sucre i Joaquim Llucià. Potser ajuntar aquests noms no sembla gaire oportú, perquè és evident que es tracta de dos artistes que van per camins diferents i que pertanyen a dues èpoques amb preocupacions expressives més aviat contradictòries. L'expressionisme de Josep Maria de Sucre el situa en un clima postimpressionista que trobarà els seus equivalents en l'obra dels *fauves*, de Kirchner, de Munch o de Rouault. En canvi, Llucià se'ns presenta amb unes intencions més constructivistes i lineals, més abstractes i sintètiques, que ja es revelen en la seva primera exposició d'homenatge a Kasimir Malèvic.

Però al costat d'aquestes diferències, que impliquen fatalment dues textures distintes, és evident que hi ha alguna cosa de comú entre aquests dos noms. Al capdavall ens trobaríem amb el cas dels artistes que injustament passaren gairebé desapercebuts pels seus contemporanis. Foren tots dos uns artistes solitaris que realitzaren la seva obra a contra corrent del seu temps, i això els portà a un rigor moral que ara constitueix la seva grandesa.

Josep Maria de Sucre, aquell aristòcrata anarquista, aquella mena de príncep Kropotkin de casa nostra, que es dispersà en mil activitats distintes, mantingué sempre una distància que segellà de distinció la seva obra. Poeta i pintor, propulsor de totes les avantguardes, mestre de joventuts inquietes, estimulant sempre els seus fervors i les seves esperances, va mantenir durant la seva vida una actitud d'arrogància contundent. Però tots aquests trets temperamentals que podrien donar-nos una imatge de seguretat i d'orgull eren subratllats per un llast d'angúnia i de dolor que ara veiem explícits en aquesta sèrie de rostres fantasmagòrics que ens ha deixat. Arraconat per la vida i les circumstàncies, ens queden d'ell aquests ulls extasiats, les boques crispades, els perfils desencaixats que el color encén i transfigura. És una humanitat sotmesa a la desesperació, expectant i inútil com allò que queda a les vides després del malastre. No hi ha ningú a casa nostra que s'hagi fet un intèrpret tan clar d'un clima espiritual que fou molt viu en aquella Europa de la fi de segle que va veure la irrupció d'artistes i poetes nòrdics, tots ells sotmesos a la boira i al pànic. Josep Maria de Sucre, en aquest camí, arriba a extrems que ara ens esborronen.

Joaquim Llucià partia d'unes altres premisses, i, en la seva obra, hi ha sovint un joc de blaus i de grisos, una pulcritud lineal, un afany de fer-ho tot net i precís que ens podria fer pensar que una matemàtica feliç el duia a la pau i l'harmonia. El constructivisme assenyalat era un punt de partida per una abstracció que s'imaginava serena i aplomada. Però

tot això era només una primera aparença. La morbositat, la insatisfacció, el dolor finalment, també deixen sentir la seva veu planyívola. En aquest món de *collages* primmirats, tan gracios i ben elaborat, el paper d'estany o la planxa de llautó arriben a un estremiment que només es pot comprendre si pensem que, en última instància, el buit i el no-res han fet la seva presència definitiva. Tràgicament s'imposen. Un carre-ro sense sortida és el punt final d'una aventura massa lúcida i absoluta perquè pugui acabar bé. El pintor demanava massa d'ell mateix.

Hem parlat de pintors solitaris. Això segurament ajunta els dos noms. I, en aquest sentit, és bo que ara els puguem admirar l'un al costat de l'altre. La vida i la mort no feren res més que remarcar aquesta germandat que ara també veiem en la seva obra.

UNA VELLETA BALLA SARDANES

No sé ballar sardanes com no sé ballar res. Però m'agrada molt veure com les ballen, i a la plaça m'aturo davant les rotllanes que puntegen els curts i saltironen els llargs. Segons ens conta Pella i Forgas seguint antigues llegendes, els curts són les nits, i els llargs els dies. Les nits són unes hores pensaroses, aturades, tristes i dolces. Els dies, l'esclat solar, aquesta exaltació de la vida que ens fa estar sempre a punt, disposats a l'aventura. Tota aquesta mitologia dóna a la dansa una gravetat gairebé religiosa que ens impressiona. Hi ha paisatge i llunyania en l'espigueta de la tenora. El flabiol i el tamborí, els dos tibles, les dues trompetes, els dos fiscorns, el trombó i el contrabaix, són una catifa sonora on tot es perd i s'insinua. La màgia s'enfila per l'aire i se'n va cap al crepuscle.

Els ulls es fixen primordialment en els peus que van seguint el ritme. I és llavors quan veig uns peus vacil·lants que gairebé s'aturen als curts i als llargs, però que no perden l'esma perquè han reprès un gest de sempre. Aixeco el cap, i el cos petit i els cabells blancs que emmarquen el rostre dibuixen la imatge de la bona velleta obeint el ritu ancestral. Hi ha fervor en les mans, i entusiasme encara. No compto els anys que fa que balla perquè m'hi perdria. És tota una vida, matins assolellats, capvespres malenconiosos, nits d'insomni que s'han anat amuntegant, i ara arriben a aquest resum admirable. No sé què pensa, però és segur que encara compta no solament els punts, sinó tot allò que ha passat, que la feia créixer i viure i arribar a aquesta última il·lusió que encara la porta a entrar al rotlle i deixar-se endur per la música de la cobla. És feliç una vegada més.

S'ha dit que la gràcia de la sardana rau en el fet que admet tothom al seu cercle. Joves i vells, avis i néts, pagesos i senyors, vilatans i forasters, el recluta que ve d'Andalusia, la turista que ha arribat de Suècia. És la dansa d'un poble que invita tots els pobles. No és, gràcies a Déu, cap folklore recuperat, aquella cosa horrible que en deien *coros y danzas de España*. És real, autèntica, viva. S'aprèn sense pensar res, com si sorgís espontàniament d'aquestes places i d'aquestes platges que li fan de marc. El que ens captiva és trobar-la tan indiferent al temps i a les modes, tan segura d'ella mateixa, tan inalterable que no requereix indumentàries especials, i refusa la pompa dels escenaris. Viu simplement el seu joc i ja en té prou. Si avui es desfà és segur que demà es tornarà a reprendre.

La iconografia de la sardana és il·lustre i captivadora. Si reculem més enllà de la forma actual d'aquesta dansa nostra amb les seves variants empordanesa i selvatana, els seus antecedents, els podem trobar inscrits en vasos i plats grecs i perses, en aquell relat del *Llibre Vermell* del segle XIV on se'ns diu que els romeus pugen a Montserrat ballant en rodó. La

poesia completa imatges i històries. Ara recordo aquell *Honneur de la sardane et de la tenora*, de Max Jacob, dedicat a Picasso, que també ha representat aquesta dansa al fris del nostre Col·legi d'Arquitectes. Són uns versos plens de gràcia i d'enginy com tot el que va escriure aquest poeta potser massa oblidat, fantasiós i tràgic, bohemí i místic, assidu dels cafès de Montmartre i de Montparnasse i de l'església benedictina de Saint-Benoît-sur-Loire, mort en un camp de concentració alemany el 1944. "Sardana, ets com una rosa / i totes les noies van vestides de rosa, / només les cases no ballen / i em pregunto per què." "Adéu, sardana i tenora, / demà, perquè la sort m'aclapara, / demà, perquè el tsar ho ordena, / demà seré lluny d'aquí..." "El xoc del vermell i del groc / es lliga amb tu, tenora, / la teva gamma exaltada / m'ha embriagat com un aiguardent, / s'ha apagat com una candela, / el seu record és per tota la vida."

M'allunyo de la plaça, i, enllà dels carrers que trepitjo tot sol, el so de la cobla també es va allunyant. Sempre m'ha agradat que les sardanes m'arribin com d'un altre món, com allò que t'acompanya quan ja no et queda res. Però ara també m'acompanyen els ulls lluminosos de la velleta que ballava sardanes.

RECORD D'ESFAHAN

Quan de tant en tant llegeixo als diaris que l'aviació iraquiana ha bombardejat diverses ciutats de l'Iran, entre elles Esfahan, en aquesta horrible guerra política, i encara religiosa, a què es lliuren aquests dos països veïns, no puc deixar de recordar amb angúnia el risc que corre aquella meravella de llum i de color tan ben assentada des de fa mil·lennis en un oasi provident. Esfahan —la meitat del món, diuen les

velles cròniques—. I la ponderació em sembla justa quan penso en aquella plana ben regada on prosperen els fruiters, s'expandeix la vinya, i tabac, opi i cotó donen les seves collites. Tot això, amb els homes que ho conreen, pot ser malmenat, i, amb ells, el prodigi de mesquites i palaus i jardins que fan un dels conjunts arquitectònics més harmoniosos del món. Uns dies antics de sorpresa constant em tornen a la memòria i no puc deixar de plànyer-me de tanta estupidesa com ens toca de viure.

El xa Abbas I (1587-1629) va ser l'artífex d'aquest conglomerat de bellesa que, a mig camí de Teheran a Shiraz, la ciutat màgica de les roses, ens rebia com una invitació a l'oci i a la pau. Tot un passat de segles va anar a parar a una ordenació urbanística que ens captiva per la seva justesa matemàtica i la seva exaltació cromàtica. Un món de rajoles i de rajoles de València, de maó despullat i verge i de revestiment de faiança multicolor se sobreposa a l'ordre de les plaques i dels patis. Les rectes són sòbries, clares i esveltes; les corbes d'arcs i de cúpules, d'una gràcia indefallent. Tot amb una precisió m'atreviria a dir clàssica i cartesiana, mig segle abans que nosaltres no inventéssim Versalles. Ajuntar aquests noms pot ser excessiu, com sempre que es fan comparances. Però també és veritat que hi ha una estranya harmonia de segles que no respecta distàncies i que es fa present en els llocs més allunyats. També tot l'art de la Pèrsia del segle XVII i XVIII anirà a parar al rococó i als refinaments preciosistes.

Potser el traspàs que assenyalàvem des del maó despullat inicial a la faiança que el recobreix més tard ens donaria el sentit i l'evolució d'aquest art tan ponderat i segur. A la Mesquita del Divendres, que és un gran conjunt que es va anar fent i refent des del segle XI al XVIII, el maó verge, amb la seva austeritat, el veiem en les *lucarnes* i els arcs apuntats, en els triangles esfèrics de les *mucarnes*, amb un roig uniforme i intens que ens protegeix amb el seu silenci. A la Mesqui-

ta Reial d'Abbas I, en canvi, el que provoca la nostra admiració és aquell resultat final de la rajola ja esmaltada que produeix una arquitectura acolorida sense parió al món. A les façanes, a les cúpules, a l'interior del mihrab, aquest joc de blaus, de verds, d'ocres i de roses és com una explosió floral que ens fa pensar en catifes i porcellanes. Quan des del rectangle perfecte de la Plaça Reial anem entrant pels successius *iwans* de la mesquita, l'encant ens va seduint i vencent. Després, des de la terrassa del palau d'Ali-Kapu, d'on els xas admiraven les partides de polo, podem passar hores contemplant el blau de les cúpules sobre el blau del cel. Sembla mentida que el blau sobre el blau pugui tenir tanta presència.

L'aigua també, amb la seva transparència, construeix a les fonts i a les sèquies la seva arquitectura. És el contrapunt eficaç a l'excés cromàtic, a la brillantor torbadora, a l'esclat solar. Ens canta a les orelles com la música adequada a aquesta successió de línies i de corbes, de l'entortolligament de l'arabesc, de la calligrafia sumptuosa amb invocacions a Al·là que ressegueix les parets. L'aigua és el somni d'aquestes terres. L'aigua és el repòs cobejat del pelegrí cap a la Meca. L'aigua és el cel per a l'home del desert.

MONTSERRAT DE RIBA I DE SALAS

Ara que se'ns mor Montserrat de Riba i de Salas, torno a comprendre fins a quin punt els lligams d'una bona amistat que arrenca gairebé de la infantesa ens marquen indefectiblement i ens van fent a nosaltres mateixos al llarg de la vida. La torno a veure en aquells anys llunyans amb el gest desimbolt i la rialla franca, sempre propícia al joc i a l'entusiasme. La recordo com un deixant de llum en aquelles tar-

des en què tot era esperança. Després, els anys deixaren també el seu pes en el cos, però encara en aquests últims temps de la seva vida, en el dolor i l'abatiment inevitables, hi hagué sempre en els ulls aquella mateixa llum que no podria oblidar. En pau reposi.

Ella és també en la meva memòria una gran germandat i una gran pairalia, can Riba de la Serra, al veïnat de Palou, tocant a Granollers. Hi hem anat en dies feliços i en dies tristos, segurs d'una hospitalitat m'atreviria a dir-ne llegendaria per les seves formes i la seva eficàcia. Tot hi era acollidor, ben disposat i còmode. Les parets antigues viuen com si els segles no haguessin passat. Una mateixa sang a través de les generacions fidelíssimes els havia donat vida per sempre. Llegia en el rellotge de sol: "Que Déu ens dongui una bona hora", i a la llinda de sobre la porta, sota l'escut dels Parellada: "Joannes Parellada et Enfrayna de Riba, uxor". L'eufonia del nom femení em ressona a l'orella. ¿Per què no posem uns noms tan bonics a les nostres filles?

Després hi ha, tot al voltant de la casa, la fronda espessa del jardí i, més enllà del jardí que l'aïlla, com un petit paradís, els sembrats que s'estenen cap avall i cap amunt de la finca.

És un paisatge just de mides, proporcionat i humà. I els arbres que foren tan estimats i objecte d'una atenció constant són un contrapunt líric que ens invita a l'oci i al somni. M'hi he perdut moltes hores cercant l'acabament d'una estrofa, l'última paraula que em faltava en el vers. "Quin antic cavaller sentimental / d'heures cobria lledoners, alzines..."

En aquells dies terribles de la nostra guerra, les meves visites sovintejaren, perquè la casa, sempre oberta als amics, va ser per a mi un refugi fugint d'aquella Barcelona trasbalsada que ens malmenava els nervis. Mai no agrairé prou el graciós acolliment, la mà sempre estesa. Jugàvem a tennis sobre la dura pista de rajoles, partides de tresillo, converses inacabables. Beviem aigua bona —vull dir uns

grans vasos de llet saborosa que ens confortaven el cos i l'ànima.

El patriarca, Santiago de Riba i d'Espanya, un home admirable que havia estat membre del Consell Permanent de la Mancomunitat de Catalunya de Prat de la Riba i, després, president de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, va caure assassinat els primers dies de la revolta. Joaquim de Camps i Arboix ens ho recorda en el seu llibre *Les cases pairals catalanes*: "La voràgine del nostre país en hores nefastes immolà Santiago de Riba estúpidament". Tot això flotava en l'ambient d'aquelles hores de joc i de la nostra joventut exaltada. Hi havia en la penombra una noble dama, vídua sense saber-ho, asseguda, immòbil, al fons de la saleta.

Tot és encara al seu lloc en la memòria i en el cor. La germandat segura. Anita, Maria, Paco, Oriol, Pepa, Helena i la Montserrat, que ara ens deixa. Sòlids, segurs, fidels com els carreus de la casa que han aguantat tanta història.

Una bondat intacta. La llum transita sobre els arbres i la petita serra, i, per dir-ho en versos maragallians, "a fora, al camp, feia un ponent dolcíssim".

RÀFOLS-CASAMADA

Això de l'abstracció és una paraula que sovint ens enganya. Ens ho imaginem com un intent de fugir de la realitat, com si aquesta ja no fos res i s'hagués fet insuportable. Com si calgués inventar un nou món perquè aquest que veiem ens és insuficient. És així, almenys, en el cas d'una certa pintura abstracta en uns anys que ja són història. Tanta anècdota i tanta historieta recollida a la tela sembla que feia necessària aquesta evasió i confiar només en un joc de colors i de formes, de rectes o corbes per fer arribar allò que hi havia en el

voler més íntim de l'artista. Però, això, veiem que al capdavant era una vana aparença. En el millor dels casos la realitat continuava essent el suport de l'obra que s'anava fent. Potser sí que la pintura és sempre *una cosa mentale*, però el pensament dels homes mai no es desprèn de la seva vida, i la trobarem com sigui al final de l'aventura. Llavors l'obra d'art es localitza i es fa eloqüent i, si cal, anecdòtica.

Penso tot això ara davant les teles d'Albert Ràfols-Casamada que ara hem pogut admirar a la Galeria Joan Prats. En els títols i en les seves al·lusions constants a aparences i objectes, ja ens vol dir que no tot és una sèrie de colors ordenats d'una certa manera. A més hi ha unes coses que eren anys i anys davant els seus ulls i que han cristal·litzat en aquesta al·lusió suggerent que en va titllariem de fugida. A vegades és una forma insinuada o una tonalitat molt concreta que no deixa lloc a dubtes sobre la seva procedència. Però un clima més general ens la fa encara més pròxima i familiar. És una llum que ho inunda tot, tant en els matins que ens desvetllen com en els crepuscles que ens aixopluguen. El Putget va vivint a pesar que el malmenin els blocs d'habitatges. Als jardins, ens fa sentir la seva presència màgica. Les olors persisteixen, un núvol al cel que de cop en una hora dolça s'ha encès per a nosaltres. Si anem a Cadaqués, això es farà més al·lucinant i poderós. El mateix cel i el mateix mar ens emparen. Repeteixo que tot això és molt real i molt íntim, i només un home com ell, tan observador, tan circumspecte i savi, podia veure-ho.

Si després de veure aquesta pintura agafem el seu últim llibre *L'escorça dels dies*, dietari de 1975-1977, tot això se'ns farà indiscutible. Ràfols-Casamada, pintor i poeta amb la mateixa excel·lència, ens hi dona la clau de la seva pintura amb una lucidesa gairebé professoral. Tot explicat punt per punt, en notes breus que ens dibuixen el perfil de les tardes, l'ambivalència de les hores, aquelles estones de profunditat de l'home que calla i mira perquè sap que només amb aques-

ta successió meditativa arribarà al fons d'ell mateix. És un home elegant, serè, civilitzat, noucentista encara —i per això mateix tan mediterrani—, que va bastint la seva vida i la seva obra en silenci, sense cap crit.

FELLINI I GAUDÍ

Llegeixo a la premsa que Federico Fellini, en els seus dos dies d'estança a Barcelona, entre molts altres indrets va visitar també, com és obligat en qualsevol guia turística, el temple de la Sagrada Família. I que no ho va poder resistir, i va fugir horroritzat davant aquesta gran apoteosi arquitectònica de Gaudí. El comentari fou graciós i contundent, com és habitual en aquest home agudíssim. Va qualificar-la de "deixalla d'una civilització marciana". No hi tinc res a dir, però confesso que el judici i la repulsa em produeixen una certa sorpresa, perquè més aviat hauria pensat, com segurament els qui l'acompanyaven, que l'espectacle havia d'haver estat per a ell estimulants i havia d'haver provocat el seu entusiasme. Així, en conjunt, l'excitació frenètica de les torres, la fantasmagoria crispada de la façana, més aviat són adequades per commoure un creador de tantes excitacions i de tantes fantasmagories com ell. El que hi hagi de teatral en l'obra del nostre gran arquitecte sembla que s'adiu amb tot allò que hi ha d'excés i de barroquisme en la filigrana de Fellini. No es tracta, evidentment, de cap relació gaire clara, però sí d'un cert acord gairebé temperamental que explicaria els dos extrems expressius.

Però també comprenc que, per un italià tan racial com el gran cineasta, l'arquitectura, per educació i visió, és fatalment una altra cosa. Les sòlides i ponderades estructures del Renaixement, on l'horitzontal de les rasants, i la matemàti-

ca pulcritud de les cúpules estableixen finalment un ordre i una harmonia, no s'avenen amb una fuga més goticitzant i més nòrdica. Àdhuc el barroc a Itàlia, tant se val la columnata de Bernini com l'església de San Carlo alle Quattro Fontane de Borromini, no poden caure en la fantasia desbriada del barroc que ens encanta en tantes esglésies colonials de Mèxic o del Perú. És una altra mesura i un altre ordre. La raó i el número sempre fan sentir el seu pes a Florència i a Roma.

Però també penso que a Itàlia mateix hi ha tota una teoria de jardins amb amagatalls, d'escalinates, de fonts, aquelles mateixes fonts de la Piazza Navona, que segur que inspiraren moltes imatges de Fellini. Encara tot el món de l'òpera, amb la seva escenografia crepitant, amb les seves veus espasmòdiques, no és tan lluny de tot el que fa moure la pedra i les columnes del Parc Güell o de la Pedrera. *E la nave va* de Fellini és també una òpera exaltada com ho és *La dolce vita* o *Satyricon*. En aquest sentit, no acabo de comprendre per què la Sagrada Família és un panorama que atordeix Federico Fellini. Més aviat em sembla que s'hi hauria de trobar bé i que aquella Barcelona felliniana de Jordi Grau té un sentit molt real.

Potser la raó final de tot aquest equívoc prové de la mateixa intel·ligència de Fellini. En aquest cas, la intel·ligència seva va tenyida de commiseració i de pietat. El món és absurd i caòtic, desordenat i ambivalent, no se sap mai on comença i on acaba el joc i la farsa, o potser millor, què hi ha de veritat més enllà del joc i de la farsa. Enamorat d'aquests extrems, Fellini aplica al teatre de la vida i al joc de les passions la seva enorme capacitat de comprensió i d'ironia. Tot és al capdavant estimable, digne de la seva perspiciàcia, de la seva tolerància. Llavors, les formes no poden ser tibants i esquerpes, rígides com en un home d'una sola peça com Gaudí. Hi ha una última indiferència que esborra els límits de les coses que mai no acaben de ser totalment reals, ni

tampoc totalment fantàstiques. Fixem-nos que en totes les pel·lícules de Fellini, després de tantes calamitats i de tants gestos fora mesura, hi ha com un crepuscle de pau, una seqüència on una noia, Giulietta Massina per exemple, camina somiosa per la platja, o s'allunya al llarg d'una carretera. Com un resum definitiu, després de l'espasme i de la bogeria, apareix com una rúbrica la bondat de Fellini.

LES NIMFEES DE CLAUDE MONET

Un pelegrinatge ple de suggestions pot començar a la casa i al jardí de Claude Monet a Giverny, per on s'escolen les aigües de l'Epte, que molt aviat aniran a parar al Sena, i que assenyalen la frontera entre Normandia i l'Illa de França. En aquest paratge, dolcíssim, de llum suau i tornassolada, el pintor va passar-hi els últims anys de la seva llarga vida. És l'escenari ja mític de la seva sèrie de les *Nymphéas* que constitueixen el feliç desenllaç d'una obra que ens meravella per la seva coherència i la seva originalitat. Ara, tot ha estat reconstruït d'una manera admirable, i ens imaginem que els anys no han passat sobre les aigües adormides i les nimfees flotants del petit estany. Els anys no han passat, però les hores són tan fugisseres com sempre, i és continu el joc irisat de la llum sobre la natura estremida. Només ens hi falta aquella barba fluvial de l'artista que, mentre passejava per l'indret, anava mirant absort aquell paradís que ell mateix havia creat pacientment amb els seus coneixements precisos de la botànica adient per convertir-lo en el gran tema de la seva pintura. Tan plena de ressonàncies, no sabem ben bé si la natura és realitat o invenció, com no sabem tampoc què hi ha de veritat o somni en les grans teles que provocaren.

Després, el pelegrinatge artístic pot continuar al museu

de l'Orangerie a París, on la part més monumental d'aquesta sèrie de les *Nymphéas* és instal·lada definitivament. Les dues grans sales ovals recullen aquesta sumptuosa tapisseria cromàtica que ha estat considerada com la Capella Sixtina de l'impressionisme. El qualificatiu és just per les seves dimensions i la seva redundància expressiva. El que no sé és si aquest cant de cigne de l'impressionisme no és ja alguna cosa més que ens porta cap a nous horitzons. L'impressionisme tenia una il·lusió de realitat burgesa, de vida quotidiana, de natura i homes en el seu joc i esplai, de tardes de diumenge i de fugides al camp. Ara, però, ja tot s'ha diluït i s'ha fet més vague i més incert. Els contorns s'han perdut, l'aigua i el cel es barregen, l'horitzó desapareix, tot s'aixeca cap amunt en una piràmide de color que no sap aturar-se, i que es confon amb ella mateixa. Les mateixes nimfees no són imatges precises d'un llibre d'història natural, sinó unes taques de color que es perden en el verd i el blau que ho unifica tot. Brillen com joiells, però tampoc no són joiells. No sé si s'estan quietes o es mouen. Tot és immersit en un magma indistint. La natura s'ha convertit en somni, en una altra vida més indiferenciada i més transcendent. És lògic que els grans abstractes, començant per Kandisky, s'hagin enamorat d'aquestes teles.

No cal desvirtuar els fets i avançar-nos al temps. Des d'aquells últims anys de Monet, el món ha fet grans canvis, i el clima, en el traspàs dels dos segles, ja no és el mateix d'aquells anys que veien l'eclosió de l'impressionisme. Les coses cavalquen unes sobre les altres, però es van alterant i enriquint. Debussy fa sentir la seva música, i Bergson ens proposa una nova imatge del món. Proust també desfà els mòduls de la novel·la clàssica.

Proust fou un admirador de Monet. Ens parla de les seves nimfees com d'un "calidoscopi de felicitat, silenciosa i plena de moviment". Tant l'escriptor com el pintor tenen la mateixa tendència per l'obra que no s'acaba mai, per l'obra en

sèrie, tant se valen els metres i metres de l'Orangerie com els centenars de pàgines a la recerca del temps perdut. Personatges i objectes desapareixen. Només queda la fluida successió de paraules i de colors cap al seu significat més autosuficient. Només queden paraules i colors sense cap significat aparent.

L'AVANTGUARDA RUSSA

L'exposició sobre l'avantguarda russa que ara podem veure a la Fundació Joan Miró és d'un interès excepcional. Primordialment per la qualitat de les obres, però també perquè ens il·lustren sobre una aventura artística que per circumstàncies polítiques adverses no ha tingut el relleu que es mereixia. Els moviments avantguardistes de l'Europa occidental gaudeixen d'una bibliografia molt extensa, i han estat objecte d'una atenció constant almenys pels entesos. En canvi, l'aparició de la burocràcia soviètica, a partir del dirigisme artístic propugnat per Stalin, va produir una ruptura que va liquidar dràsticament un dels grans intents de renovació que havia donat fruits esplèndids els dos decennis que van més o menys des del 1913 al 1930. Tots els totalitarismes acostumen a fer aquestes coses, i només fa pocs anys que s'intenta recuperar aquest buit. Col·leccionistes i estudiosos s'apliquen a fer-nos entendre tot el que hi havia de fecund en aquell seguit de moviments que agiten aquells anys trasbalsats. Dues grans col·leccions particulars, la de George Costakis i la de Peter Ludwig, són a l'origen d'aquesta curiositat reparadora. La segona d'aquestes col·leccions és la base de l'actual exposició de la nostra Fundació Miró.

Ens havien acostumat massa a pensar que Rússia era essencialment una terra de músics i de poetes, i negligíem al-

tres aspectes creatius que ara es posen de manifest en aquesta sèrie d'obres que admirem. El panorama se'ns amplifica, i comprenem molt bé que no es tractava solament de mimitismes provocats per l'entusiasme d'artistes russos que anaren a París o a Itàlia per imitar futurismes i cubismes, que eren la moda dels temps. Tot això hi és indiscutiblement, però veiem també que no podria explicar-nos l'accent peculiar, l'originalitat decisiva d'uns creadors que partien d'un altre context i d'unes circumstàncies distintes. El capítol de l'avantguarda russa té massa volum perquè no sigui comprès en tota la seva força expressiva.

Advertim, primer, com tota aquesta aventura té un suport indiscutible en la mateixa terra que la veia néixer. Com les velles icones i l'artesanía popular, gravats, estampes i atuells, juguen en l'esforç per una superació d'academicismes estèrils. Els noms de Natàlia Contxarova i de Mikhail Larionov són suficients per fer-ho entendre. Al capdavall, és una reacció equivalent a la que ens expliquen molts altres avantguardismes, abocats a la recerca d'arts primitius i de màscares africanes per fugir d'una fixació renaixentista i neoclàssica que es considera nefasta. A Rússia mateix, la música de Strawinski intenta la mateixa jugada. Així s'encén el color i sobretot es retorna a la terra. Una d'aquestes pintores russes —en aquesta època hi ha una gran quantitat de dones que pinten i escriuen a Rússia—, Ielene Guro, ens diu: "Miro de respirar tal com els pins mormolen a la llunyania, tal com el vent passa inquietament, tal com batega l'univers. Imito el trepig de la terra i les fases dels núvols".

Però aquest primer estadi de recerca dona pas, immediatament, a unes temptatives cada vegada més arriscades. Cubofuturismes i rayonnistes ens porten als extrems del suprematisme que encarna tot aquell somni de matèria i energia com un total indestriable que propugna Kazimir Malevitx. Guanya un joc més abstracte que és la font de molts avantguardismes posteriors. Cercles i quadrilàters s'enfilen per la

tela, amb una tensió creixent. La forma zero, la forma geomètrica. Tot és elemental, sintètic, pur i transcendent —una altra vegada metafísic, per utilitzar una paraula perillosa que també estima Malevitx—. S'imposa el símbol. Ell mateix ho confirma: "El negre és el signe de l'economia; el vermell, el senyal de la revolució, i el blanc, el del pur moviment".

Els constructivistes aniran més enllà o més ençà. Tot aquest esforç d'abstracció i de puresa no pot quedar mort en la simple fulguració cromàtica o en el no-res que interroga. Aleksandr Rodtxenko, aquest escultor de formes espacials adherides a la terra, o suspeses en l'aire, que anticipa el joc aprimorat de Calder, pensa que tot ha de ser útil i tornat a la vida. Afirma: "La vida, aquesta cosa senzilla. Fins ara no s'ha sabut que és tan senzilla i tan clara, que només cal organitzar-la i alliberar-la de tot el que és superflu... Treballar entre tots per tothom i amb tothom. Consciència, experiència, finalitat, matemàtica, tècnica, indústria i construcció... Visca el constructivisme".

Moltes altres tendències i temptacions s'entrecreuen en aquesta aventura artística tan ràpida i ambiciosa. Hem assenyalat només alguns dels noms cabdals. L'efervescència fou immensa, i ens commou. Els textos, a vegades, ens poden semblar ingenus i excessius. Som a l'època dels manifestos. Però és que la fe, i això és la seva grandesa, sempre és ingènua i excessiva.

TORNO A EIVISSA

Hi hagué un temps que anava sovint a Eivissa. D'això ja fa gairebé 20 anys, i ara quan hi torno m'adono que jo m'he envellit, i l'illa no ho sé, però evidentment ja no és la mateixa. L'allau de turistes i l'especulació hi han provocat una

arquitectura horrible que envaeix les cales i la vila, i que desfigura una imatge més idíl·lica que encara duc al magatzem de records de la meva retina. Un espai tan petit no pot suportar els milions anuals de forasters que s'hi aboquen any rera any a la recerca d'una pau paradisiaca que ja només pot existir en la imaginació. Hi ha el recurs d'anar a la captura d'un racó que hagi quedat més o menys incòlume. La fama és perillosa, i l'èxit encara més. Tots aquells llocs que gaudeixen d'aquestes coses ens obliguen a una estratègia molt sofisticada, si volem visitar-los. Recordo que a Delfos o a Assís ja he hagut de fer la jugada d'arribar-hi al capvespre per passar-hi la nit i la matinada següent, per estar una mica tranquil i fugir del maremagnum de gent i d'autocars que durant el dia no hi deixen veure res. Tot això és trist, i inevitable mentre hi hagi tantes agències turístiques. Potser no és just aspirar a unes condicions tan selectes. Però no puc fer-hi més, i me'n planyo.

M'he refugiat al museu de Dalt Vila, al costat de la catedral, on tot ens parla dels orígens d'aquesta terra ara tan trasbalsada. Les invasions de cartaginesos i d'àrabs potser foren més cruentes que les actuals, però també menys multitudinàries, i, en canvi, ens deixaren unes imatges perdurables. De les *terrecotte* de l'Illa Plana ha desaparegut la policromia, però encara ostenten el seu ocre porós.

Les formes de campana de les deesses púniques, amb les ales sobre el pit com els mantells de les pageses de fa molt poc temps, conserven una dignitat hieràtica. La teoria dels collarets, un enfilall de grans de pasta vitria acolorida, és d'una vivacitat moderníssima i reclama el coll d'una noia. Els plecs d'una túnica romana ens recorden que Eivissa després de les guerres púniques continuà essent un centre comercial molt important.

Me'n vaig al camp, a can Cardona, prop de Sant Carles, on s'ha refugiat, i hi treballa, Erwin Bechtold. Aquí sí que hi ha pau i ordre. Aquest pintor alemany tan metòdic i sensible

és el supervivent d'aquella colònia d'artistes de tot el món que en un temps determinat s'enamoraren d'aquest indret, i que, per bé i per mal, contribuïren moltíssim a la seva fama. Els recordo més o menys tots, en aquells anys de les meves visites més freqüents. Americans, anglesos, italians, suecs, suïssos, amb predomini d'alemanys: Bob Munford, Kurt Lahs, Hans Laabs, Bertil Sjöberg, Fred Dahmen, Emilio Vedova, Hans Hinterreiter, Conrad Marca-Relli, Zau-wo-ki... Era un món bigarrat i confús, però ple d'intel·ligència. Em sembla que Erwin Bechtold els enyora. Però estima massa Eivissa per abandonar-la, encara que em diu que no està gaire al cas del que passa al seu voltant. No pot llegir el *Diario de Ibiza* perquè la tipografia és intolerable i totes les lletres li ballen. Això és lògic en aquest descendent d'una gran dinastia d'impressors de Colònia.

El matí del diumenge ha estat una meravella. He pujat a Dalt Vila, i als carrers no hi havia ningú. Els turistes dormen o han anat a les platges. Una velleta amb la indumentària típica entra a l'església de Sant Domènec. Per aquí mateix baixava esperitat, amb el manteu voleiant, i la seva estampa desballestada i magnífica, aquell home adorable que fou el canonge Isidor Macabich. La trobada obligava a la conversa, i tot aquell món que s'evoca en els seus versos de *Dialectals*, i en els seus llibres d'arqueologia i d'història, era en llavis seus una vida d'una intensitat que et corprenia. El passat de l'illa, els seus costums i la seva poesia, es vessaven en paraules fervoroses. Ara no puc trobar-lo. Però, afortunadament, quan baixo per un altre carrer, el veig en efígie en un petit monument commemoratiu en bronze que em sembla un gran encert. És assegut en un banc, i el manteu ja no voleia. Ja no puc parlar-li, però el recordo.

Baixo per la Rambla de Catalunya i em vaig endinsant en aquest túnel d'ombra i de pau que em protegeix com una carícia. Aquests dies de l'any, els til·lers arriben al seu punt màxim d'esplendor. Si la pluja hi ajuda, el verd agafa una densitat pastosa, una magnificència exultant, i és com si entréssim en un paradís. Ja fa molts anys que estic pendent d'aquesta meravella, i quan arriba l'hora em dispo a fruit d'aquest espectacle amb tots els sentits, perquè estic segur que no pot defraudar-me. No crec que estigui sol en aquesta feina, i tots aquells transeünts que ara m'acompanyen en el passeig és segur que, amb més o menys consciència, participen de la mateixa felicitat. Em sembla que com jo caminen més a poc a poc, i no volen perdre ni un bocí d'aquesta llum propícia que els empara.

M'he assegut en un banc per allargassar l'estona i fer més intensa la companyia que m'empara. El passeig central encara és per a aquests que no van en cotxe i pensen que la ciutat és també per caminar i per badar, i per fer volar el pensament sense que el malmenin la pressa i la impaciència. La Rambla de Catalunya té aquesta sort, i conserva aquestes prerrogatives que han estat bandejades de tants altres indrets de la ciutat. El passeig de Gràcia veí ha estat més maltractat. Aquesta generació nostra, que sense raó ens imaginem tan sensible, l'hem vista com es destruïa i perdia el seu encant. No és sols per la nova ordenació viària; encara més pel desordre de les seves cases, que, a base d'àtics i sobreàtics i de masses bancàries, ha perdut tot el seu caràcter, i ara és un guirigall desdentegat i caòtic. Ha perdut, sobretot, aquella rasant que l'unificava i li conferia un caràcter senyorial. Era una rasant que donava a tota l'arquitectura una harmonia prodigiosa. Invocaré el record d'aquella rasant de la Rue de Rivoli de París per fer-ho entendre. L'arquitectura

és, al capdavant, el valor d'una línia, l'expressivitat d'un perfil, un accent just en la forma.

Però no pensem més en coses tristes i tornem a aquell prodigi de llum i de gràcia que encara ens conhorta a la Rambla de Catalunya. Els til·lers són també una arquitectura que cada any es renova. La ciutat no ha de ser un bosc perdut en la muntanya per fugir del món. Però els jardins i els passeigs també són ciutat. El que segur que no és ciutat, encara que s'hagi imposat d'una manera tan aclaparadora, és aquest amuntegament de cotxes que no deixen espai per passar ni a les voravies. Quan venia cap aquí m'he trobat a la Diagonal el notari Puig Salellas voltat de cotxes aparcats que m'ha dit: "No ens deixen ni les voravies". Amb una resignació que és una virtut que cada dia ens veiem més obligats a exercir, li he replicat: "Mentre aquests cotxes no pugin als nostres pisos...". No tenim remei: destruïm allò mateix que creem. La ciutat era una de les grans creacions de la nostra civilització. Ara, ens toca assistir a la seva ruïna.

Per acabar, una petita queixa. El banc on m'assec, teòricament, és blanc, però ara és brut, i fa pena. El paviment que he trepitjat mentre baixo és ple de sots, i ja no és vàlid en un carrer que s'estimi. Veig que ara estem disposats a destinar molts milions per a la preparació de les Olimpíades que esperem que ens atorguin. No hi tinc res a dir, i em sembla bé. Però m'atreveixo a demanar a Pasqual Maragall, el nostre bon alcalde, que conec i que estimo des que va néixer, que no s'oblidi d'aquesta Rambla de Catalunya, que és un dels racons més bells d'aquesta Barcelona on vivim i somiem.

Ara, quan Xavier Montsalvatge entra per la porta gran de la nostra Universitat de Bellaterra, amb el títol tan merescut de doctor *honoris causa*, penso sobretot en el magnífic exemple que representa per a tots nosaltres la coherència d'una vida abocada des de la més tendra edat a un mateix fi. Quan tantes vegades els homes es dispersen en mil temptacions que desbaraten els més bells propòsits, i que dibuixen una silueta inconnexa i inconclusa, és reconfortant l'espectacle d'una vocació inalterable tot al llarg d'una vida. Aquest és el cas d'aquest compositor que homenatgem. Quan encara era nen va començar aquest camí, que l'ha dut a una maduresa sàvia, a un art que sorprèn per la seva contenció i la seva perspiciàcia, a una voluta musical que és sempre fidel a ella mateixa, encara que sigui molt sensible a totes les inquietuds que li toquen. La frivolitat no existeix en una música que segons una falsa aparença podria semblar-nos a vegades frívola. Més aviat el que, finalment, s'imposa és un rigor gairebé matemàtic, una textura que no té dubtes i que brilla sempre amb una dolça estridència emocionada i continguda.

La fidelitat potser seria el secret d'aquesta última forma que ara admirem. Li tocava de viure uns anys en què es feia necessari rompre amb una deliquescència simbolista o modernista que predominava, no solament en el món de la música, sinó també en les arts plàstiques i en la literatura. Aquell entusiasme per Stravinski que ens arrossegava a tots, i que en aquell moment era la lletra de batalla per a una imaginada renovació, constituïa el pivot de la seva recerca expressiva. Afegim-hi l'obra del *Six*, el joc aprimorat dels Honegger, Milhaud, Poulenc o Erik Satie, i encara la rebrotada de neopopulismes o d'antillanismes que van a parar al mateix. Tot plegat una atmosfera que dona notes lúcides, clares, huma-

níssimes, iròniques i sentimentals i que el conduïa no solament cap a un món més obert i universal sinó també a un segur arrelament a la mateixa terra que trepitjava. Cançó, sonatina, serenata, concert, coral, partita, van establir una modulació riquíssima de possibilitats i de sorpreses.

Hi ha la cultura, a més, un coneixement profund de tota aquesta història complexa i diversificada. I, llavors, entrem en un altre capítol de l'activitat de Montsalvatge que també cal que sigui assenyalat. Des de *El Matí* d'avantguerra fins a *La Vanguardia* actual, passant per *Destino*, la seva crítica dels concerts i les òperes que es fan a la ciutat, els seus articles sobre músics, han estat una lliçó constant per a moltes promocions. La seva activitat professional com a catedràtic de composició al Conservatori Superior Municipal de Barcelona completa un mestratge que tots els seus deixebles qualifiquen d'eficient i sensible. La seva curiositat i la seva intel·ligència, la seva comprensió i la seva cavalleriesitat li havien de donar un to humaníssim i cordial. Tot això es transparenta en el discurs llegit a la cerimònia d'investidura a la Facultat de Lletres de Bellaterra. Hi evocava la seva història personal, però encara més, amb elegància generosa, els seus contactes amb els músics que havia conegut i amb els mestres que l'havien guiat. Tot ens semblava bé i massa breu. Montsalvatge ens deu unes memòries d'aquest mig segle de vida musical barcelonina que tan intensament ha viscut.

Jo dec a Xavier Montsalvatge els meus petitíssims coneixements de música. Aquells anys trenta en què la nostra amistat ens obligava a veure'ns cada dia, em feia anar als concerts de música de cambra. Els assaigs de l'Orquestra Pau Casals eren uns matins de llum tornassolada a la cambra de vidre del Palau de la Música Catalana. Quan venien els Ballets de Montecarlo, la festa era contínua. Va haver-hi un moment en què l'immens escenari del Liceu fou casa nostra. L'Emili Grau Sala, que estava en tractes amb la com-

panyia per realitzar unes decoracions per a un ballet en projecte, ens hi facilitava l'entrada. Fa pocs dies em va caure a les mans un llibre americà sobre la història d'aquella companyia, i una fotografia de Tamara Tumanova va fer que rebrotés en mi tota la sang del passat. Un detall precís me la feia present una vegada més. Recordo que la vèiem admirats giravoltant per l'escenari ballant *Le lac des cygnes*, *Giselle* i *El sombrero de tres picos*. Però encara més que, en un entreacte, cansada de l'esforç, s'ajeia en un racó sobre un munt de cordes i semblava que el son la vencia. Aquell cos bellíssim immòbil és una imatge que m'ha quedat per sempre més a la retina. En aquells nostres 20 anys tots n'estàvem enamorats.

MARIÀ MANENT, PREMI D'HONOR

És bo per a tots nosaltres que l'honor del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes hagi correspost enguany al poeta Marià Manent. Que un home tan discret, que defuig vanaglòries i primers plans, que s'amaga sempre en una senyorívola distància, que encara parla de Josep Carner com del seu mestre venerat, sigui distingit unànimement per tots els membres del jurat com una de les figures més indiscutibles de la nostra literatura, vol dir que encara som capaços de no oblidar-nos dels vertaders valors que ens enriqueixen. Massa sovint ho hem fet per raons polèmiques i partidismes que no venien a tomb. Una vegada, almenys, tots estem d'acord, i el clima de batalla campal que tantes vegades ens encanta i que implica que un nom n'exclogui inexorablement un altre, en aquesta hora feliç no ha tingut força en contra de la serena normalitat, la que haurien de tenir sempre els premis i condecoracions.

Encara em complau més pensar que d'aquesta manera es

redreça un tort que sempre m'havia semblat incompreensible. Vull dir que la poesia de Marià Manent adquireixi el relleu que per a mi era indubtable, però que per una sèrie de circumstàncies no es feia massa albirador. Uns devots fervorosos no li hem faltat mai, però en general aquell segon pla on el poeta es refugiava pel seu temperament i, encara més, pel seu rigor i la seva consciència, han fet que aquesta poesia no brillés sovint amb l'esclat que es mereixia. Ja ho sé que aquí influeix la brevetat de l'obra, aquell pudor que li va dir que per escriure poesia li cal que li sigui plenament necessària. Però no crec que això tingui res a veure amb una última qualitat de les paraules, que al capdavall és l'única cosa que ha de comptar. Llavors, que els poemes siguin molts o pocs considero que no ha d'influir en els nostres judicis. El volum d'una obra sempre ens impressiona, i tampoc no voldria ara no tenir-ho en compte. La quantitat de metres quadrats de pintura de la capella Sixtina ens aclapara, i els 46 volums de l'obra completa de Josep Pla també. El mateix Manent també ho reconeix quan diu que la seva obra al costat de la de Joan Coromines és com una gota d'aigua. Però totes aquestes consideracions no tenen res a veure amb aquella última veritat d'un esratlles curtes i llargues que són vàlides per sempre. I, aquestes ratlles, el nostre poeta les ha escrites d'una manera inoblidable. Quina gota d'aigua més clara i transparent!

I ni això és cert si a la seva obra més personal afegim la poesia, que també és seva, que trobariem en la seva tasca de traductor i de recreador. Llavors veurem que aquell volum que dèiem ja no és tan minso. I encara més si pensem en la tensió lírica que traspuen els seus llibres de memòries *Montseny-Zodiàc d'un paisatge*, *A flor de l'oblit*, *El vel de maia* i *L'aroma de l'arç*, que entesos en el seu conjunt constitueixen una de les fites més memorables de la nostra literatura. També la crítica de poesia i d'art, que ha prodigat assenyadament, hauria d'entrar en aquest recompte, i tot plegat ens

portaria a l'admiració d'una obra molt coherent i unitària que sempre té com a nord la poesia, amb tot allò que aquest mot pugui tenir de més compromès i més estricte.

Per a mi, aquest premi coincideix amb la lectura de l'últim dels seus llibres, *Poemes de John Keats*. Dic l'últim, i podia dir el primer, perquè es tracta d'una ampliació de *Sonets i odes*, editat l'any 1919 per les publicacions de *La Revista* en la seva *Collecció de Lírics Mundials*. Al pròleg, se'ns explica com l'amor pel gran romàntic anglès l'ha acompanyat tota la vida. I quan llegim els poemes i les seves versions ens convencem una vegada més d'aquella unitat de pensament i de sentiment que assenyalàvem en l'obra del nostre poeta. No hi ha, és clar, en el dir de Marià Manent, la crispació que trasbalsa l'autor de *Hyperion*. Però comprenem el seu agermanament quan veiem que la Natura, tant en un cas com en l'altre, hi va teixint la seva xarxa màgica. I el lligabosc, les margarides ardents, avellaners i brucs, campànules, arrels i estranya molsa hi van bastint el seu paradís de somni. Tot s'hi unifica i arriba a una mateixa fe. A tots dos els escau aquella divisa que formulava l'anglès: "Veritat és bellesa, bellesa és veritat".

LA CATEDRAL DE WELLS

Arribo a Wells amb bon temps. A vegades, a Anglaterra el cel és net com a casa nostra, i un blau puríssim ha esbandit les boires habituals. Passa més sovint que no fa creure el tòpic més estès, sobretot en aquests comtats del sud on uns pujols discrets i els oms centenaris donen una dolcesa i una majestat encisadores al paisatge. A Wells, hi vaig per visitar la catedral. M'he dedicat aquests últims anys a fer una mica de col·leccionista de catedrals angleses. És una mania inofen-

siva que em distreu i em fa bé, perquè, a més d'unes estructures arquitectòniques admirables, hi trobo pau i silenci, tot allò que cerco per fugir de no sé on i trobar-me a mi mateix.

La catedral de Wells és una gran massa que arrenca del segle XII i que amuntega diverses parts, construïdes en segles successius, presidides piramidalment per una gran torre central d'una gran força expressiva. Precisament aquesta torre i el seu pes és el secret d'una de les sorpreses que ens esperen quan visitem l'interior. Al fons de la nau central, hi ha un gran llaç de pedra format per arcs invertits que podríem imaginar com un pintoresc caprici decoratiu. Però no es tracta d'això, sinó d'un d'aquests errors de càlcul que obliguen, a vegades, els arquitectes a crear aquestes meravelles. Molt aviat els murs de la nau es ressentiren del pes de la torre i començaren a inclinar-se de la banda de l'oest. L'any 1338, aparegueren esquerdes a l'obra. Per evitar aquest desastre, el 1440 foren introduïts aquests arcs invertits que ara ens encanten, que transferirien el pes de l'oest cap a l'est, i farien sòlids els suports de la torre, i afermarien els fonaments. Ara veiem les grans corbes, com un llaç en un ram, al fons de la nau perfectament encaixades, i com si sempre tot hagués estat imaginat així.

Pujo per l'escala que des de l'església em porta a la sala capitular, un edifici octogonal a un nivell més elevat. A la meitat, l'escala es bifurca en un tram que arriba al pontet que salva el canal, i ens du a les cases dels canonges. Els esglaons, d'una pedra vetusta, han estat erosionats pel temps i les petjades. Creen un tram de línies sinuoses, i no saps mai si el peu es posa més amunt o més avall. A la gran sala, l'espai és lluminós, i m'assec en un dels setials on s'asseuen els canonges. S'enfilen cap amunt les arestes de les voltes en aquest gòtic perpendicular on tot és tensió. Les miro fixament, i és com si veiés les línies fulgurants dels coets d'una festa major. Però no hi ha crits ni soroll. Estic sol, i una gran pau em volta.

He sortit fora, i vaig a parar al racó, una mica allunyat, on s'aixeca el maó i la pedra del palau del bisbe. La gespa el volta, i l'aigua del canal l'abriga. En la llisa prada de l'aigua, quietament, es passegen els ànecs que de tant en tant s'agrupen al so d'una campana, i tiren d'una corda per dir que tenen gana i reclamar que se'ls alimenti. És un joc de so, d'aigua quieta i de blanc lletós sota els murs protectors. Més enllà els arbres del jardí ho acompanyen tot amb el seu verd frondós.

A Anglaterra, hi ha catedrals de tota mena. Algunes són ferrenyes i adustes com la de Durham, i altres tenen una esveltesa femenina com la d'Ely. Aquesta de Wells és un punt just d'harmonia, d'ímpetu i de moderació. A l'interior, aquells arcs invertits que traven l'estructura són com una rúbrica notarial historiada i graciosa que em quedarà per sempre més als ulls.

MODERNISME I NOU CENTISME

Aquest volum setè de la *Història de l'art català*, que va publicant amb regularitat molt lloable Edicions 62, porta per títol *Del Modernisme al Noucentisme 1888-1917*, i el signen Francesc Fontbona i Francesc Miralles. Les fotos, com és habitual en aquesta sèrie, són de Francesc Català Roca. Tot plegat forma un conjunt que impressiona, perquè és ben sabut que aquest és un període decisiu i importantíssim de la nostra vida artística. N'hi hauria prou d'evocar el nom d'Antoni Gaudí per fer evident aquesta asseveració. Però també sabem que no és sols aquest nom el que enriqueix d'una manera definitiva aquells anys. Arquitectes, pintors, escultors i artesans de tota mena, en una gran revifalla de tensió creativa, formen una plèiade que atorga a moltes de les obres que

sorgiren de les seves mans un relleu internacional. Foren anys magnífics en molts aspectes, i encara ara vivim de la seva força i de la seva esplendor.

Francesc Fontbona i Francesc Miralles s'han aplicat amb gran rigor i disciplina a aclarir i desbrossar aquesta selva d'actituds que a vegades se'ns fa una mica caòtica. Tot és massa dens i confús, massa vital i contradictori perquè sigui fàcil fer-ne una síntesi entenedora. Aquests textos ho intenten i ho aconseguen amb una gran aportació de dates i noms que a un lector una mica reticent com jo, acostumat a veure i estimar l'art d'una manera més vaga i evasiva, com a simple plaer dels ulls i estímul per a altres pensaments i vivències, li pot semblar a vegades monòtona i poc aclaridora del que ell considera cabdal i realment determinant. Però aquest retret que insinuo no em priva de reconèixer el gran mèrit de l'esforç dels autors. Més aviat al contrari: em serveix per precisar moltes coses que quedaven penjades, per comprendre el sentit d'una marxa sinuosa en un temps agitat on tot es complica perquè, a més dels estrats successius de Modernisme i Noucentisme, hi ha tot el joc de supervivències de *revivals* del segle XIX que també figuren en aquest panorama. Precisament, no prescindir-ne, tenir-los en compte, fins veient la seva importància menor, en una visió global és un encert d'aquest llibre. En això Fontbona i Miralles segueixen una tendència molt estesa de la historiografia artística actual a tot el món, que implica intentar comprendre la complexitat de formes i d'estils, d'escoles i d'ismes que ha estat característica d'aquest segle que ens toca.

Una altra cosa a assenyalar en aquest estudi és el seu intent de superar aquesta antítesi de Modernisme i Noucentisme que durant tant temps ha fet d'aquests moviments uns enemics irreconciliables, objecte constant de polèmica de bons i de dolents, com si realment es tractés de mons oposats. Francesc Miralles ho precisa quan diu que "així s'as-

senyala un fet capital, poc aprofundit, que és el de la supervivència dels trets més definitoris dels modernistes en els noucentistes. Aquests, formats en el moviment anterior, en guardaren moltes connotacions que, malgrat tot, poden donar un fil de continuïtat entre els uns i els altres, entre els quals no hi ha tant trencament a pesar de les aparences". Ens semblen unes paraules molt justes, que cada vegada, en la perspectiva dels anys, es van imposant en els estudiosos d'aquest breu període, on tot s'amuntega i es barreja, on tots els protagonistes, més vells o més joves, viuen un mateix ambient i unes mateixes circumstàncies. Això no vol dir, naturalment, que s'hagi de caure en un altre extrem que seria imaginar que les paraules Modernisme i Noucentisme no tenen un sentit molt concret. Al capdavant, la confusió seria impossible. Evidentment, hi ha un salt, i no és el mateix el món poètic de Joan Maragall que el món poètic de Josep Carner. Però, sigui com sigui, és bo de fer entendre que aquests noms no reflecteixen una guerra civil literària. La continuïtat, aquella llengua i aquella pàtria que calia redreçar, eren una mateixa tasca i una mateixa fe. I això els feia seguidors els uns dels altres, i Maragall podia escriure els mots més justos de crítica d'art en referir-se, en uns textos admirables, a l'obra de dos noucentistes tan conspicus com Joaquim Sunyer o Pere Torné Esquius.

EL POBLE I EL MÓN

Marc Chagall ha mort fa poc, als 97 anys, quan encara no s'havia clausurat, a la Royal Academy de Londres, la darre-
ra de les grans exposicions retrospectives i d'homenatge que ja fa anys ha donat constància del seu art independent i jove arreu. Això de jove en aquest cas és una paraula que pot

semblar absurda, si pensem que la seva vida es va allargar gairebé un segle. Però no ho és si veiem com a través dels anys i de les modes, que per a ell representaven ben poca cosa, no enterboliren mai la seva visió del món, on el color es desvetlla cada dia, i un lirisme arravatat impulsa figures i somnis que volen per sobre dels teulats de la seva ciutat nadiua de Vitebsk, embolicats amb flors que conserven sempre una alegria excitant.

Penso que potser el secret d'aquest impuls tan miraculosament conservat es trobi en aquest Vitebsk alludit. Vull dir que la infantesa sigui tan important que pugui arribar a impregnar tota una vida, i amb el seu esclat il·lumini totes les hores que et toquen, que en aquest cas, com en tots, no sempre foren felices. Però el cor sí que ho era, ben disposat i entusiasta, i aquells enamorats que contínuament s'abracen en les seves teles ens donen la pauta d'aquella joventut mantinguda d'una manera tan esvelta. Els enamorats i el músic ambulat que toca el violí i que també s'enfila cap al cel, els animals domèstics, vaques o cavalls, bodes i naixements, tot el poble que va complint el seu ritual a través dels segles amb una fidelitat que també havia de ser la del pintor. La fidelitat és el tresor d'aquesta vida, i ens explica que no quedés massa afectat ni pel cubisme, que l'influí en la seva joventut, ni pel surrealisme, que, per pur contrast i sense tenir-hi gaire cosa a veure, sembla que marquí l'absurd que voreja contínuament les seves imatges. Més aviat devia ser-ne el model constant aquest suport ancestral: les icones de Novgorod, la imatgeria popular de les estampes camperoles comprades quan era infant. Una vegada més anirem a parar al poble i a la infantesa.

És clar, hi ha els jueus dramàtics i perseguits, les barbes lamentables, les crucifixions tan realistes que són ben bé el Crist fet home, martiritzat com tants de la seva raça precisament en els anys de Chagall. Això és el món que també l'empenyia i l'afeixugava, i que l'obliga a fugir de la seva terra

russa, i el porta a França, o a Amèrica, on havia de refer la seva vida. Com que era un home entusiasta i bondadós, una ànima clarivident i neta, ho féu amb un emportament que també el durà a enamorar-se de la llum de Vence, o d'una petita illa grega. També això caigué sobre la seva pintura com un polsim que la feia més transparent i aèria, que li donava un equívoc aire internacional. Però tornaré al començament: com sigui, és aquella infantesa recobrada sempre per tots els camins que havia de fer i per tots els anys que havia de viure el que li donava aquesta força de persuasió que encara ens impressiona com si fos acabada de néixer. Orient i Occident establiren el seu joc, el poble i el món s'entrecreuaren, però l'arrel de tot li donaria un ímpetu virginal que no havia de perdre mai. El petit jueu de Vitebsk, amb la seva Bíblia a coll que va pintar tantes vegades, va viure gairebé un segle sense perdre mai aquest raig primicer d'aigua viva.

A LA RECERCA DE L'OCI

M'ha dit que no tenia temps de res, que el dia era massa curt, que les hores galopaven les unes sobre les altres amb una rapidesa que no li deixava ni mica de lleure. Primer, hi havia tota la premsa del matí que s'havia de devorar per saber què pensaven els polítics i els comentaristes de les dites dels polítics. Els diumenges, això es complicava amb uns suplementos inacabables. Després, i durant tot el dia, les hores de la televisió t'anaven sol·licitant amb notícies, pel·lícules, partits de futbol, taules rodones i entrevistes. La ràdio també s'hi podia ficar entremig amb la notícia d'última hora. I, encara, aquesta aventura inacabable del vídeo, que et permetia tornar a veure el que ja havies vist, recordar una vega-

da més, refer els entusiasmes no oblidats o els fets que hauria estat millor oblidar per sempre.

És així que vivim. Un món àudio-visual, amb cintes magnètiques cada vegada més absorbents, es va apoderant de les nostres vides, i no ens deixa ni un instant per a això tan important que en diem l'oci o l'avorriment. Equival a dir que no ens deixen temps per pensar, que no volen que mai ens quedem sols, que tot està programat i dirigit prèviament, que tot el que imaginem, pensem o sentim ja ho ha imaginat o pensat un altre per compte nostre. Ens anem quedant buits, incapaços de ser nosaltres mateixos, un simple reflex d'un ambient que ens abassega i ens absorbeix, que ens deixa invàlids, sense cervell i sense cor. Com uns autòmats anirem seguint els passos dels robots que ens governen. Acabarem no existint.

Temps era temps l'oci i l'avorriment eren la gran riquesa dels homes. Un gran místic alemany del segle XVII, que encara signava les seves obres amb aquest nom bellíssim d'Angelus Silesius, i que va viure a Breslau des de l'any 1627 al 1677, ens diu que l'única manera de trobar Déu és dedicant moltes hores a l'oci. Que només així, callant i no fent res, passejant pels jardins o perdent-te en el bosc, és possible que arribis al fons de tu mateix. El silenci i l'avorriment són els únics camins de la veritat. Era un poeta místic d'una gran volada, i va escriure llibres amb uns títols tan estimulants com el de *Rodamón querubtnic*, *Goig sant de l'ànima*, *Descripció sensible de les quatre darreres coses*. Ja veig que tots aquests conceptes són incomprendibles en aquesta època de pressa, d'informació i d'eficàcia, de rendiment i de consum. ¿Qui pot fer cas avui d'un místic alemany del segle XVII que escrivia els seus llibres en un alemany barrocc elegantíssim i era tot ell espera i nostàlgia, contemplació i misteri, vida que s'exalta i mot que es crispa?

Com sigui, encara que en petit i des de la meua humil condició d'espectador, penso que si alguna cosa he après i

comprès anant pel món és gràcies a aquestes hores d'oci i d'avorriment que Angelus Silesius em proposa. M'asseia en un banc del parc o em recolzava en una paret de l'església, i les hores queien com una pluja benigna. A vegades, era en una ciutat que ja havia visitat i, és clar, que podia imaginar que encara no coneixia prou. Però és segur que gairebé sempre és millor que les coses quedin una mica penjades, que tot ho vegem a mitges, perquè veure-ho massa, com veure Déu cara a cara, com ens diu el text bíblic, seria morir. Hi ha un últim interrogant que encara és la nostra única joventut. La informació és la mort. Si ho sabem tot no sabem res. Pensem quan no pensem.

CIUTATS DE 2.000 ANYS

Sempre penso que a les ciutats, com als homes, els anys o segles de la seva vida i de la seva història se'ls noten d'una manera indefectible. Hi ha una acumulació d'ombres i de clarors que hi deixaren un rastre. No solament sobre les pedres que ens queden, que a vegades són escasses pels malastres que han hagut de suportar, sinó encara més en un aire especial que flota en l'ambient i sembla que ho impregni tot. És com un segell de noblesa que va creixent cada dia. A vegades aquelles ruïnes que assenyalàvem i la nova ciutat dels suburbis que ofega el cor de la vella ens poden fer imaginar que ja tot és record i nostàlgia. Però de sobte en qualsevol racó, en la llum del matí o del capvespre, en un home que passa pel carrer, hi trobarem aquest pas dolcíssim dels segles que nodreix el nostre orgull.

Les ciutats que tenen 2.000 anys constitueixen una verdadera aristocràcia. Ho saben la gent d'Atenes, de Roma o de París, encara que potser, a vegades, no hagin llegit cap llibre

d'història. Recordo que a Atenes, aquesta sensació, la tenia no solament davant dels marbres de l'Acropolis, sinó també en qualsevol de les tavernes que s'arregleren davant dels molls del Pireu. Els pescadors i mariners que les animaven amb les seves converses eren gloriosos com els déus antics. Àdhuc en el neoclàssic pretensió que aquells prínceps alemanys imposaren, el segle passat, a la capital de l'Atenes moderna, la tradició continua encara que sigui a través de les teories excessives de Winckelmann o dels somnis arravatats de Hölderlin. Allò que somniem també es fa realitat.

A Roma, l'atzarosa marxa que va des del paganisme al cristianisme, des de la República i l'Imperi al Vaticà i al poder papal, no poden alterar tampoc l'assentament robust de les columnes, dels arcs i dels aqüeductes. I encara menys la gràcia dels set pujols que ho encimbellen tot cap a un cel exaltat. Hi ha orgull i desdeny en els rostres, i potser també un cert cansament i una certa indiferència davant tanta grandesa que els toca. L'aigua salta sobre les piques de les fonts a la Piazza Navona com una carícia.

A París, des del temps remot dels *parisii*, aquella tribu cèltica establerta en una illa del Sena, també els segles han conspirat per anar elaborant aquesta bellesa que ara ens meravella. Hi passaren pobles i civilitzacions, però en aquella confluència de les valls de l'Oise, el Marne i el Sena hi ha un gris de seda en el cel que ho unifica tot. De François Villon a Guillaume Apollinaire, els poetes ens bressolen amb les seves estrofes.

Barcelona no és una ciutat tan il·lustre com les que ara acabo d'evocar. Però també té dos mil anys, i, a més, resulta que és la meva. Hi vaig venir de nen, i ara m'hi envelleixo. Passejo pels seus carrers continuament, i alguns racons els he vistos mil vegades. No me'n cansaria mai. Tenim muralles romanes, monuments romànics, gòtics, renaixentistes, barrocs, modernistes i funcionalistes. Des de Montjuïc o des del Tibidabo, el mar és rutilant. Em trobo a casa a la Catedral, a

Santa Maria del Mar o al claustre de Pedralbes. Però també a la Rambla i a la Barceloneta, a l'Eixample, a Montjuïc... La llista de llocs i d'edificis que estimo no s'acabaria mai. Aquell pes dolçíssim dels segles de què parlava, me'l sento a sobre com una gran llibertat. Estic segur que sóc fill d'una ciutat molt noble i molt bella. I això encara que massa sovint edils i arquitectes es trenquin el cap per espatllar-la. Però això també pertany al joc de la vida. Ho he d'acceptar perquè no fer-ho seria com si jo mateix m'imaginés sempre bo i perfecte. No em cal tanta excelsitud. El meu petit orgull no necessita res més que tota aquesta riquesa que la ciutat em dona cada dia.

ELS ULLS DE PEPE PRATMARSÓ

Podia admirar la seva intel·ligència, aquell intent que no parava mai per esbrinar-ho tot, per saber com anaven les coses i què volia dir el món i la seva fi; la sensibilitat aguda que se li exacerbava sovint d'una manera gairebé malaltissa; encara la seva bella estampa, el córrer d'atleta quan, als seus 20 anys, els 800 metres a l'estadi eren una victòria segura. Tot això era només com l'halo d'una existència brillant que el convertia en un home que feia goig de veure.

Però el que jo realment li envejava, el que em costava de comprendre, eren els seus ulls de prodigi, allò que veia amb tanta claredat. Tota la bellesa del món li anava a parar a la vista amb una abundància com mai l'hagi trobada en cap altre home que hagi conegut. Tant se valia que fos un corriol que s'enfilava a la costa, una casa aclofada en el terrer, una façana de l'Eixample, una portalada romànica, una cresteria gòtica, l'arrebossat de calç a Eivissa, el poliment d'una fusta, el color dels ulls d'una noia, la turgència del cos, la cama esvelta.

I quan aquells ulls, de cop, deixaren de veure-hi, per una malaltia inguarible, vaig tenir molt clar que el millor d'ell s'esfondrava, que la seva gran riquesa era perduda per sempre. En un any es desfeia tot el que estimava més d'ell. I sovint havia de callar perquè no sabia com dir-li que havia vist una cosa que ell hauria assaborit amb tota la seva apetència. I potser m'equivoco, perquè crec que sense veure-la encara la veia millor que no jo.

He conegut molta gent que m'ha parlat de coses d'art, he llegit molts llibres que m'han informat sobre pintors i arquitectes. Les seves disquisicions eren doctes i m'ajudaven a entendre. Eren universitaris entesos. Però ell era una altra cosa. Ell mirava només, i la seva mirada comportava arribar al fons d'aquesta bellesa que tantes vegades cerquem en el joc de les paraules, però que no acaba de ser mai una presència viva. Per a ell tot era una presència viva, i l'error no li era possible. El tremolor d'un marbre, el color que s'encén en la tela, la línia que va perseguint el seu camí, el volum que és dens i palpable, eren captats d'una manera immediata. No li calia triar perquè ja havia triat de bell antuvi. A mi, només em tocava obeir-lo. Ningú no m'ha ensenyat com ell a veure on s'amaga aquella matèria preciosa que ens commou i ens enamora.

Això es feia palès en el seu ofici d'arquitecte, que va exercir amb una intuïció pulcríssima que li feia atendre el més petit detall. Saber l'espai que hi ha d'haver entre un buit o un ple, on cal que passi una porta, comprendre a quina alçària s'ha d'aixecar el mur, era un joc apassionant que li feia produir unes estructures clares, discretes, elegantíssimes, aptes per a la vida més dolça i més clara. Feia bo d'estar en una estança seva que havia imaginat amb tanta delicadesa. Tot era net, mediterrani, obert i franc com una mà que s'ofereix a l'amistat. Repeteixo que les cases s'arrapaven bé al sòl que els corresponia, que la llum era la justa, que res no era fora de lloc. Hi havia pau arreu. I això era així perquè era un

home que meditava molt, conscient i sobri, sense cap escarafall cridaner, senyor en el gest i en el traç...

Ens coneixiem de gairebé tota la vida, i ara, quan ens deixa, recordo que als nostres 20 anys enardits, una nit de lluna plena, vam pujar al Tagamanent des d'aquell Centelles de tota la seva vida. Anàvem sols, i una llum molt dolça ho envaïa tot. Encara ara la sento sobre meu com un gran tendal que havia de presidir les nostres vides. El Pla de la Calma era a tocar, el Montseny molt a la vora. Pins, alzines, roures i faigs. Hi ha una antiga casa forta que se'n diu Pedralba. No he vist cap nit de lluna plena com aquella, si bé ja sé que els anys perduts ho transfiguren tot. Però em nego a creure-ho, i ara dic que també a ell aquella claror del cel encara l'acompanya.

ELS ULLS I LA VEU

Repasso, a poc a poc, full per full, *Estrats*, aquesta bellíssima carpeta que aplega poemes visuals d'Albert Ràfols-Casamada. No sé què he de fer, si llegir o mirar. El que sí que és segur és que els ulls s'aturen amb morositat i complaença en la disposició de textos i de signes, de lletres i de ratlles, de fotografies i de retalls de periòdics, en el blanc del paper que ho emmarca i ho il·lumina tot. És un viatge en pau que em va introduint en l'essència més fràgil i subtil d'aquest artista tan enamorat de fragilitats i de subtileeses.

Recordo que, en un text de fa anys que encapçalava un llibre de poesia de Ràfols-Casamada, Josep M. Castellet ens recomanava que oblidéssim el pintor quan llegíssim el poeta. Volia dir, em penso, que no consideréssim els seus exercicis lírics com un simple complement de la seva personalitat, sinó que els estiméssim en la seva importància intrínseca.

Adduïa, amb tota la raó, que el Ràfols-Casamada poeta no era un accident, sinó una realitat que s'havia d'entendre per ella mateixa, i havia de ser relacionada amb la dels altres poetes de la seva generació: Joan Brossa, Gabriel Ferrater, Josep Palau i Fabre; i, encara, hi afegeixo, amb el món quotidià i adorable de Salvat-Papasseit. El consell era oportú si pensem que per al nostre artista la poesia no és un joc d'última hora, si bé les circumstàncies han fet que el poeta s'hagi manifestat públicament quan el pintor ja era una personalitat reconeguda.

En realitat, poeta i pintor són, en aquest cas, dos camins paral·lels que des de la més tendra edat no foren mai abandonats per Ràfols-Casamada. No es tracta de cap joc, sinó de dues vocacions que es mantingueren actives al llarg d'una vida que ara arriba a la seva plenitud.

Però aquesta recomanació de Josep M. Castellet té uns límits que ara també convé que siguin precisats, si no ens volem perdre en una dicotomia perillosa. El mateix Castellet ja ho ha advertit últimament en el seu text per al catàleg de la gran exposició antològica del pintor que ara podem veure a la Fundació Miró. I aquesta carpeta de poesia visual de què ara parlo n'és una prova evident. Afortunadament, per la coherència més íntima d'una personalitat, poesia i pintura van a parar a un mateix món embadalit i meditatiu. Tot és visió i pensament, uns ulls que miren i que pensen. Les imatges i les paraules s'entrecreuen. No saps on comencen ni on acaben.

Ens trobem molt lluny, és clar, d'aquella frase ingènua tan repetida del *jo pinto i prou*. Tot es mescla i es confon per arribar a un altre estadi on aquella fusió de les arts i de les lletres no seria cap somni impossible. I tampoc el somni no és sense precedents. Moltes vegades quan admirem un cel de Turner no sabem ben bé si els grisos que es perden en l'horitzó eren colors o anhels. Més concretament, a causa també, en aquest cas, del conreu constant del pinzell i de la ploma,

no sabriem dir si William Blake era un artista o un poeta. És evident que fou un pintor genial i un poeta genial. Si els tractem per separat no fem res més que enganyar-nos.

He citat William Blake per aquesta dualitat en l'expressió. Els paral·lelismes, però, també s'han d'aturar molt aviat. El món de William Blake no té res a veure amb el món de Ràfols-Casamada. L'anglès viu al seu país de boira, en el frenesí de les formes contundents i de les paraules que llampquen. Tot això, evidentment, no té res a veure amb aquella dolcesa mediterrània, en aquell blauet de Capellades, de Calaceit i de Cadaqués que impregna les teles i les pàgines de Ràfols-Casamada. Ell és un home discret, pensarós, molt profund en els seus sentiments, i molt caut en les seves afirmacions. Ho veu tot amb una fatiga molt civilitzada i comprensiva. La realitat se li desfà cap al somni i el record, com aquelles filagarses que desdibuixen els contorns de les coses. Les coses hi són, però somniades. La vida és una aigua remota que fa sentir el seu cant com si arribés de molt lluny.

HENRI DE TOULOUSE-LAUTREC

A la casa mare de la Caixa de Barcelona, i a la renovada Sala Plaça Sant Jaume, tocant a la plaça del mateix nom, podem veure ara una gran exposició de Toulouse-Lautrec que té per a nosaltres un encant especial perquè, a més del seu indiscutible interès artístic general, ens toca molt de prop com un dels múltiples elements que contribuïren a la cristallització del nostre Modernisme. Cartells i litografies refan un clima que fou el dels nostres avis que anaven a París enlluernats per aquells mateixos escenaris que enlluernaren el mestre d'Albi. Music-halls i teatres, cafès, bars, la màgia del circ, curses de cavalls i de bicicletes foren els temes

habituals d'una obra que ens captiva per la seva vivesa, pel que té d'immediat i suggeridor, d'il·lusió sobre les coses, de veritat i de mentida, d'exaltació i de tristesa. Toulouse-Lautrec, contràriament als seus contemporanis impressionistes i postimpressionistes, abandona els seus camps pairals per anar a la ciutat. La llum canviant sobre els arbres i els núvols ja no l'interessava. Era l'home i la dona, i la crònica de la seva aventura allò que l'obsedia. El retaule de figures femenines que va perfilant —la Goulue, Jane Avril, Yvette Gilbert, May Belfort, May Milton— esdevé història i mitologia. La pinzellada exacta, ràpida i acerada, la fixa per sempre sobre el paper i la tela.

Tot és línia en l'obra de Toulouse-Lautrec. El color estableix el contrapunt necessari i és sempre la nota justa, sense perspectiva, que fa dringar l'escena. Però encara dringuen més aquests perfils agosarats que ens donen el moviment del cos, els trets més característics d'una cara, el pas de dansa que ho emmena tot. Continuem sempre immersos en l'espectacle. El cartell continua invitant-nos a la festa. Potser ara, al cap de tants anys tot es tenyeix de nostàlgia. La Belle-époque era massa *belle-époque* per creure-hi i ja tot és com un somni. Però també sovint el realisme feroç del traç, una imatge punyent ens diu que tot era real, una presència indefugible en un món feliç i dramàtic que aquest descendent dels comtes de Tolosa que va a parar als baixos fons de París, aquest home de castells i de bordells, coneixia tan bé.

Albi, on va néixer Toulouse-Lautrec, és una ciutat del Llenguadoc, vora el riu Tarn, que dona nom a l'heretgia albigesa, que va provocar la terrible croada contra els càtars amb l'ensulsiada final de tot aquell somni lluminós del Migdia de França. Té una gran catedral fortificada de nau única amb 18 metres d'amplada i 28 d'alçada. La massa imponent és una construcció de maó i aquest material que històricament s'ha utilitzat per obres de menys envergadura, li dona un aire únic. A vegades, la quantitat també és decisiva per

valorar l'expressió plàstica. M'agradaria saber el nombre exacte de maons que foren necessaris per aquesta gran fàbrica. El roig encès quan arriba el capvestre és una meravella.

El museu Toulouse-Lautrec d'Albi és instal·lat al Palau de la Barbie, antiga residència dels bisbes. Com diu Julián Gállego, és bo que aquella ovella esgarriada hagi tornat al rodal. No crec que a ell li hagués desplaçat. Aquell home deforme i desvalgut, crispat i genial, no era cap rebel.

L'ESGLÉSIA DE BETLEM

Aquesta bona política de restauració de façanes, que s'ha anat imposant, aquests darrers anys, està donant uns resultats excel·lents que fa molt més agradables les passejades per la ciutat. Tot sembla nou i amable quan murs, portes i balcons són més nets, i posen en relleu una estructura arquitectònica o un detall decoratiu. La degradació havia anat colgant una bellesa inicial que ja era impossible d'admirar. És evident que una estança endreçada no té res a veure amb aquesta mateixa estança abandonada a la seva ruïna. Moltes vegades, diem que una cosa és lletja, quan, en realitat, només és, simplement, bruta.

Afortunadament, podríem citar bastants exemples d'aquesta recuperació tan lloable que ha donat una nova vida a tants edificis que ara tornen a retenir la nostra mirada. Limitant-nos només a la Rambla, encara avui el nostre passeig més freqüent, veurem com tornen a lluir, entre d'altres, les façanes del Palau Moja i del Palau Marc, de la Virreina o del Liceu.

És una bona cosa que ens conhorta de tanta incúria que encara, desgraciadament, hem de suportar, perquè la ciutat és molt gran i les feines a fer no s'acaben mai. Precisament per això, i per contrast, se'n fan més paleses les deficiències.

I, ara, la més evident en aquesta Rambla de què parlem és la bellíssima fàbrica de l'església de Betlem, a la qual encara no ha tocat la sort de ser objecte d'aquesta tasca de renovellament. Continua essent una taca ombrívola que se'ns amaga a la vista com si s'avergonyís del seu abandó. Si pensem en la seva importància i en la seva història això se'ns fa encara més dolorós. Els carreus encaixonats que donen al carrer del Carme i a la Rambla de les Flors no poden ostentar la seva força expressiva, l'ímpetu barroch que els donava el mestre de cases Josep Juli. Les imatges de sant Francesc de Borja, de sant Ignasi i de sant Francesc Xavier, delicades obres de Francesc Santacruz, és com si no tinguessin veu per allisonar-nos.

Aquesta antiga església dels jesuïtes que ens recorda el gran Seminari de Nobles de Cordelles, que prosperava en aquest indret, des del segle XVI, és un testimoni atge inapreciable del nostre passat. I també una mostra excel·lent d'una evolució arquitectònica que s'iniciava en algunes de les nostres millors esglésies gòtiques, que implantaren una gran nau única, que semblava més apta per a la solemnitat del culte. És motiu d'orgull, per a nosaltres, que aquesta fórmula catalana s'imposés a Sicília i a Nàpols, fins a anar a parar al Gesu de Roma. Si només féssim cas dels motius decoratius, això seria una història incomprendible, però ja és sabut que l'arquitectura no és simplement decoració. Els jesuïtes estengueren aquesta fórmula per tot Europa, seguint segurament els consells de Carles Borromeu, protagonista del concili de Trento.

Llavors, l'església esdevingué un espai més obert i lluminós, més adequat per a la reunió dels fidels. I amb els anys, i ara sí que la decoració hi intervé, anà adquirint un aire de saló. En el cas de Betlem això agafava una magnificència daurada en aquell interior que ara només pot ser un record, perquè tot ho malmenà dramàticament la nostra guerra.

I recordo que, aquells anys trenta tan llunyans, quan vi-

via, pràcticament, en aquest racó de la ciutat, i l'Ateneu Barcelonès m'acollia dies i nits —dic nits perquè llavors l'Ateneu era obert tota la nit—, anava algunes vegades a missa a Betlem. I potser, per entendre més bé aquest caràcter de saló que he assenyalat com a característica d'aquestes esglésies, pujava sempre al passadís superior que flanqueja la gran nau on hi havia aquell seguit de llotges de gelosies, ara perdudes, que ho feien tot tan civil i cortesà.

Ara penso que hi ha, no gaire més avall, al mateix passeig, un altre saló, el del nostre teatre del Liceu, que té una disposició semblant, on també tantes vegades hem assistit a l'espectacle des d'unes altres llotges també civils i cortesanes. Algú podria pensar que aquesta comparança és una mica frívola i que anar a missa no té res a veure amb anar a sentir l'*Aida* o veure els ballets de Montecarlo. Però jo no ho penso ben bé així. La vida és tot aquest tramat de coses i d'anys que estimes i recordes.

FINAL D'ANY

Els dies de final d'any la ciutat arriba a un extrem d'exaltació que fa molt difícil de pensar que tot sigui igual com sempre, com el bon seny ens aconsellaria. Ja ho sabem que vindran gener, febrer i març, i la roda del temps tornarà a tenir aquell ritme inalterable que fa que tot sembli igual i que només ens toca acceptar, amb una certa indiferència, la vida monòtona que es va repetint. Però en aquest estrany parèntesi que també es repeteix inalterable quan arriba l'última quinzena de desembre, tot pren un impuls que altera el nostre pas i el nostre pensament. Els carrers són replets de gent que va de pressa, les hores són massa curtes, ens criden de tot arreu, i quan tot s'acaba sembla que tot comenci.

Aquella antiga invitació a una vida nova encara ens comou i ens obliga.

Potser la festa del Nadal que ens recorda una infantesa divina que ens ha de redimir és el darrer secret d'una misteriosa esperança que ens alçaprema. Creients i no creients han enyorat sempre aquesta altra vida que de cop se'ns planteja com un somni que gairebé frega la realitat. Tornem a creure en el miracle.

Al portal de Betlem del nostre pessebre més íntim, una llum misteriosa altera benèficament les coses. Les estrelles brillen més, i, com diu el poeta, al cel "més blau d'aquesta nit / sembla que es vegi l'infinit". Després tornarem a dubtar, però ara se'ns dóna com un obsequi aquesta possibilitat de ser més bons.

I com que tot el millor de nosaltres és com un obsequi inesperat que ens arriba de no sabem on, també en una contrapartida felïç, ens desficiem en l'obsequi d'una paraula més amable, d'un gest més afectuós, d'un perdó que se'ns resistia. Els Reis arriben d'Orient per ensenyar-nos el camí, i, com ells, ens posem en marxa pels nostres carrers i entrem a les botigues per comprar els nostres pobres obsequis que ens buiden les butxaques, però que ens fan més rics i més lliures. Ens diem que tot és un engany, però tenim la sospita que darrera l'engany hi ha una altra cosa que ens empara i que serà no solament la nostra felicitat, sinó també la nostra justificació. A vegades, d'això, en diem il·lusió, i altres vegades en diem fe.

Com sigui, és segur que darrera els regals i les paraules tan desordenadament distribuïts hi ha sempre una promesa, un record, un amor que acaba de néixer o que ja s'ha fet vell. Com que som tan inútils i tan inermes, els nostres obsequis seran sempre un signe insuficient: el cavall de cartró o la nina que cobeja la nostra infantesa eterna.

La joia neix de la festa, de tot això que estimem o inventem, i la vida es transforma momentàniament en l'apoteosi

elèctrica que ens enlluerna, en el reflex de plata i or dels embolcalls, en els aparadors temptadors, en els mercats curulls, en els altaveus estridents. Tot serà alterat en una embriaguesa que ens fatiga, en un excés que ens venç. Segur que ens excedeix aquest rampell de folia que altera unes línies que potser voldríem més rígides i meditatives. Els textos dormen a les biblioteques, i només tenim temps per córrer i per atrafegar-nos. Però ens donem, encara que sigui ràpidament, les bones festes. I ens oblidem una mica de nosaltres mateixos, que és una bona terapèutica per protegir-nos del nostre egoisme i de la nostra insensibilitat.

Vaig sol quan arriba la nit per aquests carrers que no volen conèixer la nit. Em topo amb colles de nois i noies que canten i s'abracen. Hi ha un reguitzell de motos aparcades a les voreres que desafortunadament arrenquen i omplen de soroll la calçada amb la seva dolça càrrega. Jo continuo a peu, i no canto ni crido. Ja me n'ha passat el temps. Però encara m'agrada que hi hagi uns altres que cantin i cridin. Recordo com un consol i amb una certa angúnia, però també al capdavant sense cap tristesa, aquelles paraules impressionants de Sòfocles: "Quan ja no tenim alegria, som morts".

ÍNDIX

Mi próleg	7
El nostre paisatge	9
Venècia	10
La Il·l·la dels olivis	14
Ramon Rogent i els anys quaranta	14
Arquitectes	14
Les planes d'ortas	15
Molt de vent	17
Les modes d'Amèrica	18
Els tres indis	19
En Lluís Artigas dels gossos	21
Gaudi, arquitectura i literatura	23
Visita a l'Acadèmia d'Artes	25
Un llac i el mar	26
El delta de l'Ebre	28
Canip de Terragona	29
Més val ara que mai	31
Les garbes d'arriament al canip	32
Les oliveres i el mar	33
A can batent	34
Un vent de Jaurès Pla	36
L'Orient de Viladecans	37
Cristina Delfos	38
Meditation Room	40
Paisatge i paisatge gaire	41
Festa major d'Ort	43
Lectures d'estiu	46

136	Elle i el carrer	7
137	Albani de Maragna	9
138	El riu d'Anglaterra	10
139	Una dona	11
140	El non de Miquel Valls	13
141	Miquel Valls, un altre pintor del oficial	14
142	Una casa a la ciutat	15
143	Un pròleg	17
144	El nostre paisatge	18
145	Venècia	19
146	La llició dels oficis	21
147	Ramon Rogent i els anys quaranta	23
148	Ametllers	25
149	Les places dures	26
150	Molí de vent	28
151	Les mides d'Amèrica	29
152	Els tres indis	30
153	En Llorens Artigas dels gerros	32
154	Gaudí, arquitectura i literatura	33
155	Visita a l'Acropolis d'Atenes	34
156	Un home i el mas	36
157	El delta de l'Ebre	37
158	Camp de Tarragona	38
159	Més val ara que mai	40
160	Les garbes dormen al camp	41
161	Les oliveres i el mar	43
162	A cor batent	46
163	Un nu de Jaume Pla	37
164	L'Orient de Viladecans	38
165	Clínica Delfos	40
166	Meditation Room	41
167	Paisatge i paisatgisme	43
168	Festa major d'Olot	46
169	Lectures d'estiu	46

Renaixement i nostàlgia	46
Viure, llegir i escriure poesia	47
Joana i la biblioteca	49
Leonardo, moviment i somni	51
Cases de poble	52
Veure i comprendre l'art	54
El jardí	55
Assassinar la pintura	57
Un pintor del silenci	58
Josep Carner, l'entotsolat	60
Marcel Martí	61
Foix i Fuster, doctors "honoris causa"	64
<i>Calendari del Pagès</i>	65
Aquesta és la tardor	67
Els fills	68
Ossip Mandelstam	70
El temps de Tomàs Garcés	71
Itinerari Coderch de Sentmenat	73
Blanc i negre de Goya	74
Sí a la poesia	76
Quatre Nadals que recordo	79
<i>Els Pastorets d'Olot</i>	81
Joan Miró i Català-Roca	83
Gabriel Maragall	85
Temps romànic	87
Retrats i antiretrats de Saura	88
Arts i oficis de William Morris	90
Una mort	92
Arquitectura industrial a Catalunya	94
Poetes gallecs i portuguesos	96
La mort que ens acompanya	98
Un editor noucentista	101
Vaig a Consell de Cent	103
De Giorgio Morandi a Eugenio Montale	105
El pintor del Putget	107

Els ulls i el carrer	109
Antoni de Moragas	111
Un racó d'Anglaterra	113
Una dona	115
El món de Miquel Villà	117
Xavier Valls, un altre pintor del silenci	119
Allò que veig cada dia	121
Elogi de Sants	123
Maria Llimona de Carles	125
Tornar a la humilitat de les coses	127
Els jardins de Rubió i Tudurí	129
Carlemany i Girona	131
La Plana de Vic	133
Louisiana	135
Catalunya, la fàbrica d'Espanya	137
Només compto les hores clares	140
Verntallat	142
Santa Mònica	144
La ciutat deserta	146
Santa Clara	148
Els pintors solitaris	150
Una velleta balla sardanes	152
Record d'Esfahan	154
Montserrat de Riba i de Salas	156
Ràfols-Casamada	158
Fellini i Gaudí	160
Les nimfees de Claude Monet	162
L'avantguarda russa	164
Torno a Eivissa	166
L'esplendor dels til·lers	169
Una vocació inalterable	171
Marià Manent, Premi d'Honor	173
La catedral de Wells	175
Modernisme i Noucentisme	177
El poble i el món	179

A la recerca de l'oci	181
Ciutats de 2.000 anys	183
Els ulls de Pepe Pratmarsó	185
Els ulls i la veu	187
Henri de Toulouse-Lautrec	189
L'església de Betlem	191
Final d'any	193

Biblioteca
de Catalunya

Adq. C-AFE0

Cl. 1001594399

Top. _____

2006-8-6378

BIBLIOTECA DE CATALUNYA

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

